

Éves jelentés a lakhatási szegénységről

2021



SZERZŐK:

Bajomi Anna Zsófia, Politecnico di Milano, Urban Planning, Design and Policy szak

Czirfusz Márton, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont; Periféria Közpolitikai és Kutatóközpont

Jelinek Csaba, Periféria Közpolitikai és Kutatóközpont

Sebály Bernadett, CEU Politikatudományi és Közpolitikai Doktori Iskola

SZERKESZTETTE:

Vankó Lili, Habitat for Humanity Magyarország

KÖZREMŰKÖDÖTT:

Dobos Balázs, Habitat for Humanity Magyarország

Feldmár Nóra, Habitat for Humanity Magyarország

Kiss Eszter, Habitat for Humanity Magyarország

ADATVIZUALIZÁCIÓ:

Feldmár Nóra, Habitat for Humanity Magyarország

GRAFIKAI TÖRDELÉS:

Rochlitz Vera

IMPRESSZUM:

Felelős kiadó: Szegfalvi Zsolt ügyvezető igazgató
Habitat for Humanity Magyarország
(HFH International Hungary Nonprofit Kft.)
1027 Budapest, Margit krt. 26.

ISSN: HU ISSN 2732-3439

A szerkesztés 2021. augusztus 31-én lezárult.

Munkánkat figyelemmel kísérheti honlapunkon, és Facebook oldalunkon:
www.habitat.hu

www.facebook.com/habitathungary
Habitat for Humanity Magyarország, Budapest, 2021.

Borítókép: Fülöp Dániel Mátyás @ Habitat for Humanity Magyarország
Belső borítókép: AVM 7. Lakásmenet 2017.10.14., fotó: Csoszó Gabriella / FreeDoc

SEBÁLY BERNADETT



„Lakni kell!”

A magyar lakhatási mozgalom elmúlt 30 éve –
alulnézetből

Tartalom

1. Menteni, ami menthető (1989–1995)	5		
1.1. Lakásbérlők Egyesülete – a biztos státuszú bérlők szervezete	5		
1.2. Gettóellenes Bizottság – a bizonytalan státuszú roma bérlők és lakásfoglalók szervezete	7		
1.3. Tetőt a Fejünk Fölé, ESZIK és SZETA – a lakásfoglalók, lakásigénylők és szövetségeseik szervezetei	8		
1.4. A Hajléktalanokért Társadalmi Bizottság és a Nemzet Szegényeinek Frontja – a hajléktalan emberek és szövetségeseik szervezetei	11		
1.5. Az első korszak tanulságai	14		
2. Az intézményesülés kora (1995–2002)	15		
2.1. Roma Polgárjogi Alapítvány – a bizonytalan státuszú roma bérlők és lakásfoglalók szervezete	16		
2.2. Habitat for Humanity és elődje, a Házat-Hazát Alapítvány – a lakásigénylők szervezetei	19		
2.3. A második korszak tanulságai	20		
3. Globalizációkritikusok és helyi újítók (2002–2008)	21		
3.1. Az Utca Embere, a Centrum Csoport és a Food Not Bombs – a hajléktalan emberek szövetségesei	22		
3.2. Magyar Szociális Fórum – a lakhatási szegények szövetségese	24		
3.3. A Négy Ház és a Zöld Fiatalok – a bérlők és szövetségeseinek szervezetei	24		
3.4. A Szomolyai Cigányokért Szervezet, a SZETA Eger és a Nógrád Megyei Cigány Kisebbségi Képviselők és Szószólók Szövetsége – a roma lakhatási szegények szervezetei	24		
3.5. A harmadik korszak tanulságai	25		
4. A kisemmizettek és szövetségeseik (2009–)	26		
4.1. Magyar Máltai Szeretetszolgálat, Habitat for Humanity, Közösségfejlesztők Egyesülete, Bagázs, NMCKKSZSZ, Autonómia Alapítvány – a mélyszegénységben vagy telepi körülmények között élő lakhatási szegények szervezetei	28		
4.2. A Város Mindenkié – a hajléktalan emberek, lakásfoglalók és bizonytalan státuszú bérlők szervezete	31		
4.3. Az Utcajogász Egyesület, a Közélet Iskolája és a Nyugodt Szív Alapítvány – a lakhatási szegények szövetségeseinek szervezetei	33		
4.4. Utcáról Lakásba! Egyesület, Habitat for Humanity és az SZGK – a rászoruló lakásigénylők, lakásban élők szövetségesei	35		
4.5. Városkutatás Kft. és Periféria Központ – a lakhatási szegények szövetségesei	37		
4.6. Otthonvédők – a devizaadósok és kilakoltatás előtt állók szervezetei	37		
4.7. A negyedik korszak tanulságai	39		
5. Zárógondolatok	40		

„Lakni kell!”¹

A magyar lakhatási mozgalom elmúlt 30 éve – alulnézetből

A szerzőről: PhD hallgató, CEU Politikatudományi és Közpolitikai Doktori Iskola

Ez a fejezet a magyar lakhatási mozgalom elmúlt 30 évét foglalja össze – alulnézetből. Abba enged betekintést, hogy a hátrányos helyzetű embereket képviselő szervezetek milyen válaszokat adtak a korszak szakpolitikai kihívásaira. A történet a forrongó '90-es évektől indul, amikor – magyar viszonylatban – rengeteg hátrányos helyzetű csoport állt ki a lakhatásáért. A '90-es évek második felében a mozgalom intézményesül; kiépül az ellátórendszer, elindul a jogvédelem. A 2000-es években elkezdődnek a települészámolási programok, és új szint hoznak a globalizációkritikus fiatalok. 2008 után megint felerősödik a kisemmizettek hangja. A mozgalom baloldali szárnyában a hajléktalan emberek, az önkormányzati bérlők és szövetségeseik szerveződnek, míg a devizahitelesek jellemzően jobboldali kötődésű szervezetekben gyakorolnak nyomást. A fejezet célja, hogy a mozgalmi hagyomány feldolgozásával segítse a most aktív szervezetek önreflexiós képességét, eredményességét, és a közöttük lévő lehetséges együttműködéseket.

Kontextus

Ma Magyarországon megközelítőleg 3 millió embert érint a lakhatási szegénység.² Közéjük tartoznak azok, akiknek jövedelmük jelentős részét felemésztik a lakhatási költségek (lakbér, közüzemi díjak, lakáshitel stb.), akik alacsony minőségű, egészségre káros, nehezen felfűthető lakásokban élnek, vagy más

szempontból vannak az átlagosnál rosszabb, kiszolgáltatottabb helyzetben. Ez az adat nem sokban különbözik a 30 évvel ezelőtti állapottól, amiről a rendszerváltás körüli egyik első lakhatási szervezet, a Hajléktalanokért Társadalmi Bizottság számolt be 1989-ben. Az 1980-as népszámlálás adatait összesítő jelentésükből az derül ki, hogy a lakhatási szegények száma 2-3 millió közé tehető, élethelyzetükben pedig megmutatkoztak a területi, társadalmi és etnikai alapú egyenlőtlenségek.³

A rendszerváltást követően a lakásszektor piacosítása ráerősített ezekre a kezdeti hátrányokra. Az 1990-es években Magyarországon is a Világbank által kidolgozott lakáspolitikai koncepció, „a lakáspiac működésbe hozása” élvezett politikai támogatást, miközben a szociális célú beavatkozások alárendelődtek a költségvetési megszorításoknak.⁴ Azzal, hogy az állam kivonult a lakhatási költségek támogatásából, a lakáskiadások egyre nagyobb szerepet játszottak a szegénység kialakulásában. A drasztikus privatizáció következtében ráadásul a szociális lakásszektor lehetőségei is beszűkültek.

A nemzetközi irányokkal összhangban Magyarország – az összes többi kelet-európai országgal egyetemben – fokozatosan a piac felé fordult, és banki kölcsönökkel segítette a lakástulajdonhoz jutást. A bérlakáshiány és a globalizált pénzpiacok sérülékenysége azonban megfelelő állami szabályozás

¹ Ez a felkiáltás visszatérő eleme a magyar politikai és művészeti életnek. Álljon itt egy korai példa: „Akárhogyan, de pénz kell, mert lakni kell és enni kell!” *Színházi Élet* 1930/1. sz. 57.

² Habitat (2020). *Éves lakhatási jelentés. Bevezető.*

³ HTB (1989). *Helyzetjelentés 2.*, gyoripeter.hu, 5-7.

⁴ Hegedüs J. (2021). Lakásrendszer és társadalmi egyenlőtlenségek. In: Köllő J. (szerk.). *Kertesi Gábor 70 éves: Írások neki és róla.* Budapest, Magyarország: Magánkiadás, 143.

hiányában kiszolgáltatottá tette a kelet-európai, köztük a magyar háztartásokat is, amelyek végül a 2008-as hitelválság elszenvetőivé váltak.⁵ A globális gazdasági megrázkódtatás azonban nem vezetett igazságosabb lakáspolitikához Magyarországon. A válság után az első jelentősebb mentőakcióra három évet kellett várniuk a károsultaknak, és az intézkedések az alacsony jövedelemből élő devizahitelesek számára korlátozott kiutat kínáltak. A 2015 utáni lakáspolitiká pedig egyre inkább alárendelődött a családpolitikának, amelyből szisztematikusan ki lettek szorítva a lakhatási szegénységben élők.⁶

Ebből a madártávlati áttekintésből is látszik, hogy az elmúlt bő három évtizedben komoly ellenzélben dolgoztak azok, akik az igazságosabb lakhatás ügyét tűzték zászlajukra. Ez a fejezet az ő küzdelmeikről szól. Történeteik egyrészt a fordulatokkal teli demokratikus-kapitalista átalakulásnak az ellentmondásait leplezik le: a városképet és a lakosság összetételét megváltoztató beruházások emberi életre gyakorolt hatását, a családok kiszolgáltatottságát a pénzpiacok és cégek uralkodó helyzete miatt, illetve a hajléktalan és a szegény emberek érdekeinek totális figyelmen kívül hagyását, vagy éppen kiszorításukat a tőkeberuházások számára fontos városrészekből. Küzdelmeik azonban egy kívánt demokratikus társadalmi működés emancipatorikus kifejeződési formái is: roma és nem roma bérlők, hajléktalan emberek, lakásfoglalók, szegregátumokban élők, kilakoltatás előtt állók, devizahitel károsultak, fogyatékosok, szociális és lakhatási szakemberek, globalizációkritikus és emberi jogi aktivisták – közvetve vagy közvetlenül – mind-mind az önös gazdasági-politikai érdekekkel szemben képviselik magukat és sorstársaikat, vagy állnak ki az érintettek mellett.

Noha ezek a szerveződések sokszor nem ápolnak egymással kapcsolatot, illetve esetenként érdekeik vagy értékrendjük is ütközik, egy dolog mégis összeköti őket: a lakhatás ügye. Küzdelmeikben a lakhatási válság más-más vetületét érintik, és sokszor ugyanannak a politikai szereplőnek a befolyásolása érdekében lépnek fel. Ebben a fejezetben ezeknek a szervezeteknek az összességét

hívjuk lakhatási mozgalomnak.⁷ A mozgalom kifejezés arra is rámutat, hogy a lakhatás ügyén dolgozó szereplők potenciális szövetségesei egymásnak.

Az, hogy a magyar lakhatási mozgalom mennyire tudja képviselni az igazságos lakhatás ügyét, többek között attól is függ, hogy milyen szereplők alkotják. Noha egy mozgalom több, mint az azt alkotó szervezetek összessége, szervezeti összetétele alapvetően meghatározza a mozgalom anyagi erőforrásait és tudását, illetve azt, hogy milyen háttérű emberek vesznek részt benne; befolyásolja, hogy milyen ügyeket vállal fel a mozgalom, és hatással van arra is, hogy milyen stratégiákat alkalmaz.⁸ Egy mozgalom összetétele azonban nem állandó. A magyar lakhatási mozgalom is egészen más képet mutatott a rendszerváltást követő időszakban, mint a 2000-es években, vagy az azt követő évtizedben. Ez az áttekintés a lakhatási mozgalomnak ezt a dinamikus változó jellegét ragadja meg a szakpolitikák tükrében, levonva a korszakokban rejlő tanulságokat. Az elmúlt 30 év történetét négy korszakra osztottam, a határokat a mozgalom szervezeti összetétele és a szakpolitikák változása alapján határoztam meg. A középpontban a hátrányos helyzetű embereket képviselő szervezetek állnak.

Módszertan

⁷ Diani, M. (1992). The Concept of Social Movement. *The Sociological Review* 40(1), 1–25. „Több személy, csoport és/vagy szervezet közötti informális kölcsönhatások hálózata, amelyben a szereplők valamilyen közös identitás alapján egy politikai vagy kulturális konfliktusban vesznek részt” (13.). Ebben a tanulmányban tehát a lakhatás ügyében dolgozó civil szervezetek összességét (hálózatát) tekintem mozgalomnak (függetlenül szakpolitikai vagy politikai irányultságuktól). Ez eltér a mozgalom köznyelvben használt értelmezésétől, miszerint minden nagyobb volumenűnek szánt kezdeményezésre gyakran az elejétől mozgalomként hivatkoznak.

⁸ Minkoff, D. C. (2002). Macro-Organizational Analysis. In: Klandermans, B., Staggenborg, S. (eds). *Methods of Social Movement Research*. University of Minnesota Press, 260–285. (261.)

⁵ Bohle, D. (2014). Post-socialist housing meets transnational finance: Foreign banks, mortgage lending, and the privatization of welfare in Hungary and Estonia. *Review of International Political Economy* 21(4), 913–948.

⁶ Habitat (2019). [Éves lakhatási jelentés. Bevezető.](#)

Küzdelmek 30 éve

1. Menteni, ami menthető (1989–1995)

Lakásbérlők Egyesülete • Gettóellenes Bizottság • Tetőt a Fejünk Fölé • Erzsébetvárosi Szükséglakásigénylők Köre • Szegényeket Támogató Alap • Hajléktalanokért Társadalmi Bizottság • Nemzet Szegényeinek Frontja⁹

Az államszocialista rezsim legitimitásának egyik legfontosabb forrása a lakhatás volt. A pártvezetés az államilag támogatott bérlakásrendszerrel és lakásépítési programokkal, illetve a közüzemi költségek alacsonyan tartásával igyekezett elfogadható körülményeket biztosítani. Az 1980-as évek elejétől a gazdasági teljesítmény romlásával a szocialista állami lakásépítés fokozatosan visszaszorult, és egyre fenntarthatatlanabbá vált a bérlakásszektor működtetése is.¹⁰ A központilag alacsonyan tartott lakbéreket egyre drágább volt finanszírozni az államnak, és az évek óta elmaradt felújítások miatt a bérlakásállomány jelentős részének leromlott (vagy nem korszerűsödött) az állapota.¹¹ Több tízezer bérlakás állt üresen, és egyre gyakoribbá váltak a lakbéremelések is.¹² Ez nem csak a bérlők elégedetlenségét váltotta ki, hanem azokét is, akiknek lakásra lett volna szükségük. Látni fogjuk, hogy az 1980-as évek végétől látványos szerveződésekkel képviselték magukat romák, nem-romák, bérlők, lakásfoglalók és hajléktalan emberek. Noha érdekeik sokszor ütköztek egymással, követeléseikből az olvasható ki, hogy az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején sokan a bérlakásszektor megerősítésében és reformjában látták a kiutat.

Ennek a kapitalista városfejlesztés és az ezt is kiszolgáló lakásprivatizáció vetett véget. A belső városrészekben zajló tőkeberuházások tiszta tulajdonviszonyokat kívántak meg, és ehhez a bérlakások értékesítésén keresztül

vezetett az út.¹³ A lakásprivatizációs láz a bérlői szervezeteket is utolérte, igyekeztek kiharcolni tagjaiknak a vásárlás minél előnyösebb feltételeit. Eközben a bérlakáshoz jutást követelő, lakhatásukat saját erőből megoldani nem tudó, szegény emberekből álló szerveződések kevés szakmai, eszmei és politikai támogatást kaptak. Erőforrások híján nem tudtak megszaporozódni és minden erőfeszítésük ellenére elsodorta őket a kapitalista-demokratikus gazdasági-politikai átalakulás.

1.1. Lakásbérlők Egyesülete – a biztos státuszú bérlők szervezete

A szocializmus alatt a tanácsai ellenőrzésű Ingatlankezelő Vállalatok (IKV-k) felügyelték a lakásállományt, azaz döntöttek a felújítási keretek felhasználásáról, illetve az üres lakások hasznosításáról. Működésük sok kivetnivalót hagyott maga után, többek között nem fordítottak kellő gondot a lakások állagának megőrzésére vagy a felújítások minőségére sem.¹⁴ Az elégedetlen bérlők táborát fogta össze a Lakásbérlők Egyesülete (LABE). A többezres taglétszámmal bíró országos érdekvédelmi szervezet jellemzően a biztos státuszú – de nem feltétlenül jó anyagi helyzetű – bérlők érdekeit képviselte. Előfutárának tekinthetőek azok a bérlői közösségek, amelyek a diktatúra enyhülésével az 1980-as évektől kezdve szerveződtek, hogy az IKV-kat „leváltva” saját kezükbe vegyék lakóépületeik fenntartását.¹⁵

A LABE-t 1988. szeptember 12-én olyanok alapították, akik maguk is szenvedtek az IKV-k rossz működésétől.¹⁶ Az alapító kör többnyire jómódú, jó kapcsolati hálóval rendelkező emberekből állt (fogorvos, mérnök, régi párttag, filmrendező, újságíró, jogász), akik azonban úgy döntöttek, mások érdekeiért is kiállnak, és országos szervezetet építenek.¹⁷ A LABE nagy erővel robbant

¹³ Zolnay J. (1993). Terézinvesztitúra. Változatok tömbrehabilitációra a Terézvárosban. *Beszélő*, 4(15):17-19.; Zolnay J. (1994). Lakásprivatizáció a fővárosban. *Világosság* 35(4):32-43.

¹⁴ Györi P., Matern É. (1995). [Lakásügyi szerveződések a 90-es évek elején Magyarországon](#). OTKA beszám. 12-14.

¹⁵ Pl. Csengery u. 48. 1984-ben, illetve a Vörösmarty u. 46. és a Kórákás park 36. 1989-ben. Ld. *Ibid.*

¹⁶ Magyar Hírlap, 1988. szept. 13., 21(219):7.

¹⁷ Györi, Matern, *Lakásügyi szerveződések*, 12-15. Ezzel együtt a szervezet első elnöke, Szabó Miklós már kezdettől fogva meg akarta vásárolni az általa lakott pasaréti ingatlant (12.). A döntéshozókkal folytatott

⁹ A cím alatt a szekcióban bemutatott szervezetek szerepelnek. Ennél természetesen jóval több szervezet dolgozik lakhatási szegénységben érintett emberekkel.

¹⁰ Hegedüs J., Tosics I. (1993). [A lakásrendszer szociológiai és közgazdasági elemzése](#). Kandidátusi ért., Bp. 26-32.

¹¹ Zolnay J. (1993). [A lakástörvény és a tulajdonviszonyok](#). *Esély* 4(6):97-108.

¹² Matern É. (1990). Önkényes lakásfoglalók, kilakoltatottak. *Szociálpolitikai értesítő* 2:45-146. (79-99.)

be a közéletbe, a bérlakások ügye mozgósító erő volt. A megalakulást követő néhány hónapban nagyon gyorsan több ezer főre emelkedett a taglétszám. Az egyesület rendszeres ügyfélfogadást tartott, rovatot indított egy hetilapban, jogsegélyszolgálatot nyújtott.¹⁸ Létrejöttek Budapesten a kerületi csoportok, és sorra alakultak a vidéki csoportok is.¹⁹ Ezek a helyi csoportok vitték a konkrét ügyeket (felújítások, lakbéremelés), és népszerűsítették azt az elképzelést, hogy a bérlők „önkormányzó lakásbérlő egyesület” formájában átveszik a lakások fenntartását az IKV-ktől.²⁰ A „központ” feladata pedig a szakpolitikán keresztüli érdekérvényesítés, azaz a rendszerszintű változás kiharcolása volt.²¹ Véleményezték a kormányzat által elkészített lakáskonceptiókat és törvénytervezeteket, beleszóltak az IKV-k átszervezésébe, illetve tiltakoztak az ellen, hogy a rossz lakásgazdálkodás anyagi következményeit a lakosságra hárítsák megemelt lakbérek, illetve magasabb víz- és csatornadíj formájában.²² Fogytékosokkal, nyugdíjasokkal és szakszervezetekkel összefogva nagykoalíciók létrehozásával is próbálkoztak.²³

A LABE egy igazságosabb bérlakásgazdálkodás érdekében jött létre. Az egyesület vezetői következetesen képviselték, hogy a piacosítás, a bérlakásvagyon felszámolása mind a bérlőkre, mind a lakásra szorulóakra nézve végzetes következményekkel járna.²⁴ 1990 után azonban felgyorsult a privatizáció, ami alapjaiban változtatta meg a LABE működésének a körülményeit. *„Kezdetben a legértékesebb lakások „találtak” bérlőikben vevőkre. Később pedig a rosszabb helyen lévő, értéktelenebb lakások bérlőit semmiféle észérv nem győzhette*

*meg arról, hogy vajon ők miért nem válhatnak szerencsésebb polgártársaikhoz hasonlóan tulajdonosokká. A privatizációs hólabda politikailag leállíthatatlannak bizonyult, a folyamat pedig egyre zsugorította a kiutalható bérlakásállományt.”*²⁵ Csak 1990-1992 között 210 ezer bérlakás került magántulajdonba.²⁶ Természetesen a LABE tagság jelentős része is érdekelt lett a vásárlásban. Noha ekkor lett volna a legnagyobb szükség arra, hogy egy országos szervezet egységesen kiálljon a bérlakásrendszer védelmében, akkora volt a társadalmi nyomás, hogy a LABE a tagszervezeteire bízta a döntést.²⁷ A vezetők, Vészsits Ferenc és Battha Pál nyilatkozataikban sokáig következetesen elutasították a piacosítást,²⁸ de az eladással kapcsolatos visszásságok miatt 1993-tól végül az egyesület vezetése is felvállalta a lakáseladásokkal kapcsolatos érdekvédelmet.²⁹

A LABE nagyon szerény költségvetéssel rendelkezett és túlnyomórészt önkéntes munkára épült. Szakpolitikai hatása és célja így nagyban függött a helyi tagság képességeitől és önértékétől.³⁰ 1991-ben nem tudta megakadályozni a bérlakásvagyon koncepciótlan átadását az önkormányzatoknak, és csak nagyon minimális befolyása volt a bérlakások eladásáról rendelkező 1993-as lakástörvényre.³¹ Pedig a szervezetnek volt alternatívája a privatizációra. Az alakulástól kezdve képviselte a lakások fenntartását átvállaló „önkormányzó lakásbérlő egyesület” modellt.³² Ez azonban nem bizonyult elegendőnek, talán azért, mert az „önkormányzó egyesületek” konkurenciát jelentettek az ingatlankezelő cégekké avanszáló IKV-knak,³³ és mert végül ezek a bérlők is érdekeltek lettek lakásaik megvásárlásában.³⁴

lakáspolitikai egyeztetéseken is javasolta a lakások megvásárlását mint lehetőséget. Fővárosi Közlöny, 1989. dec. 31., 39(12):69.

¹⁸ Pl. Népszabadság, 1989. szept. 16., 47(219):5; Népszava, 1988. okt. 4., 116(237):5.

¹⁹ A LABE hálózata a teljes országot lefedte, többek között Debrecen, Dunaújváros, Eger, Győr, Kaposvár, Kecskemét, Keszthely, Pilisvörösvár, Százhalombatta, Szeged, Szolnok, Tata, Vác. Fórumokat, rendszeres közgyűléseket tartottak. Debrecenben jogsegélyszolgálat működött, Kaposváron 1993-ban tüntetést szerveztek, Vácott 1994-ben polgári engedetlenségre – a megemelt lakbérek nem fizetésére – szólították fel a bérlőket (Arcanum).

²⁰ Ország-Világ, 1988. júl.-dec., 32(49):7.; Százhalombattai Hírtükör, 1990. jún. 20. 3(13):2.

²¹ Tót É. (1989). A Lakásbérlők Egyesületéről. *Eszmélet* 1(1):113-117., Györi, Matern, *Lakásügyi szerveződések*, 15.

²² Vészsits Ferenc főtitkár ismerteti, 1989. jan. 7., *nava.hu*, videó; Magyar Nemzet, 1989. jan. 9., 52(7):3.; Népszava, 1989. márc. 3., 117(57):5.; Heti Budapest, 1989. szept. 2., 1(26):11.

²³ Többek között 1989-ben a Lakosság Érdekvédelmi Tömörülése (LÉT), melyet az Ingatlankezelési és Városgazdálkodási Dolgozók Független Szakszervezete, a Mozgássérültek Egyesületeinek Országos Szövetsége, a Nyugdíjas Klubok és Idősek "Életet az éveknek" Országos Szövetsége és a Szakszervezetek Budapesti Tanácsa kezdeményezett. Népszava, 1989. szept. 11., 117(214):9.

²⁴ Pl. Tót, *A Lakásbérlők Egyesületéről*, 115. vagy Népszava, 1992. jan. 25., 120(21):9.

²⁵ Zolnay, *A lakástörvény és a tulajdonviszonyok*, 98.

²⁶ Dániel Zs. (1996). A bérlakás-privatizáció paradoxona. Nemzeti ajándék vagy ráfizetés? *Közgazdasági Szemle* XLIII., márc., 204-230. (205.)

²⁷ Györi, Matern, *Lakásügyi szerveződések*, 18-20.

²⁸ Pl. Népszava, 1992. jan. 25., 120(21):9 (Battha P.) vagy Vasárnapi Hírek, 1992. márc. 22., 8(12):4 (Vészsits F.).

²⁹ Pl. Magyar Nemzet, 1993. dec. 27., 56(301):1. vagy Magyar Nemzet, 1994. okt. 3., 57(231):4

³⁰ Györi, Matern, *Lakásügyi szerveződések*, 20.

³¹ A szervezet saját eredményének tekintette, hogy a lakástörvénybe végül bekerült lakbérstop (az önkormányzati tulajdonban lévő lakások bérét 1994. jún. 30-ig tilos volt megemelni), hogy kiterjesztették a vételi jogot, és a vételárat a piaci érték maximum 50 százalékában határozták meg. Kelet-Magyarország, 1993. júl. 5., 53(154):9.

³² Magyar Nemzet, 1990. aug. 14., 53(190):3., Magyar Hírlap, 1991. máj. 20., 24(116):3.

³³ Magyar Nemzet, 1990. aug. 14., 53(190):3., Györi, Matern, *Lakásügyi szerveződések*, 31.

³⁴ Györi, Matern, *Lakásügyi szerveződések*, 18.

A társadalmi folyamatokkal együtt tehát a LABE is megváltozott. Csökkent a szervezet bázisa – a bérlők százezeiből tulajdonosok lettek, akiknek a problémái is megváltoztak. Egyre több tulajdonosi megkeresés érkezett az egyesülethez az elmaradt felújításokról, a magas fenntartási költségekről, illetve a társasházi működésről.³⁵ A bérlakásokban pedig a rosszabb helyzetű bérlők maradtak, akiknek a megszervezését a LABE nem vállalta fel.³⁶ A tagszervezetek közül többen elindultak az 1995-ös önkormányzati választásokon is.³⁷ A LABE idővel – különösen a privatizációs ügyek kifizetése után – elvesztette közösségi érdekképviselői jellegét. Tevékenységével a mozgalom későbbi szakaszában fogunk még találkozni.

1.2. Gettóellenes Bizottság – a bizonytalan státuszú roma bérlők és lakásfoglalók³⁸ szervezete

Az 1980-as évek elején a romló gazdasági teljesítmény következtében az ország majdnem fizetéképtelenné vált, így számos kötött áras termék árát feloldották. Másfélszeresére emelkedett a kenyér ára, nőttek a lakbérek, drágább lett a táplálkozás, a ruházkodás és a lakásfenntartás. Ez rövidesen oda vezetett, hogy megnőtt a hátralékosok száma, amelyre a rendszer egyre inkább behajtsági eljárással, végső esetben kilakoltatással válaszolt.³⁹ A romló társadalmi helyzet fokozottan sújtotta a roma népességet, akik elsőként veszítették el munkahelyüket, és akiknek jelentős része rosszul ellátott, csökkenő népességű falvakban élt, vagy a nagyvárosi nyomortelepekre kényszerült.⁴⁰

Ilyen nagyvárosi nyomortelepről kerültek az 1970-es évek elején Miskolc belvárosának leromlott bérházaiba azok a roma családok, akiknek a kilakoltatását két évtizeddel később egy roma önszerveződés, a Gettóellenes Bizottság akadályozta meg. Először az árvizek következtében felszámolt, városszéli

roma telepeken élő családok kaptak itt lakást, majd később kiutalással, rokoni alapon vagy lakásfoglalással további roma családok költöztek a városrészbe.⁴¹ Ezek a családok – sok esetben hátralékosok és lakásfoglalók – az 1980-as évek közepén váltak kényelmetlenné a tanácsnak. A döntéshozók érdekei hirtelen úgy kívánták, hogy felújítsák a városközpontot, amivel évtizedekig mit sem törődtek. Először megpróbálták a város más részein lakást vagy építési területet biztosítani az ott lakó roma családoknak, azonban ez a lakosság tiltakozásába ütközött. A helyi vezetés – szítva és egyetértve a romaellenes megnyilvánulásokkal – ezután döntött úgy, hogy a város határán kívül, minden infrastruktúrától távol húz fel számukra egy méltó lakhatásra alkalmatlan – gettóra emlékeztető – telepet.⁴²

Ezt a kitelepítést akadályozta meg az 1989-ben megalakult Gettóellenes Bizottság, amelyet többek között Horváth Aladár szervezett meg. A fiatal roma tanító 1988 végén Budapestre utazott, ahol a Raoul Wallenberg Egyesületben⁴³ és a köré tömörülő – roma és nem roma – értelmiségiek kis csoportjában talált szövetségeseire. A budapesti segítők tényfeltáró bizottságot hoztak létre, és 1989 februárjában Miskolcon részt vettek a helyi romák első, nagyszabású gyűlésén. Ladányi János szociológus, aki a tényfeltáró bizottság tagja volt, így emlékszik vissza a találkozóra:

„Igen meglepő volt, hogy a potenciálisan fenyegetett családok milyen világosan látták és értették a helyzetet. Érvelésükben a lakások kis mérete és alacsony komfortfokozata csak másodlagos szerepet játszott, s kivétel nélkül a teljes elszigeteltség és diszkrimináció veszélyeire hivatkoztak. [...] a cigányok 1944-es deportálásával és elpusztításával való analógiák is gyakran felmerültek az akció által fenyegetett cigányok érvelésében.”⁴⁴

A találkozó végére a résztvevők úgy döntöttek, megszervezik a helyi tiltakozást, kidolgoznak egy alternatívát a lakhatás megoldására, és mozgósítják az országos közvéleményt.⁴⁵

³⁵ Magyar Hírlap, 1998. okt. 6., 31(234):6., Győri, Matern, *Lakásügyi szerveződések*, 21. Idővel a szervezet neve is Lakásbérlők és Lakástulajdonosok Egyesületére változott.

³⁶ Győri, Matern, *Lakásügyi szerveződések*, 18, 21.

³⁷ Győri, Matern, *Lakásügyi szerveződések*, 20., Magyar Nemzet, 1994. nov. 10., 57(264):4.

³⁸ Ez alatt az „önkéntes” lakásfoglalókat értem, azonban nyelvpolitikai okokból a lakásfoglaló kifejezést használok.

³⁹ Győri P., Gábor L. (1994). *Dijhátralékosok- dijhátralékosság*. Kandidátusi értekezés. gyoripeter.hu

⁴⁰ Ladányi J. (1991). A miskolci gettóügy. *Valóság* 4:45-54. (45-46.)

⁴¹ F. Havas G. (1990). Hány ember fér el egy szobában? *Beszélő* 1(2):22-23.

⁴² Ladányi, A *miskolci gettóügy* 46-47.; F. Havas, *Hány ember fér el* 22.

⁴³ A [Raoul Wallenberg Egyesület](http://RaoulWallenbergEgyesulet.org) 1988-ban alakult a demokrácia védelmére, a toleráns közélet és a kisebbségek védelmére érdekében.

⁴⁴ Ladányi, A *miskolci gettóügy*, 49.

⁴⁵ *Ibid.* 47-49.

Ugyanezen a napon – 1989. február 2-án – azonban a helyi tanács elfogadta a „gettótervet”. A szerveződésnek pontosan egy hónap alatt innen sikerült fordítani. A szociológusok által vezetett tényfeltáró bizottság feltérképezte a kilakoltatással fenyegetett családok nagy részét, és azt találta, hogy senki nem akar kiköltözni a város szélére. Sőt, a legtöbb családnak konkrét elképzelése volt arról, hogyan tudna javítani a lakhatási helyzetén, ha kapna hozzá szociális vagy adminisztratív támogatást. Ezen felül a telep megépítésének költségeit is alaposan kielemezték. A tényfeltáró bizottság 1989. február 20-án megjelent jelentésében végül a legfontosabb gettóellenes érv az lett, hogy a terv költségei irracionálisan magasak.⁴⁶

Az építkezés pénzügyi tervéről 1989. március 2-án szavazott a tanács. A Gettóellenes Bizottság néhány nappal korábban, február 27-én vitára invitálta a tanácsstagokat, ahol már a tényfeltáró bizottság jelentését is felhasználták. A vidéki és budapesti összefogás közben mozgósította a helyi és az országos médiát is. A stratégia sikeres volt, a pártvezetésnek kényelmetlenné vált a csatározás, és a tanácsülésen végül nem szavazták meg a gettótervet. A szerveződés sikerét Horváth Aladár ezzel magyarázza: „*Miskolcon a kommunista rezsim saját válságát akarta elfeledni, csökkenteni azzal, hogy a „problémás cigányokat” két kilométerre a várostól gettósítja. [...] Akkoriban az apartheid-terv megvalósulását meg tudtuk akadályozni, mert a rendszer omladozott, az új elveivel pedig összeegyeztethetetlen volt.*”⁴⁷ A tanács a cigány aktivisták és tanácsadók részvételével felállított egy szakértői bizottságot, majd elindult a többlépcsős lakáscserék rendszere. Kiköltöztek és anyagi támogatást kaptak azok, akik készek voltak saját házat építeni, és beköltözhetnek azok, akik lakásra vagy komfortfokozat-emelésre vártak. A lakások elosztásában is részt vett a közösség, ők választották ki a várólistáról a rászorulókat, a Szegényeket Támogató Alap (SZETA) pedig pénzügyi támogatással segítette.⁴⁸ Azonban már rövid távon is látszott, hogy a tanács társadalmi nyomás hiányában igyekszik megkerülni az egyezséget.⁴⁹

A Gettóellenes Bizottság a szegény roma emberek és a – roma és nem roma – értelmiség együttműködésének emancipatorikus formája volt. A szervezők – a LABE-hoz hasonlóan – itt is megpróbálták tudásukat a politikai pályán hasznosítani. 1989 áprilisában megalakult az első független roma szervezet, a Phralipe, amelynek társalapítója, Horváth Aladár aztán az SZDSZ támogatásával 1990-94 között országgyűlési képviselőként dolgozott. A Gettóellenes Bizottságot később, 1995-ben szervezi újra, akkor már a Roma Polgárjogi Alapítvány színeiben. Az alapítvány tevékenységére a mozgalom következő szakaszában visszatérünk.

1.3. Tetőt a Fejünk Fölé, ESZIK és SZETA – a lakásfoglalók, lakásigénylők és szövetségeseik szervezetei

A szegények – köztük a szegény romák – belső kerületekből való kiszorítása Budapesten is az 1980-as évek második felében kezdett fokozódni. Azoknak, akiknek nem volt lakásuk, évtizedeken át reális alternatíva volt az üresen álló – bőségesen rendelkezésre álló – bérlakások elfoglalása.⁵⁰ Ezek sok esetben vizes, koszos, leromlott állagú lakások voltak, amelyek senkinek sem kellett. A gyakorlat évtizedekig az volt, hogy a tanács elhelyezés nélkül nem lakoltatta ki a lakásfoglalókat, az 1980-as évek közepétől azonban egyre gyakrabban nyúltak ehhez az eszközhöz.⁵¹ Ez részben a megnövekedett lakásfoglalások visszaszorítása érdekében történt. A munkásszállók felszámolása és a fővárosban is emelkedő munkanélküliség tovább növelték azok számát, akik máshogy nem tudták megoldani lakhatásukat, ráadásul az 1980-as években megugrott azok száma is, akik az egyre nyomasztóbb vidéki szegénység elől Budapestre menekültek.⁵² A szegénység a belső városrészekben – Józsefvárosban, Erzsébetvárosban, Terézvárosban, Ferencvárosban, valamint Kőbánya és Angyalföld kapcsolódó részein – koncentrált. Noha a lakásfoglalók

⁴⁶ Ladányi, A miskolci gettóügy 50-51.; Horváth A. (2017). *Indulás. Roma polgárjogi mozgalom I.* Bp.: Wesley Kiadó.

⁴⁷ Bányai Gy. (2009). Ettől még nem változik semmi. Horváth Aladár a cigányellenesség okairól. Interjú. *168 óra*, aug. 27., 21(35):20-21.

⁴⁸ Ladányi, A miskolci gettóügy 52-54.; Horváth, *Indulás*

⁴⁹ F. Havas, *Hány ember fér el egy szobában?*; Ladányi, A miskolci gettóügy 53.

⁵⁰ 1990-ben országosan 19.000 bérlakás állt üresen. Farkas J., Székely G. (2006). [Helyzetkép a lakásviszonyokról 1999-2005](#). KSH.hu, 13.

⁵¹ Matern, *Önkényes lakásfoglalók* 73-75.

⁵² *Ibid.* 83-89.

különféle társadalmi háttérrel rendelkeztek, a kilakoltatásoknak volt egy etnikai színezete: aránytalanul nagy mértékben sújtották a – romló gazdasági helyzet miatt a vidékről a fővárosba költöző – roma családokat. Az 1980-as évek egyik első és látványos kilakoltatási akciója volt, amikor 1987-ben Angyalföldről – szisztematikusan, tucatjával – lakoltattak ki főleg roma családokat.⁵³

A rendszerváltás sem enyhítette a lakásínségben szenvedők gondjait. A kapitalista városfejlesztés erős érdekképviseletet kívánt volna meg a rászorulókról és érdekében, hiszen kulcskérdés volt, hogyan alakul a bérlakásállomány sorsa, illetve az, hogy a privatizációból befolyt nyereséget visszaforgatja-e a kerületek vezetése a lakásszektorba. Azonban a kerületek 1991 után saját hatáskörükben dönthettek a fejlesztési tervekről, amit nem voltak kötelesek megvitatni sem a fővárosi vezetéssel, sem a többi kerülettel.⁵⁴ Ez nem ösztönözte a helyi vezetőket arra, hogy a szegénységre és a lakhatási problémákra átfogó megoldást találjanak. A nem kívánt lakókat egyszerűbb volt kiszorítani egyik kerületből a másikba. A **Szegényeket Támogató Alap (SZETA)**⁵⁵ aktivistái ekkor több budapesti kilakoltatásnál próbáltak közbenjárni a rászorulókról, és alternatív forgatócsoportok segítségével a kamera nyilvánossága előtt tárgyaltak a lakókkal együtt az önkormányzat felelős vezetőivel.⁵⁶ A helyzetet tovább súlyosbította, hogy a vezetők a politikai felelősségüket bünbakképzéssel hártották. A sajtó így írt a városban uralkodó légkörről: „*Márpedig a fővárost már ma is egy destruktív, szegényellenes közhangulat uralja [...] a rendpárti igények önmagukban teljesen érthetőek és méltánylandóak, a velük szimbiózisban élő szegényellenesség, cigányellenesség, lengyeellenesség, menekültellenesség, idegenellenesség már a legkevésbé sem.*”⁵⁷

Ilyen körülmények között 1991-ben alakult – a lakásfoglalók egy kis csoportját képviselő – Tetőt a Fejünk Főlé, és 1993-ban – a lakásigénylők képviselőit – az Erzsébetvárosi Szükség-lakásigénylők Köre. Mindkét szervezet létrejöttében, megerősítésében kiemelkedő munkát végzett az ELTE „ESÉLY” Erzsébetvárosi Családsegítő és Közösségfejlesztő Szolgálat.

Az Erzsébetvárosban becslések szerint 150 lakásban éltek lakásfoglalók.⁵⁸ 1991. április 15-ig „moratórium”⁵⁹ védte őket a kilakoltatástól, vagy más szóval, eddig kellett valahol máshol szállást találniuk. A helyi családsegítő munkatársai a tömeges kilakoltatások megakadályozása érdekében döntöttek úgy, hogy elősegítik a szerveződésüket. „*Egyenkénti megkereséssel mintegy harminc önkényes lakásfoglalót hívtak meg teázni, azzal a céllal, hogy tárgyalási pozícióba hozzanak olyan embereket, akik illegálisan, bujkálva éltek már hosszabb-rövidebb ideje, amióta kétségbeesésükben üresen álló lakásokat törtek fel, és beköltöztek.*”⁶⁰ Így alakult meg a **Tetőt a Fejünk Főlé**. A lakásfoglalók megosztották egymással történeteiket, és kiderült, hogy jó részük fizeti a lakbért és a rezsit, és sokan lakhatóvá tették, felújították a lakásokat. A családsegítők úgy gondolták, hogy ezeknek az embereknek az életstratégiája kitartást és leleményességet takar, amire tudnának építkezni az érdekérvényesítésben. A 27 lakásfoglaló a családsegítővel közösen kiáltványt tett közzé a sajtóban, majd együttes erővel a formális szervezetté alakuláson kezdtek dolgozni.⁶¹ A szerveződés azonban három hónap múlva széthullott, amelyet a kilakoltatások elhalasztása – azaz az azonnali fenyegetettség eltűnése – is befolyásolt. Ezzel együtt még egy ilyen rövid életű kezdeményezésnek is lett valamennyi hatása: az Erzsébetvárosi Önkormányzat egy ideig többé-kevésbé következetesen kezdett el méltányossági szempontokat érvényesíteni a lakásfoglalókra, amelyeket részlegesen 1992-ben a kilakoltatások beindulásakor is alkalmazott.⁶²

⁵³ *Ibid.* 73-77., 83-89., 95-96.

⁵⁴ Zolnay J. (1993): Lakásprivatizáció, városfejlesztés, helyi politizálás Erzsébetvárosban. *Esély* 4(1):8-13.

⁵⁵ A SZETA 1979 végén jött létre, hogy a nyilvánosság előtt nem látható szegénységre hívja fel a figyelmet. Működésében keveredtek a karitatív és a politikai elemek. A SZETA alapította 1990-ben a Kivert Anyák Otthonát, mely egy megvásárolt nagyobb családi házban működött, és bántalmazott nőknek és gyerekeknek biztosított rövid, ill. közép távú átmeneti lakhatást. Györi, Matern, *Lakásügyi szerveződések* 22-23.

⁵⁶ OSA Archívum, Fekete Doboz. Kilakoltatás a IX., Vaskapu utcában 1991, call no.: 305-0-3:195/2, Kilakoltatás a IX., Angyal utcában 1990, call no.: 305-0-3:234/1, 305-0-3:234/2, 305-0-3:249/3.

⁵⁷ Magyar Hírlap, 1991. márc. 5., 24(54):6.

⁵⁸ Madlena, E., Zolnay J. (1992). „Lakáspolitikai” és közösségi szociális munka. *Esély* 4:85-92. (91.)

⁵⁹ A főpolgármester ajánlást fogalmazott meg a kerületek felé, hogy azok tartózkodjanak a lakásfoglalók kilakoltatásától. Erre a kerületek eltérő módon reagáltak, de az ajánlás valamennyire fékezte a kilakoltatásokat. Ld. Zolnay, *Lakásprivatizáció* 9.

⁶⁰ Madlena, Zolnay, „Lakáspolitikai” 91.

⁶¹ Magyar Nemzet, 1991. ápr. 30., 54(100):6., Madlena, Zolnay, „Lakáspolitikai” 91.

⁶² Madlena, Zolnay, „Lakáspolitikai” 92.

Az Erzsébetvárosi Családsegítő Szolgálat segítségével újtárra indult másik önségítő csoport az **Erzsébetvárosi Szükségsegítségnyelők Köre (ESZIK)** volt. A 20-30 tagból álló, etnikailag vegyes szervezet tagjainak évek óta bent volt a lakásigénylése a VII. kerületi önkormányzatnál. Voltak köztük olyanok, akik tízen laktak egy szobában, volt olyan, aki albréletben élt, de munkanélkülivé válva a hajléktalanság fenyegette, és volt, aki hajléktalanszállóról járt a találkozókra.⁶³ Gosztonyi Géza a családsegítő munkatársaként így emlékszik vissza 1993 májusára, az indulásra:

„Mi mással is kezdődhetett volna az általunk javasolt első összejevetel, mint kilátástalan helyzetük megfogalmazásával. Am mintha valami furcsa erő költözött volna valamennyiükbe, mikor kiderült, hogy szinte kivétel nélkül tudnak egy-két üresen álló lakásról. Egyre izgatottabban sorolták a címeket. Egyikőjük felvetette, hogy fektessenek fel egy üres-lakás címlistát. Mire egy másikuk azt javasolta, hogy ne csak az általuk ismert üres lakások címeit írják össze, hanem kutassanak fel minél több ilyen lakást és azt az információt adják át a hivatalnak. Ehhez képest már csak egy kis lépés volt a lakások térképen történő ábrázolása. Körzetekre osztották fel a teljes kerületet, és sorra jártak valamennyi házat, óvatosan bekukkantva minden függöny nélküli ablakon és kilincs nélküli, nyitott ajtón.”⁶⁴

Egy hónap alatt 208 üresen álló lakást írtak össze és 1993. július 8-án átadták az újraelosztásra vonatkozó javaslataikat a polgármesternek, melyben ezt írták: *„Mi szegények vagyunk ahhoz, hogy valaha is lakást vásároljunk, ezért nem értjük, hogy az Önkormányzat miért nem gondol a hozzánk hasonló emberekre, amikor sorra eladja az állami bérlakásokat. [...] Elemi érdekünk a privatizáció csökkentése. Mi ezt várjuk az Önkormányzattól!”⁶⁵* Ekkor azonban a kerületben már javában zajlott a bérlakások értékesítése, másfél éve a képviselőtestület privatizációt támogató része még 10.000 aláírást is összegyűjtött a lakását megvásárolni szándékozó bérlőktől.⁶⁶ A brutális ellenszél ellenére az ESZIK-esek nem adták fel. 1994-ben – amikor a számos egyeztetés, bizottsági

üléseken való felszólalás ellenére még mindig nem kaptak lakást – ultimátum elé állították a polgármestert: vagy átadja az üres lakások kezelését az ESZIK-nek, vagy elfoglalják őket.⁶⁷ Az önkormányzat végül 1994 márciusában 20 bérlakás kezeléséről kötött megállapodást a szervezettel.⁶⁸ A megállapodás olyan erős felhatalmazást adott, és olyan komoly felelősséget is hárított az ESZIK-re, amit egy szociális lakásügynökség létrehozásával lehetett volna felvállalni. Azonban az 1994-es választások előtt álló önkormányzat végül csak kilenc lakást adott át, amit a szervezet a hivatal által jóváhagyott lakásigénylők között osztott szét. Az 1995-ben felállt új képviselőtestület pedig nem volt nyitott az együttműködés folytatására, és a szervezetet megalakító családok is (miután lakáshoz jutottak) leváltak a szervezetről.⁶⁹ Az ESZIK egy ideig még kezelt lakásokat,⁷⁰ de nem kapott elég segítséget ahhoz, hogy erős lakásügynökséggé válhasson.

Az ELTE Szociálpolitikai Intézetének szakmai támogatásával működő Erzsébetvárosi Családsegítő Szolgálat úttörő munkát végzett a közösségi szociális munka területén, de csepp volt a tengerben. Ráadásul a lakásukat megvásárolni kívánó bérlők is szerveződtek, amit a kerületek vezetése is fel tudott használni a gyors privatizációhoz.⁷¹ Ahogy azt a XIV. kerületi lakásosztály vezetője 1991-ben elmondta: *„Nem tudunk humánus megoldást találni, ha nem létesülnek újabb szükségsegítségnyelők, illetve átmeneti szálláshelyek.”⁷²* A rendszer-váltás utáni első évtizedekben azonban a mérleg nyelve a szállók kiépítése felé mozdult el, és nem egy korszerű bérlakásgazdálkodás irányába.

⁶⁷ 16. sz. melléklet: Ne panaszkodj! Cselekedj!, In: Sarkadi, *Evés közben jön meg az étvágy*; Népszabadság – Budapest melléklet, 1994. febr. 25., V.

⁶⁸ 20. sz. melléklet: Megállapodás, 1994. márc. 21., In: Sarkadi, *Evés közben jön meg az étvágy*

⁶⁹ Sarkadi, *Evés közben jön meg az étvágy* 27.

⁷⁰ Színes Vasárnap, 1995. nov. 12., 2(45):7.

⁷¹ Erzsébetvárosiak Klubja-Bérlakásvásárlók köre - Magyar Nemzet, 1992. febr. 17., 55(40):8., terézvárosi tüntetések – Zolnay, *Terézinvestitúra*.

⁷² Magyar Nemzet, 1991. ápr. 30., 54(100):6.

⁶³ Sarkadi I. (1998). *Evés közben jön meg az étvágy, avagy az E.S.Z.I.K. szervezetpszichológiája*. Szakdolgozat. Pécs: Janus Pannonius Tudományegyetem, 28-29. és 9. sz. melléklet: Javaslat; Kurír, 1993. júl. 9., 4(185):3.

⁶⁴ Gosztonyi G. (1997). *Közösségi szociális munka*. Budapest: Budapesti Szociális Forrásközpont. 42-43.

⁶⁵ 9. sz. melléklet: Javaslat, ill. 7. sz. melléklet: Üres lakások listája. In: Sarkadi, *Evés közben jön meg az étvágy*; Népszabadság – Budapest melléklet, 1993. júl. 9., I.

⁶⁶ Madlena, Zolnay, *„Lakáspolitikai”* 89.

1.4. A Hajléktalanokért Társadalmi Bizottság és a Nemzet Szegényeinek Frontja – a hajléktalan emberek és szövetségeseik szervezetei

Az omladozó szocialista rendszer egyre inkább megvonta a segítséget azoktól is, akik munkásszállókon éltek. 1988-ban egyik pillanatról a másikra hatszorosára emelkedett a lakbér ezeken a szállásokon, majd megindult az átalakításuk vagy a felszámolásuk.⁷³ Ez a végletekig megnehezítette az alacsony keresetűek helyzetét. Sokan a munkájukkal együtt a szálláshelyüknek is búcsút mondhattak. Családi támasz hiányában az 1980-as évek végén, 1990-es évek elején tömegesen kerültek emberek az utcára, köztük olyanok is, akik fogyatékosok, bántalmazás, betegség vagy túlzott szerhasználat miatt szintén ezeken az átmeneti szállásokon találtak menedékre. Érdekeik védelmében 1989. február 28-án alakult a Hajléktalanokért Társadalmi Bizottság (HTB). Előzménye, hogy Ungi Tibor munkásszállón élő segédmunkás kijárta, hogy a lakbéremelés ügyében a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezetétől (TDDSZ) is személyesen kérhessen segítséget.⁷⁴ Ezen a találkozón ismerkedett meg Györi Péter szociológussal. Györi ezután többedmagával megalapította a HTB-t, melynek Ungi – mint szállólakó – is tagja lett.⁷⁵

A HTB-nek, mely kutató és érdekvédelmi szervezetként határozta meg magát, két kiemelt célja volt. Egyrészt alapító levelében kiállt a lakhatáshoz való jogért, másrészt a sajtóban és a döntéshozókkal folytatott tárgyalásokon a menhelyek megújítását és szakképzett szociális munkásokkal való bővítését hangsúlyozta.⁷⁶ A HTB – más szegényeket segítő szervezetekkel együtt – 1989 telén vált igazán fontossá a hatalomnak, amikor a hajléktalan emberek sorozatos tüntetésbe kezdtek Budapesten. Ezek a demonstrációk kényelmetlen

helyzetbe hozták az – egyébként is legitimációs válsággal küzdő – szocialista vezetést, amely mindent megtett annak érdekében, hogy a lehető leggyorsabban eltüntesse a szegénységet a köztterekről.

A tüntetések 1989. november 29-én kezdődtek, három nappal a „négyigetes” népszavazás után, válaszul arra a hatósági intézkedésre, hogy éjszákára bezárták a pályaudvarok. A vasúti várók rengeteg embernek jelentették az utolsó menedéket. Tiltakozásul 50-60 ember gyűlt össze a Blaha Lujza téren és ülősztrájkba kezdett. A hajléktalan emberek aláírásokat gyűjtöttek, és november 30-án egy háromfős küldöttség – Kis Róka, Cáva és Csöpi – találkozott a Főváros vezetőjével, Bielek Józseffel.⁷⁷ Rostás Sándor tüntetőtől az aznapi írott sajtóból így értesültünk követeléseikről: „Azért csináljuk ezt a kampányt, mert hajléktalanok vagyunk. [...] Tegnap este fél hat óta vagyunk itt, és addig maradunk, amíg lakást nem kapunk. Petíciót adtunk át a kormánynak és a Fővárosi Tanácsnak, hogy adják ide a volt munkásörházakat. Rengeteg a rászorult ember, ne álljon ott üresen az a sok ház!”⁷⁸ Azt, hogy számos hajléktalan ember lakást akart (és nem szállót), az is erősíti, hogy az egyik tüntető-szervező, Orsós Mária „Panda” egy kamerás és egy újságíró kíséretében lakást kért a tanácstól.⁷⁹ Később szintén lakást követelt a Déli pályaudvaron egy másik tüntető-szervező is: „Innen senki nem rakhat ki minket! Erőszakkal sem! Oda a pénztár köré lehet feküdni, hogy ne nyissanak ki addig, ameddig lakás nem lesz!”⁸⁰

A szociális szakemberek (és később a Déli pályaudvari jótékony segítők) azonban a közvetlen válsághelyzetre keresték a megoldást. November 28-án a SZETA, a HTB, az Oltalom Karitatív Egyesület és az Újpesti Családsegítő Központ (ÚJCSAKÖ) levelet írtak az ország és a főváros felsővezetőinek, amiben felajánlották szakmai segítségüket, és munkásörhagyományok vagy hasonló létesítmények kiutalását kérték.⁸¹ A pártvezetés november 30-ától alkalmatlanabbnál alkalmatlanabb épületeket ajánlott fel a Fővárosnak azzal a céllal, hogy

⁷³ MTI, „Felemelték az átmeneti szállások lakbérét”, 1988. nov. 8.

⁷⁴ Ungi gyönyörűen megírt, őszinte, TDDSZ-nek címzett 1988. okt. 17-én kelt levelét [itt](#) lehet elolvasni. Györi, Ungi és a HTB későbbi alapítói 1989. jan. 4-én aztán egy országgyűlési képviselővel, illetve a Szociális és Egészségügyi Minisztérium és a Fővárosi Tanács képviselőjével is [találkoztak](#), ahol felmerült egy célzott munkabizottság létrehozása a munkásszálló-rendszer átalakítása ügyében. A rákövetkező hónapban megalakult a HTB. [gyoripeter.hu](#)

⁷⁵ [1988 Hajléktalanokért Társadalmi Bizottság \(Alapítás és működés\)](#). Az [alapítótagok](#) átfedésben vannak többek között a SZETA-val és az Erzsébetvárosi Családsegítő Szolgálattal. [gyoripeter.hu](#)

⁷⁶ Találkozás parlamenti képviselővel [jegyzőkönyv](#), 1989. jan. 4.; [Helyzetjelentés 1](#), 1989. febr. 28.; Ungi Tibor - [Romano Nyevepe](#), 1989. febr. 28., 5.; Györi Péter - [Magyar Hírlap](#), 1989. okt. 30., 5. [gyoripeter.hu](#)

⁷⁷ Magyar Hírlap, „[Csöviék a polgármesternél](#)”, 1989. dec. 1., [gyoripeter.hu](#)

⁷⁸ Mai Nap, „[Csövezők indulatos kampánya](#)”, 1989. nov. 30., [gyoripeter.hu](#)

⁷⁹ Mária meg is kapta a lakást arra hivatkozással, hogy volt öt év munkaviszonya és állami gondozott volt. [Partizán](#), *Egy elfeledett sztrájk története*. 2019. dec. 19., 7:13-8:18.

⁸⁰ *Hajléktalanok. Rongyosforradalom* (1992). Videó-dokumentumsorozat. Rendezte Mihályfy László. 3:57-4:10.

⁸¹ Magyar Hírlap, „[Levél a hajléktalanok ügyében](#)”, 1989. nov. 30. [gyoripeter.hu](#)

ezt majd a szakosodott szervezetek (pl. a Vöröskereszt) üzemeltethetnék.⁸² Ekkor jelölték ki átadásra a VIII. kerületben a Vajdahunyad utca 3. és a X. kerületben a fűtés és meleg víz nélküli Bánya utcai munkásör-parancsnokság épületeit is.⁸³ A menhelyek üzemeltetőinek a megtalálásáig a városvezetés egy csepeli szakmunkásképző tornatermében rendezett be krízisszállást. A lehetőséget Solt Ottilia (SZETA), Mezei György (ÚJCSAKÖ) és Györi Péter (HTB) tárták a tüntetők elé.⁸⁴ A hajléktalan emberek először négytagú küldöttséget küldtek Csepelre, hogy saját szemükkal is meggyőződjenek az állapotokról. A felajánlott segítség végül megosztotta a tüntetőket. Egy részük elfogadta a szállást és december 3-án elindult Csepelre, mások a Déli pályaudvarra mentek, hogy újrászervezzék magukat. A tornateremben pedig az ÚJCSAKÖ stábjá és néhány hajléktalan ember szervezte meg az elhelyezést, az adományok elosztását, és alakította ki az együttélés szabályait.⁸⁵

A „Vajda 3-at” végül december 5-én vette át a Fővárostól Györi és Solt a HTB, illetve a SZETA képviselőiben. A lerobbant épületben kialakított szállást eleinte a mintegy 50 beköltöző hajléktalan emberrel közösen próbálták megszervezni, de ez rövid időn belül kudarcot vallott. 1990 februárjában – a HTB kvázi utódjaként, négy civil szervezet összefogásával – megszületett az üzemeltetést felvállaló **Menhely Alapítvány**.⁸⁶ Azok számára, akik Csepelről nem jutottak be a Vajda 3-ba, a fővárosi vezetés megnyitotta – a fűtés és meleg víz nélküli – Bányai utcai épületet. Akiknek ez nem tetszett, azoknak maradt a „Déli”.⁸⁷

A tüntetэшullámot többen igyekeztek életben tartani. A különféle civil és politikai szervezetekben feltűnő Balogh Árpád⁸⁸ is, aki bejelentette, hogy 1989. december 6-án a Déli lépcsőin tartja alakuló ülését a Hátrányos Helyzetűek Országos Tanácsa (HHOT).⁸⁹ Balognak volt szerepe abban, hogy 1990. január 11-én a Déliben folytatódott a tiltakozás. A sztrájk indulását a tüntetések egyik hajléktalan vezéralakja, Makovecz Gyula jelentette be: „Gyerekek, a sztrájk tovább tart, innen senki nem tágit! A pénztárokat körbefogni, lezárni, senki nem nyit ki, a sztrájk folytatódik!”⁹⁰ Közben Balogh és a hajléktalan emberek egy csoportja 1990. január 16-án a Parlament előtt is demonstrált transzparensekkel, pokrócokon.⁹¹

Ezzel párhuzamosan a híres humorista, Nagy Bandó András provokatív ötletet tett közzé a Mai Napban január 17-én: a hajléktalan emberek alapítsanak pártot, majd fordítsák „a párt által megszerzett anyagi támogatást átmeneti szállás építésére”, mely egyben a pártszékhely is lenne. „Délben a Déliben!” felszólítással nyilvános gyűlést hirdetett meg január 21-re.⁹² Noha Nagy Bandó nem volt biztos abban, hogy bárki is várni fogja, nemcsak párszáz fős tömeg, hanem pódium és szervezők fogadták. A tüntetésen Nagy Bandó mellett Balogh is felszólalt. A tüntetők eltökéltek és méltóságteljesek voltak, látható volt, hogy közösséget éreznek egymással.⁹³ 157 alapító taggal és egy 21 tagú választmánnyal aznap megalakult a Nemzet Szegényeinek Frontja (NSZF), az elnök

⁸⁸ Balogh Árpád 1990. jan. 21-én, a Nemzet Szegényeinek Frontja megalakulásán a Magyar Néppárt nevében mutatkozik be a színpadról (*Hajléktalanok. Rongyosforradalom*). Az NSZF előtt különböző jó szándékú, lakhatással és állami gondozottakkal kapcsolatos, rövid életű kezdeményezéseket alapít, köztük az Otthonteremtők Szövetségét és a Hátrányos Helyzetű Fiatalok Segítő és Érdekvédelmi Szövetségét, illetve egy gödöllői magyar kibuc létrehozásának is szószólója. Neve kapcsolódik a HHOT-hoz, a Hazafias Népfronthoz, a Szociáldemokrata Párthoz, és tagja volt a Független Kisgazdapártnak. Végül sikkasztással is megvádolják az Otthonteremtő Alapítvány ügyében (Reform, 1995. aug. 4., 8(20):28-29.; 168 óra, 1997. ápr. 15., 9(15):18.). Noha az NSZF hajléktalan vezetői 1990 elején kizárták a szervezetből (Népszabadság, 1990. febr. 3.; 48(29):11), Balogh még 1992-ben az **FKGP nagyválasztmányának ülésén** (megyei elnökként) is az NSZF-fel próbál magának legitimitást teremteni. További forrás: Arcanum Digitheca.

⁸⁹ A HHOT alapítói egy 1989. nov. 29-i **MTI hír** szerint a Hazafias Népfronttól Balogh Árpád, illetve a Fidesz, az SZDSZ, az Országos Cigánytanács és a Raoul Wallenberg Egyesület. Valószínűleg a HHOT Balogh magánkezdeményezése volt. Ld. még Esti Hírlap, **Hajlékhoz juthatnak a hajléktalanok**, 1989. dec. 2. **gyoripeter.hu**

⁹⁰ *Hajléktalanok. Rongyosforradalom* 3:35-3:49.

⁹¹ Magyar Hírlap, 1990. jan. 17., 23(24):3.

⁹² Mai Nap, 1990. jan. 17., 2(14):7.

⁹³ *Hajléktalanok. Rongyosforradalom*

⁸² Bicskei menekülttábor; fűthetetlen, romos párhelyiségek. **1989 Blaha demonstráció és folytatás 1990-ben**.

⁸³ Mindkettő ma is hajléktalanszállóként működik. A helyzet ironiája, hogy a Minisztertanács a tüntetéssel egy időben tárgyalta a „lakáspolitikai távlati fejlesztési koncepciójáról”, azaz az állami tulajdonban lévő lakások tanácsi tulajdonba adásáról, és a munkásörparancsnokság épületeinek kiutalásáról a hajléktalan embereknek. **Magyar Hírlap**, 1989. dec. 2., 22(284):1. **gyoripeter.hu**

⁸⁴ „Ottilia, én és Mezei Gyuri tártuk ezt az emberek elé, s bizony elég nagy volt a bizonytalanság, a zavar, tulajdonképpen elég botrányos volt a tárgyalásnak, gyözködésnek(?) ez az – egyébként kulcsfontosságú – mozzanata. Ottilia és Gyuri ekkor a Blahára a Déli pályaudvarról jöttek át néhány ottani csövessel, akiket előzőleg már ott meggyőztek arról, hogy induljanak inkább a csepeli tornaterembe.” **gyoripeter.hu**

⁸⁵ **1989 Blaha demonstráció és folytatás 1990-ben**. **gyoripeter.hu**

⁸⁶ Állami Számvevőszék (2006). **Jelentés. A hajléktalanokat ellátó intézményrendszer ellenőrzése.**, 14.; **1990 Menhely Alapítvány megszületése (Alapítás és működés)**, **1989 Blaha demonstráció és folytatás 1990-ben**. **gyoripeter.hu**

⁸⁷ **1989 Blaha demonstráció és folytatás 1990-ben**.

Balogh lett, tiszteletbeli elnöknek pedig Nagy Bandót választották.⁹⁴ A szervezet célja a hajléktalanok, szegények és állami gondozottak támogatása és érdekvédelme lett. A tüntetésen Kozma Imre atya is felszólalt, és a **Magyar Máltai Szeretetszolgálat**⁹⁵ nevében felajánlotta, hogy kérnek egy 200 fős épületet, és segítenek munkával, gondoskodással.⁹⁶

Nagy Bandót mélyen megrázta a szegénység, amit látott, és azon kezdett el dolgozni, hogy a rászorulók elkerüljenek a pályaudvarról. „*Be akarjuk bizonyítani, hogy ezek a srácok sokkal többre képesek, mint amit feltételeznek róluk. Épkézláb emberekké válnának, ha gondozást, törődést kapnának, de egyenként. Ha mindenkit felkarolna egy-egy üzem, vállalat munkakollektívája, visszaadná ezeknek az embereknek a hitét.*”⁹⁷ Abban bízott – amiben sokan mások is – hogy ha sikerül átmeneti szállást teremteni, akkor onnan már könnyebb lesz munkát találni és megkapaszkodni. Ez azonban az akkori társadalmi-gazdasági helyzetben hiú ábránd volt.

A tüntetések nagy fennakadást okoztak a pályaudvar működésében, így a pártvezetésnek kifejezetten jól jött, hogy (itt is) akadt valaki, aki kezeli (helyettük, illetve az ő segítségével) a kialakult válságot. A honvédség vezetője azonnal átengedte a Csillebérce Úttörőtáborát. Már másnap sok száz ember hagyta el buszokkal a pályaudvart, másoknak pedig a meglévő szállókon (Dobozi utca, Könyves Kálmán körút) igyekeztek helyet találni.⁹⁸ Nagy Bandó szervezésének köszönhetően a táborban élelem és szállás fogadta a hajléktalan embereket, rendezték az irataikat, és zuhanysátrak, önkéntes fodrászok, ruhaadományok segítségével igyekeztek nekik új külsőt adni. Orvosok vizsgálták meg őket, továbbá gyorssegélyt is sikerült biztosítani „az első fizetésig”.⁹⁹ Az NSZF vezetősége megosztott volt. Voltak, akik új tömegszállások kialakításában látták a kiutat vagy maguk is Csillebérce akartak költözni, voltak, akik Nagy Bandó eredeti ötletét, a pártalapítást forszírozták, és voltak, akik további tüntetésekkel

akarták folytatni a nyomásgyakorlást.¹⁰⁰ Végül, az NSZF megalakítása után pár nappal a hajléktalan emberek – kényszer hatására vagy önszántukból, de – elhagyták a pályaudvart.

A csillebércei tábor a hajléktalan emberek – köztük Makovecz – önkéntes szervező munkájával közel egy hétig működött. Innen aztán január végén egy Budaörs és Törökbálint határán lévő üres laktanyába költöztek, ahol január 29-én megalakult a Hajléktalanok Rehabilitációs Otthona.¹⁰¹ Eleinte – a néhány hete megnyitott Vajda 3-hoz hasonlóan – ezt is hajléktalan emberek részvételével irányították, amiben a fővárosi tanácsi hivatalnokok mellett az újrászervezett NSZF vállalt vezető szerepet. Az 1990-es októberi önkormányzati választások után azonban a budaörsi városvezetés átvette az irányítást a tábor felett, de nem sikerült kialakítani egy jól működő intézményrendszert. A szállót végül 1992 májusában felszámolták. A lakók más hajléktalanszállókba költöztek, és az NSZF is befejezte működését.¹⁰²

Arról, hogy sok, hajléktalan vagy a hajléktalanság szélén álló ember szállás helyett lakást akart, további kisebb tiltakozások is tanúskodnak. 1989-1990-ben például Békéscsabán, Egerben és Salgótarjánban is szükségglakásért éhségstrájkolt egy-egy férfi, majd Békéscsabán 1990 novemberében nyolc fős tüntetést is tartottak a Városházán.¹⁰³ Budapesten 1990 elején pedig többen sátras tiltakozást szerveztek a parlament előtt. Egyikük Rostást Sándor volt, a Blaha Lujza téri tüntetők szóvivője. Lakáskérélmét mégis elutasították.¹⁰⁴ Rostás később, szeptemberben megpróbálta feléleszteni a tiltakozásokat és 1990. szeptember 29. és 1992. december 31. (!) közötti időszakra tüntetést jelentett be a Déli pályaudvaron, de ezt a rendőrség nem engedélyezte.¹⁰⁵ Közben a Keleti pályaudvaron gyülekező hajléktalan emberek megbénították a vasút működését, elfoglalták a vasúti kocsitárolókat, a várótermeket és

⁹⁴ Népszabadság 1990. jan. 22., 48(18):4.; *Hajléktalanok. Rongyosforradalom*

⁹⁵ A Máltai Szeretetszolgálat alulról szerveződő gyökereiről ld. Györi, Matern, *Lakásügyi szerveződések*, 32-36.

⁹⁶ *Hajléktalanok. Rongyosforradalom*

⁹⁷ A Hét, 1990. márc. 23., 35(12):15.

⁹⁸ A Hét, 1990. márc. 23., 35(12):14-15.; Népszabadság, 1990. jan. 24., 48(20):10.

⁹⁹ Magyar Hírlap, 1990. jan. 29., 23(24):4.

¹⁰⁰ Népszabadság 1990. jan. 24., 48(20):10.

¹⁰¹ *Hajléktalan*, 1990. szept. 11., MTI.

¹⁰² A szállón uralkodó körülményekről ld. Népszabadság, 1990. febr. 3., 48(29):11., ill. Pikk K. (1994). *A hajléktalanokról*. Kandidátusi disszertáció, 38-40.

¹⁰³ Eger – Népszabadság, 1989. aug. 16., 47(192):10., Salgótarján – Népszabadság, 1990. febr. 1., 48(27):10., Békéscsaba - Népszabadság, 1990. nov. 3., 48(258):4.

¹⁰⁴ Rostás mellett a másik sátras tüntetőnek, Szingár Jánosnak Nagy Bandó közbenjárásával sikerült egy 9 nm-es, komfort nélküli lakáshoz jutnia. Beszélő, 1990. márc. 10., 1(9):26.

¹⁰⁵ Népszava, 1990. szept. 29.; 118(229):7.

a pénztárakat. A vasutasok az állapotok miatt sztrájkba kezdtek, a rendőrség is kivonult, és a helyzet kezelése céljából a MÁV átengedte a Madridi úti munkásszállóját. A pályaudvaron SZDSZ-es képviselőként Kőszeg Ferenc és a MÁV főtanácsosa győzködött egy csoportot arról, hogy fogadják el a szállót. A hajléktalan csoport szóvivője Rostás volt. Kitartottak amellet, hogy csak akkor mennek el, ha lakást kapnak.¹⁰⁶ A többszáz hajléktalan embert néhány napon belül kiszorították a pályaudvarról.

Az első menhelyek tehát 1989-1990 telén, a hajléktalan tüntetések eredményeként jöttek létre. Azonban a szocialista pártvezetés nem hosszú távú megoldásokban gondolkodott, hanem egyszerűen eldugta szem elől az elégedetlenkedő szegényeket, kihasználva a szociális szakemberek és jótékony hírességek elkötelezettségét. A rendszerváltás utáni városvezetésnek is gyorsan kellett cselekednie. Mire 1992-ben megalkották az első, az ellátókra vonatkozó központi szabályozást, 67 intézményben mintegy 2.000 szálláshely működött az országban.¹⁰⁷ Ehhez a gyors növekedéshez azonban 1989 fordulóján és később sem társultak megfelelő források, és romokból nem lehetett várak építeni; még úgy sem, hogy a mozgalom vezető alakjai beléptek a politikába.¹⁰⁸ A bérlakásrendszer felszámolásával egy lehetőségeiben korlátozott ellátórendszer jött létre, amely máig rengeteg ember számára jelent zsákutcát, és az ott dolgozóknak sem biztosít megfelelő munkakörülményeket. Ahogy 2019-ben Győri Péter fogalmazott a Vajda 3 előtt:

„Mit keresünk itt egy volt munkásör-laktanyában 30 év után? Miért nem vagyunk mi egy újjépítésű Szobabérlők Házában, mondjuk? Ahol visszaemlékezünk valami jól berendezett, meleg, egyágyas szobákkal felszerelt intézményből, hogy valamikor, 30 évvel ezelőtt még ott, abban a kócerájban kezdtük? Nem, ott vagyunk most is, 30 év után is. Ugyanazokban az épületekben és ugyanazokban a levedlett vickekben-vackokban vannak a hajléktalanellátó szervezetek mint 30 évvel ezelőtt.”¹⁰⁹

¹⁰⁶ Népszabadság, 1990. nov. 3., 48(258):4.; [A rendszerváltás két éve és a hajléktalanok – az MTI hírek tükrében](#). Menhely.hu

¹⁰⁷ Állami Számvevőszék, *Jelentés*, 15.

¹⁰⁸ Solt Ottília (SZETA) 1990-1994, Iványi Gábor (Oltalom) 1990-1994 és 1998-2002 között volt országgyűlési képviselő. Győri Péter (HTB) pedig a Fővárosi Lakásügyi Bizottság elnöke volt 1990-2002 között. A fővárosi lakásvagyont szétaprózó [1991-es törvény](#), illetve a gyorsított privatizáció beszűkítette a lehetőségeket.

¹⁰⁹ Partizán, [„Egy elfeledett sztrájk története.”](#) 25:29-26:15.

1.5. Az első korszak tanulságai

Az érintettek részvétele érték. 30 év távlatából könnyű megállapítani, hogy a bérlakásokra vonatkozó követeléseikkel – legalábbis egy ideig – a hajléktalan emberek, bérlők, a lakásigénylők és a lakásfoglalók jelölték ki a hosszú távú, fenntartható lakáspolitikai irányait a politikai vezetők és a velük dolgozó szakértők jó részével szemben. Ez aláhúzza az életkörülményekből fakadó tapasztalatok értékét mind a mozgalomban, mind a szakpolitika-alkotásban. Ezzel együtt a célok pontos kijelölése és a politikai kontextusban rejlő lehetőségek ismerete nélkül a rövid távú önérdék könnyedén felülírhatja a hosszú távú társadalmi hasznot, ahogy az a LABE esetében is történt.

Az osztályokon átívelő együttműködésekben erő van. Szinte mindegyik szerveződésként rámutat az osztályokon átívelő együttműködésekben rejlő erőre. Ott, ahol a magasabb státusszal rendelkezők szakmai tudásukat alázattal állították az érintettek és az ügy szolgálatába, és a felek egyenrangú partnerként dolgoztak együtt, meg tudták sokszorozni a hátrányos helyzetűek érdekérvényesítő erejét (pl. LABE, Gettóellenes Bizottság, Tetőt a Fejünk Fölé, ESZIK). Az ELTE „ESÉLY” Erzsébetvárosi Családsegítő Szolgálat a konfliktustól nem visszariadó érdekérvényesítés és az intézményes szociális munka találkozására is jó példa,¹¹⁰ és az ELTE részvétele pedig azt illusztrálja, hogy az akadémia megtermékenyítő hatással tudott lenni a társadalmi mozgalmakra.

Anyagi és eszmei támogatás nélkül nem megy. Noha a civil szerveződések a rendszerváltás előestéjén szervesen kötődtek a demokráciáért folyó konfliktusos küzdelmekhez, a rendszerváltás után pillanatok alatt beágyazódtak a formálódó nonprofit szektorba. A nonprofit vagy harmadik szektor eszmeisége a liberális kapitalista demokráciákban rejlő feszültséget igyekszik orvosolni. Míg a kormányzat a szabadpiaci elvek alapján működésben tartja a gazdaságot, a gazdasági működés káros hatásainak kezelését a civilekre bízta. Ez a társadalmi modell az elszegényedést szolgáltatásnyújtással, innovatív programokkal ellensúlyozza.¹¹¹ Ezt a korszakot az a „hit” is jellemezte, hogy a gazdaság fellendülésével majd a társadalmi egyenlőtlenségek is megoldódnak,

¹¹⁰ További példákért ld. Udvarhelyi É. T. (2014). *Az igazság az utcán hever*. Budapest: Napvilág Kiadó, 151.

¹¹¹ Dagnino E. (2011). „Civil Society in Latin America.” In: Edwards, M. (ed.). *The Oxford Handbook of Civil Society*. New York: Oxford University Press.

és a gazdasági és szociális jogokat átmenetileg háttérbe lehet szorítani.¹¹² Anyagi és eszmei támogatás híján a fenti, gazdasági egyenlőségre törekvő közösségi kezdeményezések törvényszerűen marginalizálódtak, pedig szükség lett volna rájuk.

Az állampolgári kezdeményezésekre lehet támaszkodni. Az állami lakásvagyon felszámolásának *lehetek volna* alternatívái. Azonban – ahogy Hegedüs József és Teller Nóra írja – egy fenntartható bérlakásrendszer „a szektor strukturális átalakítását jelentette volna, hiszen nemcsak a szabályoknak kellett volna megváltozni (lakáskiutalás, lakbérkontroll és lakbértámogatás), hanem [az új irány] mind a tulajdonos (önkormányzat, vállalat, szövetkezet), mind a lakáskezelő intézmény, mind pedig a bérlők „viselkedésének” megváltozását jelentette volna.”¹¹³ Az ezzel járó politikai kockázatot és gazdasági költségeket nem vállalta fel a politikai vezetés (sem kormányzati, sem önkormányzati szinten), holott – ahogy a mozgalmi áttekintés mutatja – jó pár szervezetre lehetett volna támaszkodni, illetve erejük megfelelő támogatással megsokszorozható lett volna.

2. Az intézményesülés kora (1995–2002)

Roma Polgárjogi Alapítvány • Házat-Hazát Alapítvány • Habitat for Humanity Magyarország • Lakásbérlők Egyesülete

1999-re az önkormányzati bérlakások száma 750 ezerről 230 ezerre csökkent.¹¹⁴ A privatizáció következtében az új tulajdonosok nem csak saját lakásukért, hanem a teljes épület karbantartásáért, felújításáért is feleltek. Így a '90-es évektől megszorodtak a **lakásszövetkezeti és társasházi érdekvédelmi szövetségek**.¹¹⁵ A bérlakásszektor majdnem teljes felszámolása után azonban az önkormányzatoknak nem sok eszközük maradt a lakhatási szegénység kezelésére. A megemelkedett lakhatási költségeket 1993-tól a törvényi előírásoknak megfelelően lakásfenntartási támogatással tudták volna ellensúlyozni, azonban ezt jellemzően szabotálták vagy a segély mértékét nagyon alacsonyan határozták meg.¹¹⁶ Megfelelő szociális háló híján így rengeteg alacsony jövedelmű háztartás kényszerült arra, hogy rosszabb minőségű lakásokba, illetve olcsóbb térségekbe vagy városrészekbe költözzön, vagy az ellátórendszerhez forduljon segítségért.¹¹⁷ Az önkormányzati bérlakásokban ráadásul többnyire az alacsony jövedelmű, komoly fizetési nehézségekkel küzdő emberek maradtak.¹¹⁸ Valós válaszlehetőségek hiányában az önkormányzatok továbbra is rengeteg esetben választották a kilakoltatást a hátralekösök és a lakásfoglalók esetében.

A lakhatási válságot súlyosbította, hogy kevés lakás épült. A lakásépítések száma már az 1980-as évektől kezdve csökkent, mélypontját 1998-ban érte el, majd fellendülés következett.¹¹⁹ A kapitalista átalakulást követően egy-

¹¹² Solt O. (1990). "Beszélgetés a szociáldemokráciáról." *Századvég* 1:126-127.; Ladányi J., Szelényi I. (2003). *A kirekesztettség változó formái*. Budapest: Napvilág Kiadó, 28.; Udvarhelyi, *Az igazság az utcán hever*, 149-153.

¹¹³ Hegedüs J., Teller N. (2006). *A támogatott bérlakásszektor növelését célzó program intézményi és szervezeti feltételeinek elemzése és javaslattétel a bérlakásprogram alternatív intézményi modelljére*. Városkutatás Kft., 43.

¹¹⁴ Farkas, Székely, *Helyzetkép* 13.; Hegedüs J. (2006). *Lakáspolitikai és lakáspiaci – a közpolitika korlátai*. *Esély* 5:65-100. (74.).

¹¹⁵ 1990-ben alakult a Lakásszövetkezetek és Társasházak Érdekképviseleti Szakmai Szövetsége (**LÉTÉSZ**) és 1993-ban a Lakásszövetkezetek és Társasházak Országos Szövetsége (**LOSZ**).

¹¹⁶ Misetics B. (2018). *Sosem volt elég: Lakásfenntartási támogatás 2015 előtt*. *Esély* 6:3-44. (13-14.)

¹¹⁷ Augustyaniak, H., Ciszmaday A., Hegedüs J., Laszek-Krysztof Olszewsky, J., Somogyi E. (2019). *Poszt-szocialista lakásrendszerek Magyarországon és Lengyelországban*. *Közgazdasági Szemle* LXVI., szept. 980-1004. (988-89.)

¹¹⁸ Hegedüs J. (2009). *Lakáspolitikai és társadalmi kirekesztés*. Előadás, 11.22., 3.

¹¹⁹ Hegedüs J., Várhegyi É. (1999). *A lakásfinanszírozás válsága a kilencvenes években*. *Közgazdasági Szemle*, XLVI. febr., 101-120. (102-103.)

rész a jelzálogalapú lakáshitelezés kialakításával igyekeztek megeremteni a lakáshoz jutás (így a lakásépítés) piaci feltételeit, másrészt szociálpolitikai támogatásokkal segítették elő az új lakások építését. Ezt az ún. „szocpolt” aztán 1994-ben a két- illetve háromgyerekesek számára jelentősen megemelte a Horn-kormány. Az átgondolatlan elosztási konstrukció miatt azonban rengeteg visszaélés történt, új típusú szegregátumok, ún. „szocpolos” telepek alakultak ki.¹²⁰ A hátrányos helyzetűeket segítő lakásépítésben nemcsak a vállalkozókra, hanem a nonprofit szektorra is számítottak, részükre mind az Antall-, mind a Horn-kormány különített el forrásokat. 2000-tól az Orbán-kormány önkormányzati bérlakásépítő és jelzáloghitelezést célzó programot indított. A bérlakásépítő-program népszerű volt, az alsó és alsó-közép jövedelmű rétegekhez jutott el, azonban az erre szánt forrás összege messze alulmúlta az igényeket, illetve a támogatott lakáshitelre fordított összegeket.¹²¹ A vonatkozó lakáspolitikai döntéseket az intézményi érdekek is befolyásolták, és a banki lobbis és az építőipar lobbis közül a bankok kerültek ki nyertesek.¹²² A bérlakásszektor erősítése helyett milliárdok folytak el a középosztály lakáshiteleinek a támogatására.

Annak ellenére, hogy az alacsony státuszúaknak egyre nehezebb lett, a lakhatási szegényekből álló közösségi érdekvédelmi szerveződések száma csökkent. A hajléktalan emberek érdekképviselete lényegében eltűnt.¹²³ A lakásfoglalók és a bizonytalan státuszú bérlők érdekképviseletét az újonnan alakult Roma Polgárjogi Alapítvány vállalta fel, de a LABE is nyújtott számukra szolgáltatásokat.¹²⁴ Azok a hátrányos helyzetű emberek pedig, akik lakást szerettek volna, a házépítő szervezetekre, többek között a Habitat for Humanity Magyarországra tekinthettek reménykedően. Ezek a szervezetek (ekkor már a LABE-t is beleértve) szakértők részvételére alapozták működésüket. Nem elsősorban az érintettek tudására, szervezői munkájára építették a szervezet irányítását (mint az önkormányzó bérlői közösségek, a Gettóellenes Bizottság, az NSZF, a Tetőt a Fejünk Fölé, az ESZIK vagy a LABE tagszervezetek), hanem megfelelő végzettséggel rendelkező szakembereket alkalmaztak fizetésért. Ennek köszönhetően

stabil oszlopaivá váltak a lakhatási mozgalomnak, és az általuk képviselt terület szakértői lettek. Azonban azt is kockáztatták, hogy kapcsolatuk tranzakcionálissá válik az érintettekkel (ügyfél-szakértő, önkéntes-szakmai szervezet), vagy teljesen elvesztik a kapcsolatot a bázisukkal. A donorkapcsolat intenzívesítésével kapcsolatos elvárásai (bejegyzett szervezet, könyvelő), a szerveződések regisztrációjával járó bürokratizálódás, a kormányzatok részéről – különösen az EU csatlakozás következtében – a szakértői szerep felértékelődése mind-mind abba az irányba tolták a szervezeteket, hogy professzionalizálják működésüket. Mindez kevesebb teret hagyott az érintettek közösségé szervezésére, pedig szükség lett volna tömegbázisra a problémák nyomtatékosításához.

2.1. Roma Polgárjogi Alapítvány – a bizonytalan státuszú roma bérlők és lakásfoglalók szervezete

1995-re egyértelműen látszott, hogy a roma lakosság volt a rendszerváltás legnagyobb vesztese. Míg a roma családok több mint felében nem volt egyetlen aktív kereső sem, ez a nem roma családok egyharmadára volt igaz. Elszegényedésüknek volt egy lakhatási dimenziója is, hiszen a romák többsége a legelmaradottabb kisközségi településeken élt.¹²⁵ A roma hátralekösök és lakásfoglalók kiszorítása a városokból – ahova éppen a vidéki szegénység elől menekültek – nem jelentett tehát valódi megoldást; ma még világosabb, hogy ez ugyanúgy a hátrányos helyzetű vidéki régiók kilátástalanságát növelte.¹²⁶

A romák egyre súlyosbodó helyzetére kívánt komplex válaszokat adni az 1995. május 9-én alakult Roma Polgárjogi Alapítvány (RPA). Az RPA a romák hátrányos helyzetét számos problématerület együttes hatásaként értelmezte, ezért a diszkrimináció és az etnikai konfliktusok mellett feladatának tekintette az oktatást, a romák médiareprezentációját és tájékoztatását, a foglalkoztatást és a lakhatást is.¹²⁷ Mivel a '80-as évek vége óta szaporodó kilakoltatások,

¹²⁰ Farkas Zs. (2017). „Telepszerű lakókörnyezet volt a hivatalos elnevezése...” Doktori értekezés, ELTE Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskola; Hegedüs, *Lakáspolitikai* 9-10.

¹²¹ Hegedüs, *Lakáspolitikai és lakáspiac* 77.

¹²² Csizmadya A., Hegedüs J., Vonnák D. (2019). *Lakásrezsims és a devizahitel-válság: intézményi és egyéni stratégiák*. *Szociológiai Szemle* 29(1):4-32. (11.)

¹²³ Udvarhelyi, *Az igazság az utcán hever* 186-188.

¹²⁴ Magyar Nemzet, 1998. jún. 17., 61(140):14.

¹²⁵ Kertesi G. (1995): *Cigány foglalkoztatás és munkanélküliség a rendszerváltás előtt és után*. *Esély* 4.

¹²⁶ Ladányi J. (2012). *Leselejteztettek*. Budapest: L'Harmattan.

¹²⁷ *Horváth Aladár Facebook bejegyzése*; Népszabadság, 1995. máj. 20., 53(117):4. Továbbá az RPA kiépítette a roma mozgalom intézményeit. 1995-ben létrehozta a romák hírgyűnökségét, a Roma Sajtóközpontot, 1996-ban megszervezte a romák felsőoktatásban való részvételét elősegítő Romaversitást, és alakította az emlékeztetőpolitikát is a roma holocaust (porajmos) megemlékezésekkel.

kitelepítési kísérletek célkeresztjében a romák álltak, a lakhatás kiemelten fontos szerepet kapott az alapítvány munkájában.

Az RPA-t Horváth Aladár szervezte meg, aki 1989-ben a Gettóellenes Bizottság létrehozásában is kiemelkedő szerepet vállalt.¹²⁸ A szervezet több száz kilakoltatás előtt álló ember ügyében járt közbe vidéken és Budapesten egyaránt.¹²⁹ Azokat a problémákat vitte a hátán, amelyeket néhány évvel korábban a Tetőt a Fejünk Főlé lakásfoglalói és az Erzsébetvárosi Családsegítő Szolgálat szakemberei vállaltak fel. A kilakoltatások ismétlődése nem volt véletlen, a kapitalista várostervezés nem tudott valós válaszokat nyújtani a lakhatási szegénység problémájára. Azok, akiket kiszorítottak az egyik kerületből, felbukkantak a másikban vagy a vidéki leszakadó településeken.¹³⁰ A szervezet munkatársai egyéni szintű jogi esetkezeléssel, szociális munkával, illetve szükség esetén települési szintű válságkezeléssel igyekeztek stabilizálni az érintettek helyzetét. Az elsődleges cél a tárgyalásos helyzet kialakítása volt az önkormányzatokkal, amelybe bevonták az érintetteket. Tüntetéshez, élőlánchoz a legvégső esetben folyamodtak. A szervezet hiánypótló szerepére utal az is, hogy ügyfelei között számos nem roma ember is volt. A szervezetben kiemelkedő szociális munkát végzett és RPA-díjat kapott Setét Jenő.¹³¹

Az RPA már munkája kezdetén szembesült azzal, hogy a roma lakásfoglalókra aránytalanul nagy figyelem irányult a médiában. Noha sokkal többen voltak azok, akiket közüzemi díj- vagy lakbérhátralék miatt fenyegetett kilakoltatás, mégis úgy tűnhetett, mintha a lakásvesztés a romák problémája lenne.¹³² A szervezet ezért Setét Jenő vezetésével budapesti szintű felmérést végzett arról, kit fenyeget kilakoltatás. Az önkormányzatoktól bekért adatok alapján

megállapították, hogy az önkormányzati lakásokban élők között a kilakoltatással fenyegetett elsődleges csoport a hátralékosok.¹³³ Noha az RPA etnikai hovatartozásra vonatkozó adatokkal nem rendelkezett, terepmunka tapasztalatuk alapján vélelmezték, hogy a romák kisebb hányadát képviselik ennek a csoportnak. A széles nyilvánosság mégis azt gondolhatta, hogy a lakhatás elvesztése a roma emberek problémája. Az „eticizálásra” – azaz arra, hogy egy társadalmi problémát úgy próbálnak meghatározni, mintha az egy etnikum jellemzője lenne – ennek politikai eszközként való alkalmazására, illetve megosztó hatására 2000 körül több neves szociológus felhívta a figyelmet.¹³⁴ Setét így összegezte az etnicizálás negatív hatásait a kilakoltatások esetében:

„A társadalom különböző csoportjai elválaszthatók egymástól, hogyha ügyes politikai nyelvezetet alakítanak ki, s akkor a tömeges összefogás, a tömeges együttműködés okozta politikai nyomás felszámolható. Ennek nagyon fontos eszköze a nyelv, a kommunikáció. És nem véletlen, hogy az önkényes lakásfoglalás terminusa kiválóan alkalmas volt arra, hogy a médiafogyasztó laikus tömeg ne szolidaritást érezzen, hanem fölháborodást. [...] A lehetséges kilakoltatottak körében nagyon kicsi hányadot képviselnek a roma emberek, viszont az ő mentükön kialakult média és társadalmi konfliktusok a lehangosabbak. [...] A lakhatás elvesztése, mint önálló probléma a médiaprezentáció következtében etnicizálódott.”¹³⁵

A nagy médiavisszhangot kiváltó kilakoltatások közül a székesfehérvári kitelepítési kísérlet kapta a legnagyobb figyelmet. Az 1995-ben kialakult helyzet kísértetiesen hasonlított a miskolci gettóügyre, de azokra a válaszokra is, amelyeket

¹³³ Setét Jenő személyes közlése.

¹³⁴ Ladányi J.-Szelényi I. (1997/2010). „Ki a cigány?” In: Ladányi J., Csanádi G., Gerő Zs., Liskó I., Szelényi I., Virág T. *Szociális és etnikai konfliktusok: Válogatott tanulmányok (1975-2010)*. Kánai nyomda, 146-153.; Ladányi J. (2003). „Romaügyek pedig nincsenek!” In: Ladányi J., Csanádi G., Csepeli Gy., Szelényi I., Nemeskéry A. *Társadalom és térszerkezeti átalakulások: Válogatott tanulmányok (1975-2010)*, Kánai nyomda, 241-247.

¹³⁵ Setét Jenő személyes közlése. Ladányi szerint hasonlóan etnicizálódott a szegénység is. Számításai szerint 2003-ban 600-800 ezer között volt a tartósan leszakadó, mélyszegénységben élő, kirekesztődött népesség száma. Igaz ugyan, hogy a piacgazdaságba való átmenet nagyobb szegénységbe taszította a roma lakosságot, és a romák többszörösen felülreprezentáltak a kirekesztett népességben belül, ezzel együtt a mélyszegénységben élőknek egynegyede-egyharmada volt roma. „A romák jelentős része se nem szegény, se nem kirekesztett, és a szegények és kirekesztettek jelentős része nem roma.” Ladányi, *Romaügyek pedig nincsenek!* 243.; Bársony János, az RPA jogi munkatartása szintén hangsúlyozta a sajtóban, hogy a lakásvesztés fenyegetettsége össztársadalmi probléma, kisebb százalékában fenyegeti a romákat. *Magyar Nemzet*, 2000. máj. 23., 63(119):4.

¹²⁸ Horváth 1995-ben ismert közéleti szereplőként, négy év SZDSZ-es országgyűlési képviselőség után tért vissza a civil pályára. Az alapítvány kuratóriumában a roma és nem roma értelmiség képviseltette magát (pedagógus, politikus, kutató, filmrendező, újságíró). [Horváth Aladár Facebook bejegyzése](#).

¹²⁹ Többek között ezeken a területeken: Budapest – Budaörs, Erzsébetváros, Ferencváros, Józsefváros, Pesterzsébet, Terézváros, Zugló; Garé, Monor, Ózd, Paks, Sátoraljaújhely, Székesfehérvár, Zámoly.

¹³⁰ Gould R. V. (1995). *Insurgent Identities*. The University of Chicago Press; Ladányi, *Leselejtettek*.

¹³¹ Setét 2011-ben felépítette a roma mozgalom másik fontos pillérét, a ma is aktív [Ide Tartozunk](#) hálózatot.

¹³² A hátralékosok számáról nincsenek egységes definíciók mentén felállított adatsorok a szakirodalomban. Hegedüs szerint 2003-ban kb. 500 ezer háztartás rendelkezett a lakhatás biztonságát veszélyeztető hátralékkal, míg a KSH szerint 1999-ben 16,7% volt a közüzemidíj-hátralékos bérlők aránya és 5% a közüzemidíj-hátralékos tulajdonosok aránya. Hegedüs, [Lakáspolitikai és lakáspiaci](#) 75.; Farkas, Székely, [Helyzetkép](#), 13. Ld. még Herpai B. (2010). A lakossági díjhátralékok alakulása egy felmérés tükrében. *Esély* 6:22-40., illetve a Periféria Központ [írásait](#).

az ország vezetése néhány évvel korábban a tömeges hajléktalanságra adott válaszul. Az újonnan megválasztott székesfehérvári városvezetés úgy akart felszámolni egy szükséglakás-telepet, hogy az épületet a város szélén, a lakóövezeten kívül építi újjá. Ide, tulajdonképpen egy gettóba költöztette volna a Rádió u. 11. alatt élő 43 családot, összesen 150 embert, többségében romákat. Az RPA – a miskolci esethez hasonlóan – 1995. november elején újraszervezte a Gettóellenes Bizottságot és tényfeltáró bizottságot alakított. Néhány nap múlva készen állt a szakmai javaslat: a Rádió u. 11. lakhatatlan, megoldásként csak lakóövezeten belüli lakhatás fogadható el. Ezzel több éves érdekérvényesítés vette kezdetét, és 1997-re sikerült elérni, hogy a városvezetés a családok többségének biztosította az elhelyezést. Maradt azonban 13 család, nekik katonai konténereket telepítettek a város szélére, és azt ígérték, hogy 30 millió Ft-tal hozzájárulnak végleges lakásaik építéséhez.¹³⁶ Az RPA és az érintett családok 1997. november 24-én 300 fős tünetést szerveztek a konténerekhez.¹³⁷ Végül a 13 család átmenetileg egy üresen álló önkormányzati tulajdonú épületbe költözhetett. Úgy tűnt, dűlőre jutottak a felek, de az önkormányzat úgy döntött, Székesfehérváron kívül vásárol számukra lakásokat. Ekkor az ügy szintet lépett. Míg Székesfehérváron belül sikerült megakadályozni az etnikai konfliktus kirobbanását, ez a környező településeken már nem ment. 1997. december 10-én Molotov-koktélt dobtak Pátkán arra a házra, ahová az egyik család beköltözni készült, és a lakók aláírásgyűjtésbe kezdtek a beköltözés megakadályozására. 50 Fejér megyei polgármester is felszólította Székesfehérvárt, hogy saját közigazgatási határában belül oldja meg a lakhatást. December 18-án, Belsőbárádon a helyi lakosok élőlánccal akadályozták meg az egyik család beköltözését.¹³⁸ A „székesfehérvári gettóügy” nem csak azzal szembesítette az RPA érdekvédőit, hogy a hatóságok a lakhatási válságot a romák kirekesztésével akarják megoldani (és elkenni), hanem azzal is, hogy a rosszul kezelt lakhatási válság alkalmas az etnikai konfliktusok táplálására.¹³⁹

¹³⁶ Ladányi J. (1998). [A székesfehérvári gettóügy üzenetei](#). In: Kurtán S., Sándor P., Vass L. (eds). *Magyarország Politikai Évkönyve*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 313-321.

¹³⁷ Népszabadság, 1997. nov. 24., 55(274):9. Mivel a konténerek ki voltak fizetve, az önkormányzat a sikeres tüntetés után a hajléktalan embereknek akarta „újrahasznosítani”. Dec. 10-én így a Twist Olivér Alapítvány és az RPA együtt tüntetett, hogy ez ne történjen meg. Magyar Hírlap, 1997. dec. 10., 30(288):6.

¹³⁸ Népszava, 1998. jan. 19., 126(15):6.

¹³⁹ 3 évvel később, 2000-ben Kunszentmiklóson is kb. ötven roma családot fenyegetett kilakoltatás, azonban őket nagy összegű OTP-lakáshiteltartozásuk miatt. A rendszerváltás után megemelt hitelkamatot visszamenőleg is érvényesítették. Az intézkedés terhét még a [2000-es években](#) is nyögték a hitelfelvevők, és több tízezer családot érintett kifejezetten hátrányosan. A Roma Polgárjogi Alapítvány 1998-ban nyújtott

Az RPA több erőfeszítést is tett, hogy országos szinten tematizáljon lakhatási kérdéseket. Noha a jogrend 1999-ig sem különösebben védte a lakásfoglalók érdekeit (a bírói eljárás lényegében máig adminisztratív folyamat, a bíró nem mérlegeli az érintett szociális körülményeit, nincs tárgyalás, ahol lehetne ütköztetni az érveket) és már addig is több ezer kilakoltatás történt, az okozott nagy felháborodást, amikor egy fideszes képviselő kezdeményezésére a parlament 1999-ben kriminalizálta az önkényes lakásfoglalókat és 2000-ben kilakoltatásukat jegyzői úton is lehetővé tette.¹⁴⁰ A felháborodást kihasználva 2000. május 24-re egy széles körű összefogás keretében tüntetést szerveztek, amelynek egyik kezdeményezője az RPA volt. A tiltakozók a családi pótlék emelését, munkahelyteremtést és a kilakoltatások helyett szociális bérlakásokat követeltek.¹⁴¹ Azonban az eseményre – a csatlakozó szervezetek sokasága ellenére – csak pár ezren jöttek el. A másik próbálkozás 2005-ben történt, amikor az RPA népi kezdeményezést indított az elhelyezés nélküli kilakoltatás tilalmának törvénybe foglalásáért. A szükséges 50 ezer aláírást azonban nem sikerült összegyűjteniük.¹⁴² Ez a két eset azt mutatja, hogy noha a szervezet rengeteg ember érdekében lépett fel, nem sikerült hosszú távon mozgósítható bázist szerveznie maga köré. Az RPA-nak arra már nem maradt energiája, hogy a létező vagy potenciális helyi szerveződésekkel szervesen hozzákapcsolja az alapítványhoz, nem épített területi bázist a lakhatás rendszerszintű képviselőihez. A szervezet 2010-ben szűnt meg, miután pénzügyi válságba került és a Nefelejcs utcai központra vonatkozó szerződésüket sem hosszabbította meg az önkormányzat.¹⁴³ A roma mozgalom új korszakba lépett, a romák lakhatási érdekvédelmé viszont az RPA eltűnésével veszített erejéből.¹⁴⁴

be beadványt ezzel kapcsolatban. Népszava, 1998. febr. 10., 126(34):3; Népszabadság, 2000. aug. 2., 58(179):5.

¹⁴⁰ Political Capital (2001). [Az önkényes lakásfoglalások hátteréről](#), nov. 25.

¹⁴¹ Népszava, 2000. máj. 20., 128(117):4.

¹⁴² [Origo](#), 2005. jún. 8.; Összehasonlításképp, 2005-ben a fogyatékos szervezetek összegyűjtötték 50 ezer aláírást egy népi kezdeményezéshez. Sebály B. (2020). [Az otthonápolás kampány titka 1990-2019](#). *Új Egyenlőség*.

¹⁴³ [Horváth Aladár Facebook bejegyzése](#).

¹⁴⁴ A TASZ 2010-ben indítja el romaprogramját.

2.2. Habitat for Humanity és elődje, a Házat-Hazát Alapítvány – a lakásigénylők szervezetei

Azt, hogy 1995-ben mennyire égető volt a lakáshiány, Korompay Katalin, a Fővárosi Önkormányzat főépítési irodájának munkatársa világította meg: „Addig nem kezdhetjük el a belső, történelmi városrész felújítását, amíg nincs országos lakásépítési koncepció. Az országos lakásépítési programra azonban évek óta hiába várnak a szakemberek és az egyetlen szobában összezsúfoltók. A közel százéves házak felújításával azonban nem várhatunk sokáig, hiszen ezek állapota már a múlt század végén sem volt kielégítő.”¹⁴⁵ Annak érdekében, hogy a városrehabilitációs programok ne elhelyezés nélküli kilakoltatásokba vagy az életminőséget csökkentő lakásváltásokba torkolljanak, minél előbb szükség lett volna új, megfizethető lakásokra.

A lakásépítések felpezsdítésére alakult 1992-ben a Házat-Hazát Alapítvány, amelyet az amerikai Habitat for Humanity lakásépítő programja inspirált. A kezdeményezést az MDF-hez kötődő Lakitelek Alapítvány és a Habitat támogatta anyagilag, majd 1993-1995 között költségvetési támogatásban is részesült.¹⁴⁶ A szervezetre egészen 1996-ig a Habitat magyar megfelelőjeként tekintettek. Az ötlet egy floridai magyar üzletembertől, Lőrincz Kálmántól származott, aki az USA-ban önkénteskedett is a mozgalomban.¹⁴⁷ Ő lett a magyar szervezet igazgatója. A programba olyanok jelentkeztek, akik másként nem tudtak lakáshoz jutni, jellemzően nagycsaládosok vagy fiatal házaspárok. Az igénylőknek előre le kellett dolgozniuk 500 órát ahhoz, hogy felkerüljenek a házra várók listájára, majd a kiválasztott családok a beköltözés után részletekben törlesztették az építkezés költségeit.¹⁴⁸ A Habitat-modell nem volt kultúraidegen, hiszen a kalákában való építkezésnek több évszázados hagyománya van a magyar paraszti kultúrában, és a szocializmus alatt is rengeteg család így építkezett.

A Házat-Hazát volt az első Habitat-társ szervezet Kelet-Közép Európában. Az első házat Bátaszéken építették.¹⁴⁹ A program rendkívül népszerű volt a rászoruló körében, azonban a szervezők kezdettől fogva forráshiánnyal küszködtek. A remélt több ezer ház helyett végül 1996-ra kb. 50-et sikerült felépítenie az alapítványnak, így sokan, akik önkéntes munkát végeztek, végül nem jutottak lakáshoz.¹⁵⁰ Nem sikerült elég pénzügyi támogatót toborozni (ezt az akkori adótörvények sem segítették), az önkormányzatok nem mutattak tömegével hajlandóságot arra, hogy ingyenesen átengedjenek telkeket, és nehéz volt önköltségen építőanyaghoz jutni. A házhoz jutás feltételrendszere sem volt világosan kidolgozva.¹⁵¹ A kormányváltás után 1996-ban megvonták a Házat-Hazát költségvetési támogatását, majd a Horn-kormány a nonprofit szektornak kiírt szociális lakásépítési programjában már két másik szervezetnek (a Jóléti Szolgálat Alapítvány és az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat) nyújtott költségvetési támogatást.¹⁵²

1996-ban végül a Házat-Hazát és az amerikai Habitat között kenyértörésre került sor. A döntésben kiemelt szerepet játszott a kiutalás nem áttekinthető, olykor szubjektív feltételrendszere.¹⁵³ Az is aggályos volt, hogy 1995-ben a szervezet építkezéseinek a szélsőjobboldali Magyar Igazság és Élet Pártja (MIÉP) tagjai, köztük Csurka István népszerűsítette magát.¹⁵⁴ Az amerikai anyaszervezet 1996 márciusában létrehozta saját magyar szervezetét Habitat for Humanity Magyarország néven. A Házat-Hazát azóta is tevékenykedik hazánkban és a környező országok magyarul beszélő vidékein.

A Habitat for Humanity Magyarország élete így egy 1996. augusztusi váci építkezéssel kezdődött. Itt 10 új építésű, könnyűszerkezetes ház épült fel, és az építkezéseken Jimmy Carter korábbi amerikai elnök, az amerikai Habitat népszerűsítője is kalapácsot ragadott.¹⁵⁵ Ezt követően 1997 és 2008 között 31 ház épült fel Gödön, 10 Budapesten, 14 Hajdúböszörményben, 14 Szarvason, 37

¹⁴⁹ Kisalföld 1992. dec. 23., 47(302):4.

¹⁵⁰ Új Magyarország, 1995. nov. 13., 5(266):10.

¹⁵¹ Népszava, 1992. szept. 14., 120(217):7.; Népszava, 1996. aug. 9., 124(186):5.

¹⁵² Népszava, 1995. dec. 21., 123(299):5.

¹⁵³ Népszava, 1992. szept. 14., 120(217):7.; Népszava, 1996. aug. 9., 124(186):5.

¹⁵⁴ Hajdú-Bihari Napló, 1995. júl. 7., 52(158):4.; Magyar Fórum, 1995. júl. 13., 7(28):16.

¹⁵⁵ Népszabadság, 1996. aug. 6., 43(183):3.; Népszava, 1996. aug. 9., 124(186):5.

¹⁴⁵ Népszabadság – Budapest melléklet, 1995. nov. 3., I.

¹⁴⁶ Magyar Nemzet, 1992. febr. 18., 55(41):4.; Népszabadság, 1993. jún. 8., 51(131):13.

¹⁴⁷ Új Magyarország, 1992. ápr. 24., 2(97):4.

¹⁴⁸ Kisalföld 1992. dec. 23., 47(302):4.; Esti Hírlap, 1995. júl. 6., 40(156):16.; Hajdú-Bihari Napló, 1995. júl. 7., 52(158):4.

Csurgón és 40 Dunavarsányban, ahol még utcát is neveztek el a Habitatról.¹⁵⁶ Noha ez a típusú segítség számos embert juttatott megfizethető lakhatáshoz, rendszerszintű megoldást nem nyújtott a lakáshiányra; a lakásépítést a 2000-es évektől végül piaci hitelekkel sikerült felpörgetni.¹⁵⁷ A Habitat tevékenysége 2008 után sokat változott és új utakon indult el a nemzetközi hálózathoz képest. A lakásépítés helyett többek között az önkormányzati bérlakásállomány és a szociális intézmények minőségét javító felújításokat végez, illetve mélyszegénységgel sújtott településeken dolgozik, továbbá innovatív pénzügyi megoldásokkal segíti a rászorulókat. 2009-től a szakpolitika alakításába is bekapcsolódott. További munkájára a következő részekben még visszatérünk.

2.3. A második korszak tanulságai

Az intézményesülés előnyei és hátrányai. Egy sikeres szervezet hosszú távú fennmaradásához előbb-utóbb szükség lesz arra, hogy legyenek szakmaterületre specializált, fizetett alkalmazottai. A LABE, az RPA és a Habitat is így tudta több száz ember ügyét képviselni és a lakhatási mozgalom stabil oszlopaivá válni. Azonban az intézményesülés útjára lépő szervezetek azt is kockáztatják, hogy elvonja a figyelmet az anyagi fennmaradás terhe, működésük projektalapú lesz, illetve kapcsolatuk tranzakcionálissá válik az érintettekkel. A közösségi bázis megtartása, elmélyítése nem jön magától, ehhez külön szakmai és anyagi erőforrások szükségesek.

A lakhatási szegények egy része kiszorul a mozgalomból. A hajléktalan emberek és a lakásra szoruló közösségi érdekvédelme gyakorlatilag eltűnt a mozgalomból, a lakásfoglalók és a bizonytalan státuszú bérlők hangja viszont az előző időszakhoz képest felerősödött. Az RPA törvényi szinten is megpróbált érvényt szerezni a lakhatáshoz való jognak és az elhelyezés nélküli kilakoltatás tilalmának. A LABE következetesen véleményezte a szakpolitikákat a bérlők, a bérlőkből lett tulajdonosok, és a hátrányos helyzetűek lakáshoz jutásának szempontjából, azonban szervező munkájuk a lakásukat megvásárolni akaró bérlőkre korlátozódott.

A sajtómegjelenés kritikus szerepet kap. Noha a hátrányos helyzetű emberek tiltakozása nyomatékot ad az érdekvégyesítésnek és a demokrácia fejlődésének zálogát jelenti, az, hogy erről milyen kép alakul ki a közvéleményben, az újságírókon és a politikusokon múlik elsősorban. Egy korabeli médiaelemzésből tudjuk, hogy a székesfehérvári Rádió utcai lakók médiareprezentációja torz képet adott az egyébként önszerveződő családokról, de a politikusok sem tudtak minden esetben önkormányzati kontrollt gyakorolni.¹⁵⁸ A bázis megszervezésén túl tehát a médiatartalom befolyásolása is fontos feladata a mozgalomnak a sajtómegjelenések tudatos előkészítésén, illetve a nyilatkozók stratégiai kiválasztásán és felkészítésén keresztül.

A pártpolitikai csatározások keresztüzében. A demokratikus-kapitalista átalakulás harmadik kormányzati ciklusában már világos, hogy a pártok nem osztályadalmi ügyként, hanem csatározásaik színtereként tekintenek a lakhatás ügyére. Egyik politikai erő sem viszonyul önkritikusan saját kormányzati teljesítményéhez, ellenzékbeli pedig népszerűségének növelésére tesz kinyilatkoztatásokat. A mozgalmi vezetők elköteleződése egy-egy párt mellett hozzájárulhat ahhoz, hogy a lakhatás ügye a végtelen pártpolitikai játszmák eszköze marad, hacsak nem sikerül kikényszeríteni az érdemi, összetett szakpolitikai válaszokat.

¹⁵⁶ Habitat saját nyilvántartása.

¹⁵⁷ Augustyniak et al, *Posztszocialista lakásrendszerek* 987., 990.

¹⁵⁸ Népszava, 1998. jan. 19., 126(15):6.; Ladányi, [A székesfehérvári gettóügy üzenetei](#).

3. Globalizációkritikusok és helyi újtók (2002–2008)

Az Utca Embere • Centrum Csoport • Food Not Bombs • Magyar Szociális Fórum • Négy Ház • Zöld Fiatalok • Szomolyai Cigányokért Szervezet • SZETA Eger • Nógrád Megyei Cigány Kisebbségi Képviselők és Szószólók Szövetsége

A '90-es évek végétől a gazdasági stabilizáció hatására Magyarországon is beindult a lakáshitelezés és lakásépítés. Kiépült egy piaci alapú lakásfinanszírozási rendszer, amely a jobb módú, kiegyensúlyozott háttérrel rendelkező családok számára megfizethetővé tette a lakhatást. Ehhez az első Orbán-kormány által 2000-ben bevezetett hiteltámogatás is hozzájárult, amely a magasabb jövedelműeket jóval nagyobb eséllyel juttatta több támogatáshoz. A lakáspolitikai szempontból indokolatlanul nagy, de népszerű hiteltámogatás százmilliárdokkal terhelte meg a költségvetést egészen a 2004-es kivezetéséig.¹⁵⁹ Az első Gyurcsány-kormány alatt a forintHITELEK támogatását az olcsóbb, és a banki verseny következtében könnyen hozzáférhető devizahitelezés váltotta fel, amely a laza szabályozás és az árfolyamkockázat miatt kiszolgáltatottá tette a háztartásokat a pénzpiacoknak.¹⁶⁰ Közben 2003-ban elindult egy, az állami költségvetésből finanszírozott országos adósságkezelési program, melyet 2006-tól a 40 ezer fő feletti településeken kötelező volt biztosítani. A rendkívül népszerű program a jelentős közmű-, közös költség, lakbér-, és lakáshitel-hátralékot felhalmozó rászoruló háztartásokat támogatta, és keretében több tízezer család kapott jelentős értékű adósságcsökkentési támogatást és adósságkezelési tanácsadást.¹⁶¹ Ezt egészítette ki, hogy 2004-ben a lakásfenntartási támogatást elkezdték normatív alapon, a költségvetésből folyósítani, ami növelte az elérést és a folyósítási hajlandóságot, noha összege továbbra is elégtelen volt.¹⁶²

¹⁵⁹ Hegedüs, *Kertesi Gábor 70 éves*, 136.

¹⁶⁰ Augustyniak et al, *Posztoszocialista lakásrendszerek* 991.; Hegedüs, *Lakásrendszer* 143.,

¹⁶¹ Kónig É. (2006). *Adósságkezelés: sikerek és kudarokok*. *Esély* 1:3-29.

¹⁶² Hegedüs, *Lakáspolitikai és lakás piac – a közpolitika korlátai*, 75.; Kónig, *Adósságkezelés*, 20.

A 2000-es évek elejére világossá vált a pusztán városszerkezeti szempontokat szem előtt tartó városfejlesztések kizorító hatása is.¹⁶³ Az inspiráló külföldi példák, az európai uniós irányelvek, és a budapesti józsefvárosi Magdolna-nyegyedben 2005-2008 között megvalósult magyar kísérleti programnak köszönhetően a helyben élők érdekeit is szem előtt tartó, ún. szociális városrehabilitáció országos fejlesztési célként lett kijelölve.¹⁶⁴ Ezzel együtt folytatódtak – a '90-es évek szellemében – a piaci érdekeket előtérbe helyező városfejlesztések, pl. a Gózsdu-udvar vagy a Corvin Sétány,¹⁶⁵ illetve a gyanús önkormányzati ingatlaneladások, pl. a VI. és a VII. kerületben.¹⁶⁶ Az ingatlanspekuláció céljából lepusztulni hagyott műemléképületek megmentéséért a VII. kerületben többek között 2004-től az **ÓVÁS! Egyesület** lépett fel. Az önkormányzati bérlőket megkárosító VII. kerületi ingatlanpanama a LABE, a Levegő Munkacsoport, az ÓVÁS! Egyesület és a sértettek feljelentése kapcsán robbant ki; a szervezetek a nyereszkesedés mechanizmusait is részletesen feltárták.¹⁶⁷ A városkép átalakításához továbbra is hozzátartozott a hajléktalan emberek kizorítása. Ezt a Fővárosi Önkormányzat egy 2002-ben indult, több éven át tartó aluljáró-megújítási programmal igyekezett elérni a Budapesti Rendőrfőkapitányság (BRFK), a közterület-felügyelet és a BMSZKI bevonásával.¹⁶⁸

A vidéki lakhatási szegénység csökkentése érdekében csak a rendszerváltás utáni negyedik kormányzati ciklusban, 2005-ben indult el a többségében romákat célzó telepfelszámolási program. A tervezési folyamat elején 10,5 milliárd Ft-ból 440 (olykor 667) telep felszámolásáról beszélt a kormányzat, amely végül 3,2 milliárd Ft-ra és egy 47 kistelepülést (54 telepet) érintő – teleprehabilitációt is tartalmazó – modellprogramra zsugorodott. A program öt éve alatt összesen néhány száz család támogatására jutott pénz.¹⁶⁹ „Az ország valódi gettóihoz (*Tiszavasvári, Hajdúhadház, Alsószolca, Putnok*) ennyi pénzből

¹⁶³ Jelínek Cs. (2019). *A városrehabilitáció korszakai Magyarországon*. *Tér és Társadalom* 33(4):17-37.

¹⁶⁴ Alföldi Gy. (2010). *Közösségi részvétel a városfejlesztésben - a Magdolna Negyed tanulságai*. *Építészforum*, Jelínek, *A városrehabilitáció korszakai* 27.

¹⁶⁵ Zolnay J. (2006). *Városszövet – bünszövet*. *Beszélő* 11(7)., Alföldi Gy. (2008). *Szociális rehabilitáció a Józsefvárosban*. *Falu Város Régió* 2:27-34. (3.)

¹⁶⁶ K-Monitor. *Belvárosi ingatlanpanama (VI.-VII. kerület)*.

¹⁶⁷ LABE, Óvás!, Levegő Munkacsoport, KIRÁLY MP Pénzügyi Szolgáltató Kft. (2006). *Feljelentés*, júl. 18.

¹⁶⁸ Török Á., Udvarhelyi É. T. (2005). *Egy tiszta város piszkos lakói*. *Világosság* 7-8:57-79.

¹⁶⁹ Farkas, „Teleszerű lakókörnyezet volt a hivatalos elnevezése...” 90, 102.

hozzányúlani sem lehetett.”¹⁷⁰ Az integráció érdekében a program oktatási és foglalkoztatási elemeket is tartalmazott, ezek költségeit azonban lefaragták, és az utóbbi jellemzően közfoglalkoztatásban valósult meg.¹⁷¹

Farkas Zsombor így összegzi a telepfelszámolási program hatásait: „a probléma 'kezelése' megmaradt azonban a politikai kinyilatkoztatás szintjén. A válaszok és az eszközök nem voltak 'őszinték', a célok elérésére nem mutatkozott tényleges szándék, hiányoztak a hosszú-távú, az összetett hátrányokat mérséklő stratégiai programok [...] Ezt egyértelműen jelzik a helyi projektek felemás, összességében inkább kudarcos, mint sikeres kimenetei. És az, amit ma látunk a korábbi modellprogramok helyszínein (új cigánytelepeket, kiterjedő szegregátumokat, gettósodott falvakat, roma-nem roma konfliktusokat).”¹⁷² A 2000-es évek végére világosan látszott, hogy hiányzik a politikai akarat a telepeken élő, többségében roma emberek helyzetének érdemi kezelésére.

3.1. Az Utca Embere, a Centrum Csoport és a Food Not Bombs – a hajléktalan emberek szövetségesei

A kapitalista tőkepiacok és a kereskedelem egész világra kiterjedő, az 1970-es évektől kibontakozó liberalizációját (neoliberális globalizáció) kritizálta az ún. alternatív globalizációs, vagy röviden alterglob mozgalom. A globalizáció káros hatásainak – környezetszennyezés, klímaváltozás, a dolgozók kizsákmányolása, a helyi kultúrák bedarálása, a háborúk – összefonódása következtében különböző háttérű és régióban dolgozó szervezetek ismerték fel egymásban a szövetségest. Az 1990-es évek közepén kibontakozó alterglob mozgalom – mely az USA imperialista törekvései ellen tiltakozó fejlődő országokban gyökerezik – sokszínű, radikális eszközöktől sem visszariadó szervezetek sokaságának adott otthont a világ szegényebb és gazdagabb országaiban egyaránt, köztük hazánkban is.

A magyar alterglob szintéren először a **Humanista Mozgalom** vállalta fel a lakhatás ügyét, berkein belül alakult meg 2004-ben **Az Utca Embere** önkéntes hálózat. A két alapító, Nagy Nikoletta és Szabó Anita célja az volt, hogy a hajléktalan emberek kirekesztésén és a velük szemben kialakult apátián változtassanak. A humanisták emberközpontú, egyenlőségre törekvő világképéből és az afroamerikai polgárjogi mozgalomból merítettek inspirációt. A humanista elveket követve ugyanolyan jelentőséggel bírt számukra a társadalmi ügy, mint a csatlakozókban végbemenő személyes fejlődés. A szervezet tevékenységének két pillére volt: a lakhatáshoz való jog alkotmányos elismertetéséért folyó kampány és a konkrét segítségnyújtás.¹⁷³

Az Utca Embere aktivistái rendezték meg először a Szolidaritás Éjszakáját 2004-ben Budapesten, ahol a hajléktalan emberek bevonásával virrasztással egybekötött egész éjszakai demonstrációt tartottak.¹⁷⁴ 2005-ben a Humanista Mozgalommal közösen csatlakoztak a Roma Polgárjogi Alapítvány népi kezdeményezéséhez az elhelyezés nélküli kilakoltatásokért, azonban a szükséges 50 ezer aláírást még így sem sikerült összegyűjteni.¹⁷⁵ Tiltakoztak a kilakoltatások és a néma koldulást is büntető helyi rendeletek ellen, a hajléktalanellátó intézményrendszer önkormányzati támogatásainak a megvonásakor, és a hajléktalan emberek köztéri kirekesztését megvalósító köztéri padokra szerelt karfák ellen.¹⁷⁶ 2008-ban fekete zsákokba bújva megrázó performansszal emlékeztek a megfagyott fedél nélkül élő emberekre.¹⁷⁷ A 10-15 fős aktivista csoport azonban nem tudott nagyra nőni, noha volt követői bázisa. Az Utca Embere közben 2007-ben szellemiségében elvált a Humanista Mozgalomtól; a tagok többsége célzottan a hajléktalanság felszámolásával akart foglalkozni.¹⁷⁸ A szervezet legfőbb érdeme, hogy visszahozta a tiltakozás kultúráját és a társadalompolitikai

¹⁷³ Udvarhelyi É., Nagy N. (2008). „[Man On The Street](#)”: An Experiment In Social Justice Activism And Activist Anthropology In Hungary. *Urban Anthropology* 37(2):139-174. [Publikációk](#).

¹⁷⁴ A rendezvényt a következő évben Pécsen és Szegeden is megrendezték. Az első Szolidaritás Éjszakáját a Zöld Fiatalok Egyesülettel (ZöFi) közösen szervezték, akik a városi terek újrashasznosítása és környezettudatos fejlesztése érdekében szerveződtek. 168 óra, 2004. nov. 25., 16(47):20-21.; Linder B. (2005). [Egy falat, egy korty – Szolidaritás Éjszakája](#). Magyar Narancs, 2005. nov. 24.

¹⁷⁵ Kisalföld, 2005. júl. 29., 60(176):5.

¹⁷⁶ Népszabadság, 2007. ápr. 4., 65(79):8.; Népszabadság, 2007. jún. 29., 65(150):6.; Magyar Nemzet, 2007. dec. 14., 70(340):4.; Udvarhelyi É. (2010). [Man On The Street](#). *Practicing Anthropology*, 32(2):17-20. [Publikációk](#).

¹⁷⁷ Magyar Hírlap, 2008. márc. 1., 41(52):2.

¹⁷⁸ Udvarhelyi, Nagy, „[Man On The Street](#)” 158, 163-164.

¹⁷⁰ Varró Sz. (2008). [Az MSZP-SZDSZ-kormányok romapolitikája 2002 óta-I.-Céltalanul](#), Magyar Narancs, máj. 29.

¹⁷¹ Farkas, „Telepszerű lakókönyvet volt a hivatalos elnevezése...” 96-97.

¹⁷² *Ibid.* 86, 99.

követelések megfogalmazását a hajléktalanság ügyében, amivel kapcsolatban 1990 óta a szociális segítségnyújtás volt a jellemző. Továbbá itt kaptak szárnyra azok az aktivisták, akik néhány hónappal Az Utca Embere 2009-es megszűnése után megalapították A Város Mindenkié érdekvédelmi csoportot, és a lakhatási mozgalom későbbi szakaszának a vezéralakjai lettek.

A dzsentrifikációt és az ingatlanspekuláció által vezérelt kapitalista térhasználatot az anarchista eszmék mentén kritizálta a 2004-ben alakult **Centrum Csoport**.¹⁷⁹ A külföldi foglalt házak (squatok) kultúráját Magyarországon is meghonosítani próbáló aktivisták négy alkalommal foglaltak vissza ingatlanbefektetők által kisajátított vagy önkormányzati spekuláció miatt évek óta üresen álló ingatlanokat.¹⁸⁰ A Centrum Csoport házfoglalói a kapitalista térhódítás életformára gyakorolt hatását, a fiatalok, a hajléktalanok és a bántalmazott nők lakásproblémáit, a dzsentrifikációt és az elmaradt műemlékvédelmi intézkedéseket tematizálták. Noha akcióikban részt vett néhány hajléktalan ember is, tagjaik jellemzően nem szükségből, hanem társadalmi meggyőződésből foglaltak házakat. Nem voltak kapcsolatban a több ezer szükséglet-alapú házfoglalóval vagy szervezeteikkel sem. A befoglalt terekben – az utolsó foglalás kivételével – kulturális-művészeti tereket rendeztek be. A csoport komoly infrastruktúrát épített ki az akciók kivitelezéséhez, volt egységük az épületek felnyitására, a víz, az áram és egyéb infrastruktúrák beindítására, a ház kitakarítására, a programok megszervezésére, illetve a sajtókommunikációra. Minden esetben aktívan támaszkodtak a baráti médiára is, akik jelenléte védelmi funkcióval bírt.

Első akciójuk 2004. október végén a két éve üresen álló Centrum Úttörő Áruház elfoglalása volt,¹⁸¹ amelyet 2005. szeptember 1-én az öt éve üresen álló Flórián Mozi, majd az 1900 és 2002 között kóser mézszárszékként és húsüzemként működő, három éve üresen álló Kazinczy u. 41. követett. Ez utóbbi akcióban már legalább száz házfoglaló vett részt. Az Úttörő Áruházban két hétig tartózkodtak, a Kazinczy utcában a megnyitó előtt kiegészítve a távozásban azért az ígéretért cserébe, hogy a VII. kerület önkormányzata tárgyal velük az

épület használatáról.¹⁸² A tárgyalás azonban elmaradt, és 2006 januárjában az aktivisták ellen szabálysértési eljárás indult, amit aztán a bíróság a cselekmény társadalmi veszélyességének hiányában megszüntetett.

A csoport időközben a foglalások sikertelensége, illetve az eszmei célok és az eredmények közötti feszültség miatt széthullott.¹⁸³ Néhányan azonban elfoglaltak egy üres újpesti társasházat – ezt már nem társadalmi, hanem lakhatási céllal. Nem hívták ki a médiát, hanem rejtőzködtek. Velük szemben azonban rövidesen ugyanazok az intézkedések érvényesültek, mint általában az „önkéntes” lakásfoglalókkal szemben. „Az önkormányzati félkatonai biztonsági őrök észrevették a rejtőzködő foglalókat, megfenyegették őket, majd, amikor egyikük sem volt a helyszínen valaki feldúlta az ingatlant a bevitt berendezési tárgyakkal egyetemben, mérhető anyagi és nem mérhető érzelmi károkat okozva ezzel.”¹⁸⁴

Az Utca Emberével és a Centrum Csoporttal is együtt dolgozott a **Food Not Bombs** 2000-es években alakult magyar csoportja. A Humanista Mozgalomhoz és a Centrum Csoportéhoz hasonlóan ők is külföldi mintákból táplálkoztak kapitalizmuskritikájukban. A Fegyver Helyett Kenyér (a korabeli sajtó így hivatkozott rájuk) a kapitalista fogyasztói társadalom pazarló életmódja és az éhezés közti ellentmondásra hívja fel a figyelmet vegán és vegetáriánus ételosztással. Az aktivisták elsősorban olyan alapanyagokból készítenek ételeket, amelyek – jó minőségük ellenére – kidobásra kerülnek. A Food Not Bombs biztosította az ételt a Szolidaritás Éjszakáján és a házfoglalásoknál is,¹⁸⁵ és – a nemzetközi mozgalommal összhangban – 2003-ban az iraki háború ellen is ételosztással egybekötve tiltakoztak.¹⁸⁶ A ma is létező csoport teremtette meg azt a kultúrát Magyarországon, mely szerint az ételosztás a segítségnyújtás mellett tiltakozásként is értelmeződhet.

A három szervezet jelentősége abban rejlik, hogy összekötötték a tiltakozás kultúráját a hajléktalansággal, ahol 1990 óta a szociális segítségnyújtás volt a jellemző. Újszerű, olykor radikális taktikáikkal, kapcsolati hálójuknak

¹⁷⁹ A Centrum Csoport bemutatásában nagyrészt Kotun Viktor analitikus, önkritikus tanulmányára hagyatkoztam, aki szintén a csoport házfoglaló tagja volt. Kotun V. (2008). A Centrum Csoport és Budapest. *Helikon* 54(4):571-620. Vesd össze Dunajcsik P. M. (2006). Foglaltház és civil társadalom. *Civil Szemle* 3(6):69-96.

¹⁸⁰ A házfoglalás magyar hagyományaihoz ld. Kotun, *A Centrum Csoport* 592-593.

¹⁸¹ Kirschner P. (2004). Házfoglalók az úttörőben. *Budapest* 27(10):37.

¹⁸² Miavec N. (2005). [Szabálysértő szabadságérzet-A Kazinczy utcai házfoglalás utóélete](#). *Magyar Narancs*, nov. 3.

¹⁸³ Kotun, *A Centrum Csoport* 616.

¹⁸⁴ *Ibid.* 617.

¹⁸⁵ *Ibid.* 604.; 168 óra, 2004. nov. 25., 16(47):20-21.

¹⁸⁶ *Magyar Nemzet*, 2003. márc. 24., 66(69):5.

köszönhetően még jobban felerősítették a lakhatási problémák láthatóságát a médiában, melyeket ráadásul ez az új ifjú generáció saját ügyeként vállalt fel. Az aktivisták – társadalmi-kulturális-beszédmódbeli közelségüknek köszönhetően – a polgári és politikai jogokkal foglalkozó szervezeteket is hajszálnyival közelebb húzták a lakhatás témájához. A Kazinczy utcai házfoglalókat például 2006-ban a Társaság a Szabadságjogokért (TASZ) védte.

3.2. Magyar Szociális Fórum – a lakhatási szegények szövetségese

Az alterglob mozgalom bővülését a latin-amerikai baloldal civil és politikai térfoglalása is elősegítette. A mozgalom világtalálkozóját, a Szociális Világforumot az első három évben a brazil Munkáspárt által vezetett Porto Alegreben rendezték meg 2001-től. Ennek mintájára alapították meg Magyarországon 2002 októberében a Magyar Szociális Fórumot (MSZF). Többek között az ATTAC Magyarország kezdeményezésére alakult civil hálózathoz több száz szerveződés, köztük a Humanista Mozgalom, a Zöld Fiatalok Egyesület (ZöFi), a Roma Polgárjogi Alapítvány, a Létminimum Alatt Élők Társasága,¹⁸⁷ szakszervezetek és vallási közösségek is csatlakoztak.¹⁸⁸ A 2003. áprilisi miskolci nyitórendvényen Szalai Erzsébet és Ferge Zsuzsa is beszélt a szociális jogokról és a neoliberális elleni hatékony fellépésről. Noha a szervezet pártfüggetlenként tekintett magára, az MSZP és a Munkáspárt politikusai rendszeresen feltűntek köreikben civil szervezeti színekben.¹⁸⁹ Az MSZF nem tudott kiteljesedni hálózatszervező szerepében, egyre inkább önálló szervezetként működött. 2008-tól vált témájává a hajléktalanság, rendszeresen közzétette a fagyhalálban elhunyt lakásszegények számát.¹⁹⁰ A szervezetet ekkor már teljes egészében Simó Endre képviselte, aki 2002-ben maga is részt vett a porto alegrei II. Szociális Világforumon, és kezdetektől a magyar kezdeményezés egyik szervezője, szóvivője és cikkírója volt.¹⁹¹ Az MSZF 2009-től a devizahitelek ügyében lépett fel, róluk a következő részben lesz szó.

¹⁸⁷ A LAÉT leghíresebb akciója a kétkulcsos áfa bevezetése ellen szervezett éhségstrájkjuk 1992. novemberben. A szervezet történetéről ld. Udvarhelyi, *Az igazság az utcán hever*, 161-163.

¹⁸⁸ Simó E. (2003). Magyar Szociális Fórum felé. *Ezredvég* 13(4):87-103.

¹⁸⁹ Népszabadság, 2003. márc. 28., 61(73):5.; Népszava, 2003. márc. 29. 131(74):3.

¹⁹⁰ Magyar Nemzet, 2008. dec. 17., 71(344):5.; Magyar Hírlap, 2010. febr. 2., 43(27):21.

¹⁹¹ Simó, *Magyar Szociális Fórum felé*

3.3. A Négy Ház és a Zöld Fiatalok – a bérlők és szövetségeseinek szervezetei

Az alterglob mozgalom a „Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan!” elv mentén szerepet vállalt a városi közösségi terek kreatív újrahasznosításában és környezettudatos fejlesztésében is. Ennek adtak teret az ún. szociális városrehabilitációs programok, melynek úttörő példája Magyarországon a 2005-2008 között a Középső-Józsefvárosban kísérleti jelleggel megvalósult Magdolna Negyed Program I. A Rév8 Zrt. által koordinált komplex beavatkozás egyik eleme volt a bérlők bevonásával történt épületfelújítások. A fejlesztő ügynökség és a lakóközösség közötti együttműködést az érintett négy épület lakóiból 2007-ben alakult Négy Ház Egyesület segítette, a belső udvarok megújítását pedig a 2000-es években alakult Zöld Fiatalok Egyesület (ZöFi) tervezte és szervezte a lakókkal közösen egy több hónapos folyamatban.¹⁹² A Magdolna-program oktatási, foglalkoztatási és bűnmegelőzési elemeket is tartalmazott. Noha a házakat sikerült élhetőbbé tenni, a környéket sújtó társadalmi problémákat nem lehetett egyik napról a másikra felszámolni, és a rossz lakásgazdálkodásból adódó feszültségek, visszaélések ugyanúgy begyűrűztek a lakók életébe.¹⁹³ Ezzel együtt a Magdolna-program sok pozitívumának hatására a szociális városrehabilitáció – EU-s forrásokból – országosan támogatott fejlesztési céllá vált, noha a program során szerzett szakmai tapasztalatok a későbbi fejlesztési ciklusokban már kevésbé hasznosultak.

3.4. A Szomolyai Cigányokért Szervezet, a SZETA Eger és a Nógrád Megyei Cigány Kisebbségi Képviselők és Szószólók Szövetsége – a roma lakhatási szegények szervezetei

A 2011-es népszámlálási adatok szerint az ország több mint 700 településén közel 1.400 többségében romák lakta telep vagy elmaradott településrész

¹⁹² Alföldi, *Közösségi részvétel* 8., Bálint M., Deák A. Á. (2009). *Közösséggalánták*. Földrajzi Közlemények 133(4):516-522.

¹⁹³ Budaházy G. (2010). *Négy ház*. 8ker blog.; Alföldi, *Közösségi részvétel*

található, melyben 280-300 ezer ember él.¹⁹⁴ Az ilyen hátrányos településeken a teleprehabilitáció vagy a telepfelszámolás sokszor önmagában is tiltakozó akciónak számít.

Az egri Béke-telepen a telepi családoknak a helyi Cigány Kisebbségi Önkormányzatot (CKÖ) és a települési önkormányzatot kellett meggyőzni a telep közművesítéséről. A város szélén, de a szomszédságában lévő kertvárossal szervesen összeépült telepen 1996 óta szolgáltatásokat nyújtó közösségi házat, ún. settlement házat üzemeltető **SZETA Egri Alapítványa (SZETA Eger)** és féltucatnyi szülő három hónapnyi felkészülés után 2003-ban lendült akcióba a CKÖ és az önkormányzat éves közmeghallgatásain. A probléma nyilvánosságot kapott a helyi médiában, és a csoport tagjai külön is találkoztak a képviselőkkel. Közben a csoport létszáma is növekedett, és 2004 elején megalakult a **Béke-telep Rehabilitációjáért Egyesület**. 2007-ben végül kiépült a víz-, szennyvíz- és a gázvezeték, majd az út és a járda is.¹⁹⁵ A SZETA és a közösség máig együtt dolgoznak, hogy helyzetbe hozzák a telepen élőket.

Szomolyán a 2005-2010-es telepfelszámolási programban való részvételt egy civil szervezetnek kellett kikövetelnie. A településen a 2000-es években a romák egyharmada, 120 ember élt a község szélén a domboldalba vajt 26 barlanglakásban, ún. pinceházakban. Az önkormányzat ennek ellenére 2005-ben nem akart pályázni a telepfelszámolási programra. Erre válaszul alapították meg helyi romák a **Szomolyai Cigányokért Szervezetet (SZCSZ)**. Az SZCSZ vezetőjét belső motiváció vezette, mivel sokáig ő is az egyik pinceházban élt. A minisztérium által delegált mentor segítségével – aki történetesen a **SZETA Eger** vezetője, Farkas Zsuzsanna volt – elérték a minisztériumnál, hogy az SZCSZ és a Cigány Kisebbségi Önkormányzat lehessen a főpályázó. Az SZCSZ és a SZETA Eger az érintettekkel közösen megtervezte a pinceházban élők beköltözését a faluba. A települési önkormányzat közben a program ellen hangolt, aminek hatására több esetben visszalépett az eladó vagy megemelte az árakat. Egy kisebb csoport – köztük a védőnő és az óvodavezető – aláírásgyűjtéssel is tiltakozott a beköltözés ellen.¹⁹⁶

Bátonyterenyén is hasonlóak voltak a dinamikák. Itt az 1996 óta működő, tapasztalt **Nógrád Megyei Cigány Kisebbségi Képviselők és Szószólók Szövetsége (NMCKKSZS)** 2009-ben két korábbi bányászkolóniában kialakult szegregátumot tervezett felszámolni, összesen 15 családról volt szó. Az önkormányzat itt is ellenlábasként lépett fel, a Jobbik szóróanyagokkal, az alpolgármester pedig lakossági fórumokon, aláírásgyűjtéssel igyekezett a beköltözők ellen hangolni. A tulajdonosok itt is felverték az árakat, és az önkormányzat megvonta a korábbi bérlői jogviszony következtében az első lakáshoz jutóknak járó helyi támogatást.¹⁹⁷

Végül a szomolyai és a bátonyterenyei összefogásnak is sikerült elegyengetnie a konfliktusokat, szót érteni a tulajdonosokkal, és felszámolni a teljes szegregátumot. Mindkét projektben helyi roma emberek dolgoztak. Az SZCSZ a közösség szervezőjévé és az önkormányzat tárgyalópartnerévé vált, az eddig is kötőerőt képező bátonyterenyei szövetség pedig szociális szövetkezetet hozott létre az érintettek foglalkoztatása érdekében. A megvásárolt, felújított házak mindkét esetben először az egyesület tulajdonába kerültek, melyeket a lakók eleinte béreltek. Noha a lakóhelyi integráció összességében sikeresnek mondható, az oktatás és a foglalkoztatás terén azonban a telepfelszámolási programon keresztül – ahogy az bele is volt kódolva a rossz finanszírozásba – nem sikerült maradandó eredményeket elérni. Az SZCSZ, a NMCKKSZS és a SZETA Eger – **sok más szervezettel együtt** – fontos pillérei a törekény stabilitásnak, illetve fejlődésnek.

3.5. A harmadik korszak tanulságai

Látszólag erős mozgalmi infrastruktúra. A 2000-es évek közepére szervezeti összetételében komplex lakhatási szcénát látunk. Kiépült a hajléktalan ellátórendszer, vannak szakmailag felkészült érdekvédelmi szervezetek (RPA, LABE stb.), elkötelezett helyi újtók és regionális fejlesztők (SZETA Eger, NMCKKSZS, Habitat for Humanity stb.), tudatosabb városfejlesztő projektek. A lakhatási válság az alterglob mozgalomhoz kötődő szervezetek révén összekapcsolódik a radikális tiltakozás kultúrájával. Ez a kép azonban csalóka.

¹⁹⁴ Farkas, "Telepszerű lakókörnyezet volt a hivatalos elnevezése..." 55-56.; Weinhardt A. (2019). [Hatalmas EU-pénzeket szánt a kormány a romatelepek felszámolására, de alig halad a program](#). *Portfolio*, dec. 6.

¹⁹⁵ Farkas Zs. (2012). [Hidak és sorompók](#). *Társadalmi együttélés. Interdiszciplináris e-folyóirat*.

¹⁹⁶ Farkas, "Telepszerű lakókörnyezet volt a hivatalos elnevezése..." 123-143.

¹⁹⁷ *Ibid.* 160-177.

A szereplők nem érnek össze, nem is látnak egymásban feltétlenül szövetségest, gyakran idegenül szemlélik a másik stratégiáját, taktikáját, beszédmódját. A mondanivalót nem sikerül úgy keretezni vagy olyan narratívát építeni belőle, amihez sokan – beleértve a több százezer érintettet – tudnának kapcsolódni.

Szubkultúra és változás. A 2000-es évek eredményeit tekintve kérdés marad, hogy a lakhatási válságon lehet-e Magyarországon szubkultúrából változtatni. Amikor a kifinomult társadalomkritika egy magát a többségi társadalommal szembeállító identitással kapcsolódik össze, gyakran nehezen viseli a megaluvást, és kirekesztővé is válhat. A külvilág számára ismeretlen tudás, nyelvhasználat, értékrend biztonságérzetet és önigazolást jelenthet a szubkultúra tagjainak, de egyben távolságot is képez azok felé, akik más nézőpontot képviselnek vagy egyszerűen még alakul a világképük.

Sok lakhatási szegénységben érintett csoport nincs megszólítva. A tiltakozó szervezetek a leghátrányosabb helyzetben lévő csoportok érdekeit képviselték – hajléktalan emberek, lakásfoglalók, roma szegregátumban élők, nehéz helyzetben lévő önkormányzati bérlők. A mozgalomban nem volt kapacitás az alsóközéposztály lakhatási problémáinak tematizálására, pl. alacsony jövedelemből élő roma és nem roma albérlő családok, fiatalok, első lakásvásárlással küzdő vagy hátralekös háztartások, nyugdíjasok, bántalmazott nők, hátrányos helyzetű térségekből rossz közlekedési körülmények között ingázók stb. Pedig többek között az RPA által 2000-ben kezdeményezett lakhatási tüntetéshez számos szakszervezet, illetve egy nyugdíjas és egy nőszervezet is csatlakozott, ami jelzi a lakhatási problémák érzékelését és a szervezetek nyitottságát az összefogásra. A fogyatékos mozgalmi szervezetek sem jelentek meg markánsan ennek a korszaknak a szövetségeiben. Ezeknek az érdekcsoportoknak a megszólítása új lendületet adhatna a lakhatás ügyének.

4. A kisemmizettek és szövetségeik (2009–)

Magyar Máltai Szeretetszolgálat • Habitat for Humanity • Közösségfejlesztők Egyesülete • Bagázs • NMCKKSZSZ • Autonómia Alapítvány • Roma Polgárjogi Mozgalom • A Város Mindenkié • Utcajogász Egyesület • Közélet Iskolája • Nyugodt Szív • Utcáról Lakásba! Egyesület • Szolidáris Gazdaság Központ • Városkutatás Kft. • Periféria Központ • Otthonvédők

A kormányzatok – lévén, hogy a megfizethető lakhatási megoldások volumene kicsi maradt – a piac felé fordultak, és banki kölcsönökkel segítették a lakástulajdonhoz jutást. Az első Orbán-kormány által 2000-ben bevezetett államilag támogatott hitelek a választási verseny részévé váltak, és a kedvezményezetti kör kiterjesztése miatt fenntarthatatlan mértékűre duzzadtak. Az MSZP-SZDSZ – osztogató politikájával összhangban – csak 2004-ben fogta vissza ezt a hiteltámogatást. A két kormány által felhalmozott magas költségvetési hiány következtében azonban a jegybank viszonylag magasán tartotta a kamatokat, és ezért a devizahitelekhez képest drága lett a csökkentett támogatású forinthitel. Az akkori körülmények között szakértői és fogyasztói szempontból is racionális alternatívának tűntek az alacsonyabb kamatozású devizaalapú hiteltermékek. Népszerűségük gyorsan nőtt, lakáshiteleken belüli arányuk 2000-2008 között 1%-ról 63%-ra emelkedett.¹⁹⁸

Eleinte úgy tűnt, minden fél (az állam, az MNB, a bankok, a lakosság is) jól jár, azonban a 2008-as gazdaság válság kirobbanásával pillanatokon belül kiderült, hogy nagyon egyenlőtlen volt a felek közötti kockázatvállalás. A bankok közötti verseny ráadásul lazított a hitelbírálati rendszeren, amit csak tetézték az ügynöki rendszer felügyeletének hiányosságai: idővel olyanok is nagy kölcsönökhöz jutottak, akiknek nyilvánvalóan nem volt meg a fedezete. A válság

¹⁹⁸ Csizmady, Hegedüs, Vonnák, [Lakásrezsím és a devizahitel-válság](#) 11-12.

hatását azonban 2010-ig az MNB és a vezető elemzők is alulértékelték. A devizahitelesek saját felelősségét taglalták, illetve az ügyet a közép-reteg problémájának tekintették; ez alapján (gyakorlatilag minimális) intézkedéseket hozott a Gyurcsány-, majd a Bajnai-kormány. 2011-ben az Orbán-kormány beleállt a különböző szereplők felelősségének taglásába, azonban ezt politikai céljainak megfelelően tette.¹⁹⁹ „[A] programoknak a lakásszektoron is túlmutató politikai törekvései voltak, többek között a bankok közötti erőviszonyok újrendezése [azaz a hazai bankok részesedésének növelése], a középosztály anyagi pozícióinak konszolidációja, a legrászorultabbak pacifikációja, és az alternatív mozgalmak politikai semlegesítése.”²⁰⁰

2011-ben a végtörlesztésen keresztül először azok a – jellemzően nagyon jó helyzetben lévő – családok kaptak lehetőséget, akik képesek voltak a devizahitelek egyösszegű visszafizetésére (170-180 ezer háztartás). A legrosszabb helyzetben lévő családokat a 2012-ben alapított Nemzeti Eszközkezelőn (NET) keresztül mentették ki. A NET gyakorlatilag egy állami bérlakásrendszert hozott létre azzal, hogy kivásárolta a korábbi tulajdonosokat, akik alacsony bérleti díj fejében bérlőkké váltak (34-36 ezer háztartás). A köztes helyzetben lévő családoknak a 2012-ben bevezetett árfolyamgát nyújtott valamennyi segítséget, de jellemzően ez a réteg volt az, amely tömeges lakásvesztéssel nézett szembe.²⁰¹ Az intézkedések sorát 2014-ben a devizaalapú jelzáloghitelek forintosítása zárta.²⁰²

A devizahitel-válság kirobbanása után több ezer embert lakoltattak ki. Az előző évtizedeknek megfelelően közben folyt a hátralékosok és a lakásfoglalók kilakoltatása is. Noha a 2010-es években több százezer komoly hátralékkal küzdő magántulajdonos és önkormányzati bérlő volt, a harmadik Orbán-kormány 2015-ben gyakorlatilag megszüntette a lakásfenntartási támogatást és az adósságkezelést.²⁰³ A lakásfenntartási támogatás évente közel félmillió háztartásnak nyújtott (csupán pár ezer forintos) segítséget, míg a jelentős,

átlagosan százezer forint értékű adósságkezelési támogatásban több mint tízezer család részesült.²⁰⁴

Közben a nem szűnő vidéki szegénység csökkentésére 2012-től újabb telepprogramok indultak több tíz milliárd forintnyi uniós forrásból, a tervek szerint komplex – szociális, közösségfejlesztési, oktatási, egészségügyi, képzési és foglalkoztatási – területek lefedésével. Mélyreható elemzések hiányában kérdés marad, hogy mennyire eredményes a rehabilitáció, illetve mennyire valósul meg a telepről való kimozdítás, illetve a telepek fokozatos felszámolása.²⁰⁵ A nagy (több száz fős) telepek rehabilitációja esetében kihívásként jelenik meg a telepen kívül és belül élők kapcsolatainak fejlesztése.²⁰⁶ Ráadásul a programok sikere jelentősen függ a „nagy rendszerektől” (oktatás, egészségügy, szociálpolitika, befogadó szakpolitikák),²⁰⁷ illetve a települések ellátottságától, közszolgáltatásokhoz való hozzáférhetőségétől, a környezet „szívóhatásától”.²⁰⁸ A telepfelszámolás egyik félresiklott példája a miskolci számozott utcák – a bérlakások kiürítése megbélyegző, megfélemlítő önkormányzati intézkedések közepette történt.²⁰⁹ A szegregált településrészeket (tehát nem kizárólag telepeket) célzó szociális városrehabilitációs projektek tapasztalatai alapján pedig elmondható, hogy a 2000-es években felhalmozott ez irányú szakmai tapasztalatok ebben a ciklusban kevésbé hasznosultak.²¹⁰

A gyűlölködő retorikába illeszkedett a hajléktalanság törvénybe foglalt kriminalizációja 2010-ben, ami aztán az Alkotmánybíróság elítélő határozatának megkezdése érdekében 2013-ban az Alaptörvénybe is bekerült, és 2018-ban tovább szigorodott.²¹¹ A helyzet emlékeztethet a lakásfoglalókkal kapcsolatos korábbi

²⁰⁴ Habitat (2015). „[Gondolatok az adósságkezelési szolgáltatás megszüntetésével kapcsolatban](#)”, febr. 24.; Habitat (2015). „[Megszűnik a lakásfenntartási támogatás](#)”, febr. 25.

²⁰⁵ Weinhardt, [Hatalmas EU-pénzket szán a kormány a romatelepek felszámolására](#).

²⁰⁶ Autonómia (2012). [A Telepfelszámolás vízió és gyakorlat című szakmai műhelyen megvitatott kérdések, a résztvevők által megfogalmazott vélemények, javaslatok összegzése](#), máj. 2. [Hős utca és a Kontúr Egyesület](#)

²⁰⁷ [Farkas Zsombor vélemény](#), [Zolnay János vélemény](#).

²⁰⁸ [Berki Judit vélemény](#), [Teller Nóra vélemény](#), [Havas Gábor vélemény](#)

²⁰⁹ AJBH (2015). [Az alapvető jogok biztosa és a Magyarországon élő nemzetiségek jogainak védelmét ellátó biztoshelyettesének közös jelentése az AJB-1474/2014. számú ügyben](#); OSCE-ODIHR (2016). [A romák lakhatási jogai Miskolcon. Jelentés a helyszíni vizsgálatról](#), ápr. 27.

²¹⁰ EMMI és Államtitkárság (2015. aug.). [Telepszerű lakhatás szakpolitikai stratégia](#), 50.; Jelínek Cs. (2019). [A városrehabilitáció korszakai Magyarországon](#). *Tér és Társadalom*, 33(4):31

²¹¹ AVM (2018). [Az Alaptörvény hetedik módosításával immár kétszeresen is üldözhető a hajléktalanság](#), jún. 26.

¹⁹⁹ *Ibid.* 13-19.; Új Egyenlőség (2019). [Ki volt a felelős a devizahitel válságért? Interjú Király Júliával](#), jún. 7.

²⁰⁰ *Ibid.* 19.

²⁰¹ *Ibid.* 20; Király Júlia a devizahitelesek számát 400 ezerre becsüli; Csizmady, Hegedüs és Vonnák a fizetési nehézségekkel küzdő (tehát lakásvesztéssel fenyegetett) forintalapú jelzáloghitelesekkel együtt 850 ezer háztartással számol. Csizmady, Hegedüs, Vonnák, [Lakásrezsím és a devizahitel-válság](#) 21.

²⁰² A beavatkozások teljes listájáért (Ócsa, magáncsőd, kilakoltatási moratórium) ld. *Ibid.* 20-21.

²⁰³ A hátralékosság mértékéről ld. a 121. lábjegyzetet.

intézkedésekre. Noha az 1990-es évek önkormányzati vezetése alatt is folyt az „önkényesek” kilakoltatása, a Fidesz igyekezett megolajozni a mechanizmust az 1999-es és 2000-es törvényváltozásokkal.²¹² A hajléktalan emberek szervezett eltávolítása az aluljárókból és a közterekből sem volt új a nap alatt, a Fidesz által hozott intézkedések azonban a jog nyelvén is legitimizálták az évek óta zajló gyakorlatot, és utat nyitottak a felerősödésüknek. Az intézkedés azért is volt kegyetlen, mert a hajléktalan emberek számára is hozzáférhető megfizethető lakhatási megoldások vagy a hajléktalan ellátórendszer kapacitásbővítése nem kapcsolódott hozzá. Pedig a **Menhely Alapítvány** becslése szerint egyetlen téli napon országosan min. 14 ezer ember van hajlék nélkül, ami azt jelenti, hogy minden egyes napon minimum 2-3 ezren biztosan nem férnek be a szállókra.²¹³ A tömegszállásról kiutat jelentő programok száma pedig még mindig csekély.²¹⁴

A fogyatékos emberek bentlakásos tömegintézményeinek felszámolása is nagyon lassan halad.²¹⁵ Noha a nagylétszámú – akár több száz fős – intézetek kitagolását az 1998-as esélyegyenlőségi törvény is kimondta, a szociális ellátórendszer rendszerszintű átalakítása csak 2010 után indult.²¹⁶ Megközelítőleg 14 ezren élnek fogyatékos személyek intézetében,²¹⁷ és 2012-2016 között 6 intézmény kiváltásával 672 embernek sikerült közösségi alapú ellátásba, lakóotthonokba költöznie.²¹⁸ A **szakmai szervezetek** szerint az egyik legfőbb probléma, hogy a lakóotthonok jellemzően az adott település szélén, távol a szolgáltatásoktól helyezkednek el.²¹⁹ A lakóotthonok település szövetébe való integrálása azonban sokszor tiltakozást vált ki, hasonlóan a hajléktalan emberek vagy a romák eseteihez, ahogy ez 2011-ben Derekegyházán, 2012-ben

Bélapátfalván, majd 2013-ban Szilvásváradon történt.²²⁰ A legjobb megoldás egyértelműen a támogatott lakhatás lenne, azaz egy lakás, ahol a fogyatékos ember egyedül vagy választott párjával vagy lakótársaival élhet önálló életet, amelyhez megkapja a szükséges segítséget.²²¹ Ahogy ezt az **Önállóan Lakni – Közösségben Élni** sorstársi közösség egy tagja megfogalmazza: „*Amihez segítséget kérek, ott én legyek a mozdítórúgó.*”²²²

4.1. Magyar Máltai Szeretetszolgálat, Habitat for Humanity, Közösségfejlesztők Egyesülete, Bagázs, NMCKKSZSZ, Autonómia Alapítvány – a mélyszegénységben vagy telepi körülmények között élő lakhatási szegények szervezetei

A 2010 utáni teleprehabilitációban kiemelt szerepet kapott (és nagy tért foglalt be) a **Magyar Máltai Szeretetszolgálat (MMSZ)** és a jelenléten alapuló folyamatos szociális munka. Az MMSZ Jelenlét programja egy monori romatelepről indult. A városvezetés 2000-ben tömegesen lakoltatott ki több mint 20 családot bontásra ítélt, komfort nélküli szociális bérlakásaikból, melyek a település belső részében a rendszerváltás után felértékelődött telkekre épültek.²²³ A kilakoltatások ellen az RPA 50 fős élőláncot szervezett, azonban ez sajnos csak időhúzásra volt elég.²²⁴ A lakásfoglaló, illetve a hátralékos lakóknak nem ajánlottak fel elhelyezést, vagy cirkuszi kocsiba költöztették őket.²²⁵ A családok jobb híján a meglévő cigánysorra, a Tabánba húzták át a lakókocsijaikat. Amikor egy ilyen körülmények között élő nő 2003-ban az MMSZ-hez fordult segítségért, az egykori cigánysor már nyomorteleppé vált. A helyszínre látogató Vecsei Miklós és Kozma Imre atya úgy látták, itt hosszú távú segítségre lesz szükség. Így indult el 2004-ben a sok kísérletezésen és botladozáson alapuló munka, amelyből lett a Jelenlét.²²⁶

²²⁰ Verdes Tamás – TASZ (2013). [Szilvásvárad és a nyilvánosság ereje](#). Végül [sikerült](#) kiköltözni az intézetből.

²²¹ Verdes Tamás (2021). [Kítacolás: Miért nem érti egymást kormány és civilek?](#)

²²² Önállóan Lakni – Közösségben Élni (2021). [“Nekem az önálló élet...”](#) Kisfilm.

²²³ Népszabadság – Pest Megyei Krónika melléklet, 1997. jún. 2., 41., Magyar Nemzet, 2000. máj. 23., 63(119):4.

²²⁴ Magyar Hírlap, 2000. dec. 1., 33(281):5

²²⁵ Magyar Hírlap, 2000. okt. 26., 33(251):13.

²²⁶ Kiss D., Lantos Sz., Marozsán Cs., Németh N. (2013). [“Jelenlét.”](#) A programban Tarnabod volt az első település, ahol budapesti hajléktalan családoknak igyekeztek otthont teremteni.

²¹² Political Capital (2001). [Az önkényes lakásfoglalások hátteréről](#), nov. 25.

²¹³ AVM (2018). [Kérdezz-felelek a hajléktalanságról](#), nov. 1.

²¹⁴ Pl. Habitat (2013). [Nyitás az utcára! BMSZKI program: kiléptető lakások; LÉLEK-ház pl. Józsefvárosban és Kőbányán.](#)

²¹⁵ Kovács V. (2020). Fogyatékos emberek lakhatási helyzete – akadálymentesség a fővárosban és azon kívül. [Habitat Éves Jelentés 2020.](#)

²¹⁶ Korábban is voltak lakóotthonok, de azt civil szervezetek alakították ki vagy a tömegintézmények fenntartása alatt működtek. Bővebben: [Kéznevelés](#) és Verdes Tamás (2009). [A ház az intézet tulajdona, Esély \(4\):107.](#)

²¹⁷ Kozma Á., Petri G., Bernát Á. (2020). Kiszolgáltatottság és stagnálás: fogyatékos emberek társadalmi helyzete a 2010-es években. In: Kolosi T., Szélényi I., Tóth I. Gy. (eds), *Társadalmi Riport 2020*, Budapest, 393., 396.; KSH (2019). *Szociális Statisztikai Évkönyv, 2018*. Budapest, 155.

²¹⁸ Környei Kristóf – TASZ (2020). [Tíz éve próbálkozik az állam a fogyatékos otthonok felszámolásával.](#)

²¹⁹ MEOSZ (2018). [Kiváltás: A MEOSZ ragaszkodik ahhoz, hogy a fogyatékos emberek jogai álljanak a középpontban.](#) A MEOSZ az új lakóotthonok helyszíneit integrációs szempontból elemzi.

2012 után a program ugrásszerűen bővült, ma 18 településen, illetve településrészen működik változó sikerességgel a nagy (több száz fős) telepek kezelésének modelljeként.²²⁷ Az intenzív szociális munka eszköztárának komplexitása – családsegítés, adósságkezelés, tanulást segítő programok, egészségügyi és foglalkoztatást elősegítő szolgáltatások, lakhatási segítség, közösségi tér működtetése – a helyi igényektől és attól függ, milyen régóta van jelen a program. Hatáselemzés híján kérdés marad, hogy a program mennyire tudja kisegíteni a telepről a családokat, és hozzá tud-e járulni idővel a telepek felszámolásához. A lakhatási segítségnyújtás gyakran az alapvető minimumokat (beázás, omlásveszély elhárítását, meleg, világítás biztosítását) célzó közös házfelújítást, a lakókörnyezet megtisztítását jelenti; a beszámolók szerint időről-időre néhány családnak sikerül kiköltöznie.²²⁸

Mélyszegénységben, szegregátumokban élő családok otthonainak felújításában segített Ágon, **Bagon és Mátraverebélyen** 2012-2015 között a **Habitat for Humanity**. A szervezet biztosította a műszaki felmérést és felújítási szaktanácsot, illetve az olcsó és helyben hozzáférhető építőanyagokat és szerszámokat. A résztvevők kalákában dolgoztak, és minimális összeggel hozzájárultak az olcsó, helyben hozzáférhető építőanyagok árához. A házfelújítások mindhárom esetben többéves közösségfejlesztő folyamatba voltak ágyazva.

Ágon a helyiek a lakhatási szegénységen kezdtek el dolgozni a nagymúltú **Közösségfejlesztők Egyesületének** szakembereivel és a Habitat bevonásával. Az összefogás eredményeként 2013-ban közel 20 családnak sikerült a felújítás. Ez a közösségi cselekvés megalapozta a további fejlesztői munkát, és ma egy szociális szövetkezetet és egy adományboltot működtetnek a helyiek ezen a zsáktelepülésen.²²⁹ **Bagon** a 2011-ben alakult **Bagázs** munkájába ágyazódott be a felújítás; a szervezet a telepen élők kérései, igényei szerint teremt meg szolgáltatásait (jogklinika, adósságkezelő csoport, felnőttoktatás, Női klub).²³⁰

Mátraverebélyen 2013-2014-ben a nógrádi regionális **NMCKKSZSZ**-szel dolgozott együtt a Habitat, akiknek a nemzetközi háttérű szervezet belépése komoly

erőforrást jelentett nem csak a felújítások, hanem az önkormányzattal és az intézményvezetőkkel való tárgyalások során is. A Habitat külső facilitátori szerepe a helyi szervezet előnyére fordította az erőviszonyokat, és közösen új szolgáltatásokat hoztak a településre.²³¹ Az NMCKKSZSZ 2018-2021 között felvállalta egy 181 fős salgótarjáni telep rehabilitációját.²³²

Számos olyan szervezet van még, melyek innovatív szolgáltatásokat, segítő kezet nyújtanak mélyszegénységben, illetve telepen élő embereknek, köztük az **Autonómia Alapítvány**, a **Dzsaj Bhím Közösség**, a **Hátrányos Helyzetű Családok Országos Egyesülete**, az **Igazgyöngy Alapítvány**, az **InDaHouse Hungary**, a **Kiút-program**, a **Polgár Alapítvány**, a **Profilantrop Egyesület**, a **Szocsuma Alapítvány** és a **Van Helyed Alapítvány**.

A telepfelszámolás egyik félresiklott példája a miskolci **számozott utcák** esete, ahol 2014-ben az önkormányzat megfélemlítő intézkedések közepette tömeges, elhelyezés nélküli kilakoltatásokat vezényelt le. A stadionépítés és ingatlanfejlesztés miatt elindított intézkedés kb. 900 embert, 200 családot érintett.²³³ Az 1989-es miskolci és az 1995-97-es székesfehérvári gettóüggyek után ez újabb fontos állomása volt a romák integrációjáért folyó küzdelemnek. 2014-ben azonban nem sikerült megakadályozni a kilakoltatásokat. A városban a 2010-es években kezdődtek el a razziaszerű, közös hatósági ellenőrzések a többségében romák lakta városrészekben, melynek egy ideig legfőbb célpontja a Fészekrakó-program csalássorozatát elszenvedő Avas Déli lakótelep volt.²³⁴ A Miskolci Önkormányzati Rendészet által szervezett ellenőrzéseken különböző összetételben vett részt többek között a rendőrség, a közműszolgáltatók, a népegészségügy, a gyámügy és a vagyongazdálkodás. 2013. április és 2014. április között zajló ellenőrzések több mint 2.700 ingatlant és közel 4.500 főt érintettek, köztük a számozott utcák lakóit.²³⁵

A fideszes önkormányzat 2014-ben úgy döntött, hogy egy ötmilliárdos beruházással felújítják a Diósgyőri Stadiont, és felszámolják az „útban lévő”,

²²⁷ Autonómia, [A Telepfelszámolás vízió és gyakorlat](#)

²²⁸ Kiss et al, „Jelenlét”: [Málta – Monor, Tabán program bemutatkozó videó](#).

²²⁹ Boda K. (2019). [Még az Ág is húzza? Egy zsáktelepülés jövőt épít magának](#). *Parola* 1.

²³⁰ A Bagázsról – bemutatkozás a [honlapon](#).

²³¹ Habitat (2014). [A párbeszéd segített valódi változásokat elindítani Mátraverebélyen](#); A Településfejlesztési Kerekasztal [bemutatása](#) az NMCKKSZSZ részéről.

²³² [Forgách-telepi komplex programok](#).

²³³ OSCE-ODIHR (2016). [A romák lakhatási jogai Miskolcon. Jelentés a helyszíni vizsgálatról](#), ápr. 27., 15.

²³⁴ *Ibid.* 20.; Havasi V. (2018). [Még mindig szilánkos](#), *Romológia* 6(1):61-91.

²³⁵ AJBH (2015). [Az alapvető jogok biztosa](#) 18.

jórészt szociális bérlakásokból álló számozott utcákat. A fideszes többségű képviselőtestület az ellenzék asszisztálásával 2014 májusában megszavazott egy bújtatottan roma bérlőket célzó, diszkriminatív lakásrendeletet, amely pénzt ígért azoknak, akik Miskolc határán kívül telepednek le.²³⁶ Közben a városvezetés minden lehetőséget megragadott arra, hogy az érvényes szerződéssel nem rendelkezőket (függetlenül attól, hogy volt-e tartozásuk vagy nem) távozásra kényszerítse. A helyi roma vezetők az 1989-es miskolci és az 1995-ös székesfehérvári mintákat követve 2014 májusában megalakították a „Miskolcon maradunk!” – Kitelepítés Elleni Bizottságot. Kezdeményezői a **miskolci RNÖ** és a velük dolgozó miskolci roma értelmiségiek, illetve a 2003-ban alakult **Roma Polgárjogi Mozgalom** megyei vezetői voltak. Bevontak budapesti polgárjogi aktivistákat, többek között Horváth Aladárt és Havas Gábort is. Nem alakult tényfeltáró bizottság, de készült egy kutatás neves szociológusok és helyi roma aktivisták részvételével.²³⁷ A Bizottság azonban csak augusztusban fogalmazott meg javaslatcsomagot, és nem kezdődtek el egyeztetések sem az önkormányzattal.²³⁸

A számozott utcák gyorsan a 2014-es októberi önkormányzati választásokra készülő Fidesz-KDNP és Jobbik csatározásának a színterévé váltak.²³⁹ Miután a lakásrendelet rögtön sok kritikát kapott, a Fidesz a telep felszámolásához júniusban a támogatóitól kért felhatalmazást. A 35 ezer összegyűjtött aláírásra rákontrázva a Jobbik is aláírásgyűjtést hirdetett,²⁴⁰ illetve június 14-én provokatív, 40-50 fős vonulást szervezett a számozott utcákban.²⁴¹ A környező települések pedig a telep felszámolásban érintettek beköltözését megakadályozó rendeleteket vezettek be.²⁴²

²³⁶ A módosított lakásrendelet értelmében az önkormányzat 2 millió forintig terjedő összegű kompenzációt ajánlott azon bérlőknek, akik hajlandók felmondani alacsony komfortfokozatú szociális bérlakásra vonatkozó szerződésüket. A szerződés felmondását követően kompenzációban részesülő bérlőknek ingatlanvásárlásra kell fordítaniuk a kompenzációt, és csakis Miskolc területén kívül fekvő ingatlan vásárolható, amelyet öt éven belül nem lehet sem értékesíteni, sem jelzáloggal terhelni. OSCE-ODIHR, [A romák lakhatási jogai Miskolcon](#) 15.

²³⁷ Roma Sajtóközpont (2014). [Maradianak-e cigányok Miskolcon?](#), [index.hu](#), szept. 1.

²³⁸ Horváth A. (2019). [A száműzött utcák története](#), [romnet.hu](#), febr. 6.

²³⁹ Ez a csatározás már 2012-2013-ban elkezdődött [Világsátor](#) projekttel.

²⁴⁰ Matkovich I. (2014). „[Gyerünk, kifele!](#)” – Kitelepítési tervek Miskolcon. *Magyar Narancs*, szept. 1. A kampányt a Jobbik akkori polgármesterjelöltje, Jakab Péter vezette.

²⁴¹ Népszabadság, 2014. jún. 16., 72(139):7. A felvonulás szervezője Jakab Péter volt.

²⁴² OSCE-ODIHR, [A romák lakhatási jogai Miskolcon](#) 16.

A roma aktivisták június 25-én a számozott utcák lakóival együtt 300-400-an a Városháza elé vonultak, és petíciót nyújtottak be a polgármesternek. Amikor a kilakoltatások elindultak, tiltakozásul az aktivisták kis csoportja augusztus 7-én sátrat vert a Szent István téren, de ez inkább szimbolikus volt. A helyi szerveződésben sem volt meg a teljes egység az erőhöz, de a helyzeten az sem segített, hogy az ügyben szintén aktív MMSZ nem állt ki nyíltan az uszító kampány ellen, hanem „közvetítőként” lépett fel. Ez a roma aktivisták számára akkor vált teljesen világossá, amikor a Belügyminisztériumban egy egyeztetésen bejelentették számukra, hogy az MMSZ lesz az ügyben az önkormányzat partnere.²⁴³

Az októberi választást a Fidesz nyerte. Folytatódtak a kilakoltatások, illetve az MMSZ és a lakók között pedig beindult az egyéni esetkezelés és a személyre szabott egyezségek. Közben az eseten dolgozó jogvédő szervezetek, a TASZ és a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda (NEKI) beadványai is beértek. 2015-ben a hatóságok sorozatban ítélték meg a kisemmizett roma embereknek az igazat, és az Egyenlő Bánásmód Hatóság (EBH) arra kötelezte az önkormányzatot, hogy minden érintett lakhatásáról gondoskodnia kell.²⁴⁴

Sajnos azonban 2016 nyaráig már rengeteg, számítások szerint 75-80 család hagyta el a telepet,²⁴⁵ és számos házat leromboltak. Sokan a város más nyomortelepeire vándoroltak, vagy hajléktalan szállón találtak menedéket; voltak, akik elhagyták az országot. Becslések szerint nyolc család részesült önkormányzati bérlakásban, kettő pedig pénzbeli térítéssel hagyta el a várost.²⁴⁶ 2016 áprilisában az EBH döntés hatására végül Miskolc közgyűlése létrehozott egy Szociális Lakásügynökséget, és 30 lakást adott az MMSZ kezelésébe a telep korábban lebontásra ítélt, meghagyott részén. Ezeket a házakat a szervezet közművesítette és felújította. Olyan családok költöznek beléjük, akiknek a telep más részein volt korábban bérleti jogviszonyuk, „jogkövetők”, de kilakoltatnák őket a bontás miatt. Ha a bérlő az egyelőre meghagyott területen él, lakása azonnal átkerül az MMSZ kezelésébe. A szerződés három hónapra szól, amit

²⁴³ Horváth, [A száműzött utcák](#); OSCE-ODIHR, [A romák lakhatási jogai Miskolcon](#) 19.

²⁴⁴ A jogi eljárások és eredményeik teljes listáját lásd *Ibid.* 22-26.

²⁴⁵ Neuberger E. (2019). [Végleg elengedte az elűzött számozott utcaikat kezét Miskolc önkormányzata](#), jún. 6., Lengyel Gabriella és Havas Gábor becsléseivel.

²⁴⁶ Horváth Aladár [becslése](#).

újra és újra meghosszabbítanak. Azokon, akik kiköltöztek, hajléktalanokká váltak, átvándoroltak egy másik nyomortelepre, a szervezet nem tud segíteni.²⁴⁷

A számozott utcákban a helyi roma szerveződés nem tudta felvenni a versenyt az önkormányzati választási kampány hevületével, továbbá más lett a szerepleosztás is a mozgalmi szereplők között. Míg a korábbi miskolci és székesfehérvári esetben a Gettóellenes Bizottság, illetve az RPA kezében volt az érintettek ügyeinek csoportos képviselete, 2014-ben a szociális munka és az érdekvédelem nem tudták egymást erősíteni. Annak a kapacitásnak ebben az akcióban már nyoma sem volt, amit az RPA Székesfehérváron tudott hozni a tényfeltárás, a szociális munka, a harcos közösségszervezés és a jogvédelem összehangolásával.

4.2. A Város Mindenkié – a hajléktalan emberek, lakásfoglalók és bizonytalan státuszú bérlők szervezete

A Város Mindenkié (AVM) 2009 augusztusában alakult egy hajléktalan közösségi érdekvédelmi szervezet, a New York-i Picture The Homeless tagjai által tartott képzés hajléktalan és nem hajléktalan résztvevőiből Budapesten. A képzést a néhány hónappal korábban feloszlott Az Utca Embere négy aktivistája, Bende Anna, Missetics Bálint, Udvarhelyi Éva Tessza és Vojtonovszki Bálint kezdeményezte. Az AVM máig létezik, és közel tíz évig volt a mozgalom meghatározó szereplője. Berkeiből három hiánypótló, a lakhatási szegényeket segítő intézmény nőtt ki, az Utcajogász jogvédő szervezet, az innovatív lakásmegoldásokat nyújtó Utcáról Lakásba! Egyesület és a Közélet Iskolája képzőközpont, hiánypótló szereplőkkel erősítve a lakhatási mozgalmi infrastruktúrát.²⁴⁸

A többnyire hajléktalan emberekből, bérlőkből, illetve szövetségeseikből álló érdekvédő csoport küldetése a lakhatáshoz való jog érvényre juttatása Magyarországon. Ebben a tekintetben az elődöktől vette át a stafétát. A rövid

életű Hajléktalanokért Társadalmi Bizottság céljai között is ott szerepelt a hajléktalan emberek „lakáshoz való jogának gyakorlati érvényesülése”, és a 2000-es évektől a Roma Polgárjogi Alapítvány, majd 2004-től Az Utca Embere is képviselte a lakhatáshoz való jog alkotmányba (vagy törvénybe) foglalását.²⁴⁹ Az AVM abban hozott újat, hogy ezt nem szakemberek, hanem maguk az érintettek fogalmazták meg a nyilvánosság előtt. A hajléktalan emberek többé nem szomorú sorsra jutott vagy megvetett szereplői voltak a magyarországi szegénység történetének, hanem öntudatos és büszke politikai aktivisták, akik sorstársaik nevében lakáspolitikai követeléseket – a szociális bérlakásrendszer kiterjesztése, az üres lakások hasznosítása, az elhelyezés nélküli kilakoltatás tilalma – fogalmazták meg a döntéshozók felé.

Az AVM informális aktivistacsoportként működik. A szervezet legaktívabb időszakában a kemény magot alkotó többnyire 30-40 hajléktalan vagy kilakoltatás előtt álló ember, illetve a 6-8 lakhatási válságban közvetlenül nem érintett, magasan képzett szövetséges tematikus munkacsoportokban (lakhatás, ellátórendszer, köztér, női, szervezetfejlesztési) dolgozott. Az intenzív közösségi munka és a nyilvánosságnak szánt akciók váltogatták egymást. A tagok jól tudták, hogy ekkora társadalmi különbséget nem lehet pusztán jóérzéssel áthidalni. A stabilitás kulcsa a kifinomult működés és az emberek egyenlőségébe vetett mélységes hit volt. Ügyeltek a hajléktalan emberek szervezeti többségére, ezért nagy hangsúlyt helyeztek az érintettek toborzására. Rengeteg tanulási lehetőséget biztosítottak belső képzésekkel, részvételi akciókutatással, a sajtónyilatkozók külön felkészítést kaptak.²⁵⁰ A csoporttalálkozókat moderátor vezette, a döntéseket konszenzussal hozták meg, és fél évente több napos stratégiai elvonulást szerveztek.²⁵¹ Az érintettek és a szövetségesek egyaránt tisztségeket és feladatokat vállaltak, a szerepek rotálódtak. A feladatokat közösen végezték, és a szervezetet a nyilvánosság és a döntéshozók felé az érintett aktivisták, vagy velük együtt a szövetségesek képviselték. A szövetséges szerep tehát sajátos viszonyulást kívánt – a cél a hajléktalan emberek helyzetbe hozása volt, nem a rivaldafény.²⁵²

²⁴⁹ [Helyzetjelentés 1](#), 1989. febr. 28.; Magyar Hírlap, 2000. dec. 9., 33(288):4.; Magyar Nemzet, 2005. márc. 9., 68(66):2; Népszabadság, 2005. márc. 4., 63(53):4.

²⁵⁰ [A Város Mindenkié - Képzések; Részvételi akciókutatás.](#)

²⁵¹ [A Város Mindenkié – Elvonulások.](#)

²⁵² Sebály B. (2015). *Közösen akarnak tenni és tesznek a megbélyegzés és megaláztatás ellen. A Város Mindenkié hajléktalan érdekvédelmi csoport belülről.* *Ezredvég* 25(3):127-139.

²⁴⁷ Neuberger, *Végleg elengedte.*

²⁴⁸ Udvarhelyi T. (2019). *Building a movement for the right to housing in Hungary.* *Urban Research and Practice* 12(2):192-200.

Az AVM az ügyek széles körében folytatott érdekvédelmet elsősorban Budapesten, majd 2015-től Pécsen is.²⁵³ A hajléktalanság kriminalizálása ellen folytatott kampányának is betudható, hogy a hatóságok nem alkalmazták erőteljesen a 2013-as közterületi hajléktalanságot büntető szabálysértési szigorításokat, és viszonylag kevés utcán élő hajléktalan ember ellen indult eljárás.²⁵⁴ A csoport több száz, főként önkormányzati ingatlanban élő ember kilakoltatása ellen járt közbe jellemzően Budapesten, illetve Pécsen. Noha ez nem volt tudatos, a helyzet úgy hozta, hogy az éppen megszűnő RPA-tól – részben hasonló, de mégis merőben más eszközökkel – vállalták át a kilakoltatottak érdekvédelmét. A szervezet aktivistái máig szervezeten fogadják a beérkező megkereséseket, tárgyalást kezdeményeznek az önkormányzattal, meghirdetik, ha az érintettek anyagi támogatásra van szüksége, riadóláncot tartanak fent, hogy időben meg tudják szervezni a tiltakozást, és demonstrációval vagy élőlánccal tiltakoznak, ha szükséges. A polgári engedetlenségi akciókban lakhatási szegénységben élők is részt vesznek.²⁵⁵ Az egyéni érdekvédelmet megnehezíti, hogy megfizethető lakhatási alternatívák és széles körben elérhető támogatások hiányában ritkán lehet hosszú távon megoldáshoz segíteni az érintetteket. Ráadásul a szociális ellátórendszer kapacitáshiányának következtében az ügyintézésben, a közvetítésben, a papírmunkában nyújtott segítség legtöbbször a hajléktalan és szövetséges aktivistákra hullik. Sok esetben még így is sikerül megőrizni az érintettek lakhatását vagy legalább időt nyerni számukra.²⁵⁶ Az egyik legsikeresebb akció a Budapest X. kerületi Bihari utca 8/C bérlőinek a védelme volt. Itt egy 73 bérlakásos házat tervezett lebontani az önkormányzat, és a határozott idejű szerződéssel rendelkező lakóknak sem akart eleinte segíteni. Hat lakó és családjaik dolgoztak együtt az AVM-mel, közülük ötnak sikerült rendeznie szerződéses jogviszonyát az önkormányzattal. A helyzet bizonytalanságát mutatja, hogy négynek abban az épületben, amelynek fennmaradása még mindig bizonytalan.²⁵⁷

²⁵³ Többek között a hajléktalan emberek közterületekről való kitiltása, a kunyhórombolás, az üres lakások hasznosítása, a kilakoltatások, a gyermekelvételek, a nappali melegedőkhöz, illetve a csomagmegőrzőkhöz való hozzáférés, a közcégek, a köztéri igazoltatás, az egészségügy, a lakcím és a választásokon való részvétel ügyében. Az AVM egyedülálló részletességgel dokumentált tevékenysége a szervezet [honlapján](#) tekinthető át.

²⁵⁴ [AVM](#), 2018. nov. 11.; Misetics B. (2017). Homelessness, citizenship and need interpretation: reflections on organizing with homeless people in Hungary. *Interface* 9(1):389.423. (393.)

²⁵⁵ [A Város Mindenkié – Kilakoltatások](#).

²⁵⁶ Az esetek dokumentációja [itt](#) érhető el.

²⁵⁷ AVM (2019). [Mi a helyzet a Bihari utcai családokkal?](#), máj. 24.

Az AVM legnagyobb eredményeit a kunyhólakók érdekvédelme terén érte el. 2014 októberében egy precedens értékű per megállapította, hogy jogszerű eljárás nélkül nem lehet kunyhókat bontani, mert a kunyhó és a kunyhóban lévő vagyontárgyak nem kezelhetők „szemétként”.²⁵⁸ Az ítélet azután született, hogy 2011 októberében a Zuglói Önkormányzat a vonatsínek tövében élő, legalább 16 hajléktalan ember kunyhóját tömegesen, megfelelő előzetes értesítés nélkül elbontotta, és tömegszállóra vagy az utcára kényszerítette őket. A lebontott kunyhók fűthetőek és bútorozottak voltak. Az AVM és a kisemmizett hajléktalan emberek a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Irodával (NEKI) közösen pert indítottak. A bíróság három évvel később fejenként 500 ezer Ft-ot ítél meg a károsultaknak, és bocsánatkérésre kötelezte az önkormányzatot.²⁵⁹ Azt nem tudni, hogy önmagukban a potenciális kártérítési perek – a hatóságokkal való konfliktus felvállalása nélkül – mennyire rettentik el a hatóságokat, de azóta is történt kunyhóbontás.²⁶⁰

Egy AVM-es kunyhóvédelmi akcióból nőtt ki az első hosszú távú Elsőként Lakhatás²⁶¹ program is, amely az ellátórendszerből kiszorult hajléktalan embereknek nyújt lakhatási lehetőséget. 2012 júniusában a Kőbányai Önkormányzat ingatlanfejlesztés miatt, közigazgatási eljárás és jegyzői határozat nélkül akarta elbontani kb. 50 ember kunyhóját a Terebesi erdőből, akik a távozásra két hetet kaptak. Az AVM először élőlánccal védte a lakókat, majd az érintettekkel együtt tárgyalásba kezdett az önkormányzattal. A képviselők végül megértették, hogy itt sokszor olyan emberekről van szó, akik háztartást vezetnek, és saját erejükből tartják fenn otthonaikat.²⁶² Az önkormányzat nyitottá vált arra, hogy átengedjen két, korábban üresen álló, rossz állapotban lévő önkormányzati bérlakást, amit 2013-ban többek között a Szociális Építőtábor Egyesület támogatásával, illetve önkéntesek bevonásával újítottak fel az érintettek és az AVM aktivistái.²⁶³ Az együttműködés sikerének köszönhetően az AVM két aktivistája megalakította az Utcáról Lakásba! Egyesületet, amely azóta

²⁵⁸ AVM (2014). [Lezárult a kilakoltatott zuglói kunyhólakók pere az önkormányzat ellen](#), febr. 13.

²⁵⁹ AVM (2014). [Jogerős ítélet a zuglói perben: jogszerű eljárás nélkül nem lehet kunyhókat bontani](#), okt. 16.

²⁶⁰ AVM (2018). [Erőszakos kunyhóbontás Kispesten](#), okt. 25.

²⁶¹ Az Elsőként Lakhatás (Housing First) programokban közvetlenül közterületen élő, pszichiátriai és/vagy szenvedélybeteg hajléktalan emberek költöznek tartós lakhatásba, majd részesülnek egyéb, összetett, integrált segítségben. Fehér B. (2012). [Közterületen élők lakhatási programjai](#). *Esély* 4:65-89. (72.)

²⁶² AVM (2012). [Most a kőbányai önkormányzat próbálja kiszorítani a hajléktalan embereket](#), jún. 12.

²⁶³ AVM (2013). [Erdőből lakásba – két szociális bérlakást adtak át Kőbányán](#), márc. 28.

más kerületben is elindított hasonló programokat. A Kőbányai Önkormányzat 2014-ben velük közösen vágott neki Elsőként Lakhatás programjának, és azóta is évente két üres lakás hasznosításával segítik lakhatáshoz a kunyhóban élő hajléktalan embereket.²⁶⁴

Hosszú távú lehetőségekkel kecsegtető eredmény, hogy a 2018-as országgyűlési választások előtt az ellenzéki pártok egységesen a lakhatás ügye mellé álltak,²⁶⁵ és az önkormányzati választások előtt is sokan kampányoltak a lakhatással.²⁶⁶ Ez annak is az eredménye, hogy az AVM az évek során következetesen véleményezte a pártok programjait,²⁶⁷ mozgósított a választások előtt²⁶⁸ és közvetítette lakáspolitikai javaslatait nem csak a kormánypárt, hanem az ellenzék felé is.²⁶⁹ Az ellenzék elkötelezése szempontjából a polarizált politikai játéktér, illetve a kormánypárt hajléktalan emberek ellen indított kampánya is az AVM malmára hajtotta a vizet. Ennek az lett az eredménye, hogy 2017-ben hat ellenzéki párt közösen egy, az AVM által szervezett választási fórumon nyilvánosan kifejezte egyetértését a csoport szerint kulcsfontosságú lakhatási kérdésekben. Egyetértettek többek között a lakhatáshoz való jog alkotmányba foglalásával, a támogatott bérlakásszektor újraszabályozásával és jelentős bővítésével, az országos lakásfenntartási és adósságcsökkentési támogatás bevezetésével, a magánbérleti szektor biztonságosabbá és megfizethetőbbé tételével, a gyermekes családok lakhatáshoz való jogának az intézményesítésével, valamint a hajléktalanság és az „önkéntes lakásfoglalás” kriminalizációjáról szóló jogszabályok azonnali hatályon kívül helyezésével.²⁷⁰ A 2019-es önkormányzati választások óta ebből egyelőre az valósult meg, hogy az elhelyezés nélküli kilakoltatás tilalma fővárosi és helyenként kerületi

szintű rendeletbe lett foglalva.²⁷¹ Ez nem független attól, hogy a csoport több vezéralakja felelős pozícióba került az önkormányzatokban, pl. Missetics Bálint lett a főpolgármester lakás- és szociálpolitikai főtanácsadója, illetve Udvarhelyi Éva Tessza pedig a józsefvárosi Közösségi Részvételi Iroda vezetője.

Az AVM irányadó példája a szegény emberek közösségi érdekvédelmének és az osztályokon és generációkon átívelő együttműködésnek. Ezzel együtt kérdéses, hogy az egy-két tucat önkéntes intenzív munkaerejére épülő, rendkívül időigényes szervezői modell ekkora lendületességgel megismételhető-e. A lépték fenntartására talán az intézményesülés jelenthetett volna megoldást (ahogy az Utcajogász és az Utcáról Lakásba! Egyesület esetében), de az aktivisták soha nem tudták rászánni magukat az ezzel járó szervezeti kultúra- és struktúraváltásra. Az is kérdés marad, hogy egy hajléktalan érdekvédő csoportból indítva lehet-e támogatói bázist építeni a lakhatáshoz való jogért, azaz hatékonyan meg lehet-e szólítani más, lakhatási válságban érintett csoportokat. Ezzel az AVM is néhány éven belül szembesült. A gyermekes családok kilakoltatása elleni fellépés már egy irányváltást jelzett, ezzel viszont a hajléktalan érdekvédelem háttérbe szorulását kockáztatták. Az AVM régi szervezőinek távozása után a csoport előtt új szakasz áll, de az biztos, hogy a lakhatás ügyével szimpatizáló megválasztott képviselőknek szükségük lesz a külső nyomásra ahhoz, hogy hűek tudjanak maradni az ígéreteikhez.²⁷²

4.3. Az Utcajogász Egyesület, a Közélet Iskolája és a Nyugodt Szív Alapítvány - a lakhatási szegények szövetségeseinek szervezetei

A rászoruló embereknek ingyenes jogsegélyt nyújtó **Utcajogász** hajléktalan emberek jogklinikájaként indult 2010-ben. Az önkéntes jogászok által megszervezett szolgáltatás az AVM berkeiből nőtt ki, és a két szervezet szoros

²⁶⁴ AVM (2014). [A hajléktalan emberek lakásba költöztetése működőképes modell](#), ápr. 28.

²⁶⁵ AVM (2017). [Hat párt állt az AVM követelése mellett](#), okt. 13.

²⁶⁶ Index (2019). [Karácsony bérlakásprogrammal és Budapest Agorával száll ringbe az előválasztáson](#), jan. 26.; Mércse (2019). [Köztitviszást, önkormányzati lakásközvetítőt és propagandamentes kerületi médiát ajánl Pikó András a józsefvárosiaknak](#), aug. 28., Budavár - Itt lakunk (2019). [Polgármester-választás: V. Naszályi Márta budavári programja](#), szept. 27.

²⁶⁷ AVM (2014). [Mit ajánlanak a pártok a hajléktalan és a lakásszegénységben élő embereknek? – az MSZP programja](#); márc. 23.; AVM (2014). [Az Együtt-PM programja: előremutató javaslatok, kevés konkrétum](#), márc. 26.

²⁶⁸ AVM (2014). [Választási fórum a fűtött utcán](#), márc. 15.; AVM (2014). [Választási fórum a Felvonulási téren](#), márc. 25.; AVM (2018). [Választási kisokos lakcímproblémákkal küzdő embereknek](#), márc. 19.

²⁶⁹ Pl. AVM (2016). [Üldözés helyett otthonokat! Írj te is az országgyűlési képviselőknek](#), ápr. 4.

²⁷⁰ AVM (2017). [Hat párt állt az AVM követelése mellett](#), okt. 13.

²⁷¹ Mércse (2020). [Módosul a lakásrendelet, senki sem kerülhet utcára fővárosi tulajdonú bérlakásokból](#), máj. 26.; [Új józsefvárosi lakásrendelet tervezet](#), 2021. jún. 9.; [Zuglóban](#) 2016 óta van érvényben az elhelyezés nélküli kilakoltatás tilalma. Az elfogadásakor Karácsony Gergely volt a polgármester és Missetics Bálint pedig külső szakértő.

²⁷² Udvarhelyi É. T. (2021). [Sose hagyjátok abba!](#), jan. 1.

együttműködésében fejlődött.²⁷³ Az önkéntes jogászok és az AVM aktivistái minden pénteken felállítottak egy asztalt a Blaha Lujza téren, ahol fogadták a megkereséseket. Az Utcajogász ügyfélköre pillanatok alatt kibővült, és a lakhatási szegénység különböző formáival küzdő emberek „támaszpontja” lett. A hajléktalan ügyfelek problémáinak kezelésében az AVM hajléktalan tagjai is sokáig szerepet vállaltak, és ehhez külön felkészítést kaptak az utcajogásztól, illetve előfordult, hogy egy ügyfél az AVM munkájába is bekapcsolódott.²⁷⁴ A jogászcsapatra az AVM aktivistái a kampányokban is folyamatosan támaszkodhattak. Ha egy családot kilakoltatás fenyegetett, az utcajogászok járták végig a jogi lehetőségeket, illetve segítettek az önkormányzattal vagy a végrehajtóval folytatott egyeztetéseken. A jogi érveknek pedig az AVM kilakoltatások megakadályozását célzó akciói, illetve ha kellett, az élőláncok adtak nyomatékot.²⁷⁵ Időközben az Utcajogász önálló szervezetté vált, ma 22 jogász önkéntes és egy stáb működteti, akik kb. 2.000 lakhatással és szociális ellátással kapcsolatos ügyet dolgoznak fel évente. Ezen kívül többek között véleményezik a hajléktalan embereket, a kilakoltatásokat és a szociális ellátásokat érintő jogszabályokat, stratégiai pereket vállalnak, és a Főváros elhelyezés nélküli kilakoltatás tilalmával kapcsolatos rendeletét is sikerrel formálták. A jogi munka mellett azonban ugyanolyan hangsúlyos a lakhatási szegények jogtudatosságának, érdekérvényesítő képességének növelése. Közérthető kiadványok, ún. „kisokosok” formájában juttatják el az önérdékérvényesítéshez szükséges információt, illetve az érintetteket – velük együttműködésben – jogi úton is támogatják ügyeik képviselésében.²⁷⁶ Munkájuk fő pillére és a szellemiség hordozója azonban továbbra is az immáron 11 éve, minden pénteken működő köztéri, jogsegélyszolgálat a Blaha Lujza téren.

Az AVM képzéseit fogta össze az AVM Akadémia. Ezt a szerepet később a 2014-ben alakult **Közélet Iskolája** vállalta át, melyet két AVM aktivista, Dósa Mariann és Udvarhelyi Éva Tessza alapítottak. A szervezet az évek során sokoldalú képző- és kutatóközponttá nőtte ki magát. Képzéseit évekig látogatták az AVM budapesti és pécsi hajléktalan tagjai, néhányan képzőként is

szerepeltek. A lakhatási mozgalom történetét feldolgozó Tettek Ideje részvételi akciókutatásával a mozgalmi tudásteremtésben is kiemelkedő szerepet játszott.²⁷⁷ A megalakulás utáni években a Kettős Mércse hírportállal közösen szerkesztett, hátrányos helyzetű embereknek szóló kiadványukat az AVM akcióin, illetve hajléktalanszállókon, családok átmeneti otthonában és munkásszállókon terjesztették;²⁷⁸ az ellátórendszer intézményeiben azóta is szerveznek közösségi, tanuló programokat. Az Utcáról Lakásba! Egyesületnek is rendszeres segítséget nyújtanak stratégiájuk fejlesztésében, illetve berkeiből nőtt ki az Önállóan Lakni – Közösségben Élni fogyatékos emberekből álló önszervező csoport.²⁷⁹ A Közélet Iskolája küldetése azonban jóval szélesebb a lakhatás ügyénél. Képzői háttérintézményi státuszából fakadóan nem vállalt át közösség-szervező feladatokat vagy a mozgalmat erősítő szövetségek építését, így lakhatás tekintetében határfoka a mozgalmi szervezetek aktivitásának függvénye.

Jellemzően lakbér- vagy közüzemi díjhátralékos családoknak nyújt támogatást a 2015-ben alakult **Nyugodt Szív Alapítvány**, melyet Kukorelly Endre író, költő hívott életre a hajléktalan emberek helyzetén való felháborodásából. A szervezet rászorulókat egyéni megkereséseire reagálva nyújt pénzbeli adományt, amely az adott pillanatban létfontosságú a lakhatás megtartásához.²⁸⁰ A Nyugodt Szív tehát gyakorlatilag a 2015-ben megszűnt adósságkezelő szolgáltatás által keletkezett ürt igyekszik szerény eszközökkel betölteni. Bizonyos szempontból hasonló funkciót lát el, mint korábban a SZETA, amely – szintén rendszerkritikus értelmiségiek szervezőmunkáján keresztül – adományokkal segítette a rászorulókat (pl. a miskolci gettóügy után a lakásváltásban).

²⁷³ AVM (2010). [Önkéntes jogászokat keresünk](#), ápr. 4.

²⁷⁴ AVM (2013). [Utcajogász képzés és vizsga az AVM hajléktalan tagjainak](#), dec. 29.

²⁷⁵ Udvarhelyi, [Building a movement](#), 197.

²⁷⁶ Utcajogász, [Rólunk-Céljaink-Sikereink](#).

²⁷⁷ [Közélet Iskolája – Tettek ideje](#).

²⁷⁸ [Közélet Iskolája – Kiadványaink](#).

²⁷⁹ [Közélet Iskolája – Önállóan lakni](#).

²⁸⁰ [Nyugodt Szív – Tevékenységünk](#).

4.4. Utcáról Lakásba! Egyesület, Habitat for Humanity és a Szolidáris Gazdaság Központ – a rászoruló lakásigénylők, lakásban élők szövetségesei

Újszerű megoldásokat valósít meg és népszerűsít a megfizethető lakhatás érdekében a nagyon különböző alapokról induló Utcáról Lakásba! Egyesület, Habitat for Humanity Alapítvány és a Szolidáris Gazdaság Központ.

Az Utcáról Lakásba! Egyesület egy innovatív diákkezdemenyezés és egy konyhórombolás elleni tiltakozás találkozásából nőtt ki. A Társadalomelméleti Kollégium (TEK) tagjai 2010-ben szervezték meg a Szociális Építőtábor, hogy Nagykanizsán az eladósodott bérlők önkormányzati lakások felújításával dolgozhassák le lakbérhátralékukat.²⁸¹ Az Építőtábor egyik kezdeményezője, Kovács Vera később csatlakozott az AVM-hez. Az ő építővezetői tudása hasznosult 2013-ban, amikor a Kőbányai Önkormányzat konyhórombolás helyett, hosszú tárgyalások eredményeképp végül lehetőséget adott az AVM-nek arra, hogy négy konyhólakó szálló helyett bérlakásba költözzön. A rossz állapotban lévő üres bérleményeket többek között a Szociális Építőtábor Egyesület bevonásával újították fel.²⁸² Kovács Vera és Bende Anna AVM aktivisták ezen a sikeren felbuzdulva hozták létre Sipos Zoltánnal és Kandikó Viktóriával 2014-ben az **Utcáról Lakásba! Egyesületet (ULE)** és indították el a Konyhóból Lakásba! programot. Jelenleg Budapest X., XIX. és XX. kerületében hasznosítanak 21 korábban lakhatatlan, üresen álló bérlakást, és szociális munkával támogatják a bérlőket a lakás megtartásában.²⁸³ A szegény rászoruló emberek lakáshoz segítése azonban – hasonlóan a telepfelszámolási programokhoz – sokszor önmagában is tiltakozásnak számít. 2018-ban a budapesti Zuglói Önkormányzat lehetetlenítette el, hogy az ULE bérlakásokat újítson fel rászoruló családok számára,²⁸⁴ majd 2020-ban a Soroksári Önkormányzat akadályozta meg, hogy az egyesület saját tulajdonú telkén megfizethető lakásokat, ún. mobilházakat építsen.²⁸⁵

A **Habitat for Humanity** 2008 után új utakon indult el a nemzetközi hálózathoz képest. A szervezet 2014-ben indította el Elsőként Lakhatás programját. Öt éven át a **Twist Olivér Alapítvánnyal**, valamint az Újpesti és a Budafok-Tétényi Önkormányzattal együttműködésben lakhatásukat elvesztett hajléktalan embereket, illetve többek között olyan konyhólakókat juttattak lakáshoz, akiknek a 2013-as árvíz rombolta le otthonát. Ekkor hat lakás újult meg, és ezt követően 2015-ben a Habitat ULE-val közösen további két lakást újított fel Kőbányán. A következő években a szervezet a IV., a XIV. és a XV. kerületi önkormányzatokkal működött együtt, és 2019-ig további 12 lakást újított fel. A bérlőket a Twist Olivér Alapítvány és a Habitat segítette szociális munkával lakhatásuk megtartásában.²⁸⁶ 2015-től indult a szervezet Második Esély programja, melyben családok átmeneti otthonában őket juttatott hosszú távú, biztos lakhatáshoz szintén önkormányzatokkal együttműködésben, szintén lakhatatlan, rossz állapotú szociális bérlakások felújításával. A program jelenleg is tart, ezen keresztül 2021 nyaráig összesen 16 lakás felújításával közel 70 ember, köztük több mint 40 gyermek jutott otthonhoz Budapest IV., XIV. és XV. kerületében.²⁸⁷

Mindkét szervezet megcélozta a magántulajdonban lévő lakások rászoruló szempontjából hatékonyabb hasznosítását, melyből közel 400 ezer ténylegesen üresen áll.²⁸⁸ Az **ULE** létrehozta a Lakhatás Most! Szociális Lakásügynökséget, amelyen keresztül lakástulajdonosok adhatják ki lakásaikat az egyesület közreműködésével a piaci ár alatti összegért alacsony keresetűeknek. Jelenleg 11 lakás kiadását intézi az egyesület. Cserébe az ULE átveszi a kiadással járó gondokat, átvállalja a bérlők kiválasztását, és szükség esetén kisebb volumenű felújítást és karbantartást végez.²⁸⁹ A **Habitat** pedig a magánbérlakásszektor két problémája, a magas albérletárak és a felelősségi körök tisztázatlanságából fakadó jogbiztonság hiánya miatt indított petíciót 2017-ben, majd 2020-ban a magyar jogszabályi és intézményi környezethez alkalmazkodó javaslatcsoportot dolgozott ki.²⁹⁰

²⁸¹ „A Társadalomelméleti Kollégium (TEK) bemutatja”, [videó](#), 2010. ápr. 16.; [Építészfórum](#), 2012. jún. 13.

²⁸² Kovács V. (2014). A [Város Mindenkié csoport](#) „Utcáról lakásba” kísérlete Kőbányán. *Esély* 1:92-106.

²⁸³ A kőbányaihoz hasonlóan a [kispesti együttműködés](#) is egy, A Város Mindenkiével közös nyomásgyakorló akció eredménye.

²⁸⁴ Ács D. (2018). [A zuglói Fidesz és MSZP együtt vették el a lehetőséget a rászoruló családoktól, hogy lakásban élhessenek](#), [444.hu](#), jún. 20.

²⁸⁵ Neuberger E. (2020). [15 milliós kárt okozott az Utcáról Lakásba Egyesületnek a lakásépítésüket megtiltó soroksári önkormányzat](#), [444.hu](#), okt. 20.

²⁸⁶ Habitat saját nyilvántartása.

²⁸⁷ Habitat saját nyilvántartása.

²⁸⁸ KSH (2014). [2011. évi népszámlálás. 12. Lakásviszonyok](#). 22.

²⁸⁹ ULE. [Programjaink](#).

²⁹⁰ Habitat. [Feketelakás](#).

Mindkét szervezet nyújt a lakhatás megtartását segítő szolgáltatásokat is. Az **ULE Adj Munkát!** programja rászoruló emberek és munkaadók között közvetítve segíti a munkához jutást. A közösségépítéssel, közösségi szociális munkával egybekötött programban a rászorulóknak hetente találkoznak, és a csoporttagok is ellátják egymást információval.²⁹¹ A **Habitat 2008-2011** között a Van Esély! program keretein belül az Erste Bankkal közösen kedvezményes lakásfelújítási kölcsönt biztosítottak alacsony, de stabil jövedelemmel rendelkezőknek, viszont nem tudták széles körben terjeszteni. Ugyanebben az időszakban elérték, hogy a Nemzeti Eszközkezelő (NET) Zrt. programjába bekerült, hiteleiket törleszteni nem tudó, szociálisan rászorult hiteladósok részére a NET adósságkezelési mentorprogramot vezessen be. A szolgáltatást már több mint 2.200 család vette igénybe. Ezen túl a 2018-ban induló Újpesti Városrehabilitációs projekt keretében négy, a Habitat révén dolgozó szociális munkás jelenlétén alapuló szociális munkával, napi szinten 130 család életét segíti változatos, személyre szabott támogatással. 2019-től pedig a szervezet Tamasz programja keretében országszerte olyan családoknak segít, akiknek csak kis értékű támogatásra lenne szükségük ahhoz, hogy otthonuk ismét méltó lakhatásra alkalmas legyen. Ebben 2021 nyaráig 27 háztartás, illetve több mint 150 ember kapott segítséget.²⁹²

A kis önkormányzati bérlakásszektor kapacitását növelheti egy bérlői lakásszövetkezet rendszer. Az ehhez szükséges finanszírozási és intézményi keretek kialakítását a 2019-ben alakult, az egymás támogatására épülő és ökológiailag fenntartható kezdeményezéseket segítő **Szolidáris Gazdaság Központ (SZGK)** vállalta fel a **Periféria Központ** támogatásával.²⁹³ A már létező lakásszövetkezetekkel ellentétben itt nem magán-, hanem egyesületi vagy szövetkezeti tulajdonban vannak a lakások és a közös terek is. A lakók a piacinál alacsonyabb bérleti díjat fizetnek, és közösen igazgatják a házzal kapcsolatos teendőket, illetve a ház pénzügyeit. A lehetőség azoknak szól, akiknek van valamennyi stabil jövedelmük, de nem tudnak lakáshitelhez jutni. A '80-'90-es évek önkormányzó bérlői közösségeit idéző modell előnyei közé tartozik az is, hogy meg lehet osztani a háztartással, családdal kapcsolatos teendőket (pl. gyerekvagyás), és választ jelenthet az elmagányosodás ellen is. Az élelmiszerek

közös beszerzésével egy-egy háztartás kiadásai és károsanyag-kibocsátása is csökkenhet. Célzott hiteltámogatások vagy állami források hiányában azonban a kezdeményezés nagyon tökeigényes, egyelőre csak a **Zuglói Kollektív Ház Egyesület** működik ilyen formában 2018 óta. A modell szakszervezetekre alkalmazható verzióját is kidolgozták.²⁹⁴ A lakásszövetkezeti modell szintén tökeigényes alternatívája, ha egy alapítvány saját tulajdonban lévő házában – hasonlóan a '90-es években a SZETA bántalmazott nőknek fenntartott házához²⁹⁵ – biztosít megfizethető lakhatást, pl. az orvostanhallgatóknak és egészségügyi dolgozóknak középtávon otthont adó Biró Alapítvány.²⁹⁶

A fenti példák azt mutatják, hogy mind az üres önkormányzati bérlakások hasznosítása, mind a magánlakások és a magánbérleti szektor aktiválása vagy a bérlői lakásszövetkezetek életképes válaszokat nyújtanak a rászorulóknak, vagy közepesen alacsony jövedelműek lakhatási problémáira. Azonban ahhoz, hogy ezek a megoldások érdemben – százalékos nagyságrendben – csökkenteni tudják a lakhatási szegénységet, elengedhetetlen a megfelelő finanszírozási és törvényi környezet. Az üres lakás hasznosítás volumenének kiterjesztésére adhat lehetőséget a 2021 márciusában bejelentett – az **ULE** és a **Városkutatás Kft.** segítségével kidolgozás alatt lévő – Fővárosi Lakástársaság létrehozása, amely kerületi önkormányzatoknak és magántulajdonosoknak is lehetőséget teremthetne üres lakásaik kiadására.²⁹⁷ Ezt is veszélyeztette az a 2021 májusában benyújtott törvényjavaslat, amely alacsony áron kötelezte volna az önkormányzatokat bérleményeik privatizálására, ezzel gyakorlatilag a még meglévő önkormányzati bérlakásszektor is felszámolva. Az **ULE** és további szakmai szervezetek összefogásának és nyomásgyakorlásának is köszönhetően a javaslatot jórészt visszavonták, a törvényjavaslat elfogadott, jóval enyhébb változatát pedig az Alkotmánybíróság alaptörvényellenesnek találta.²⁹⁸

²⁹⁴ Jelínek Cs., Pósfai Zs., Szabó N. (2020). [Szakszervezetek és lakhatás](#), nov.

²⁹⁵ Győri, Matern, *Lakásügyi szerveződések*, 23.

²⁹⁶ Jelínek Cs., Pósfai Zs. (2020). *A bérlői lakásszövetkezeti modell Magyarországon*. Budapest: Periféria. 67.

²⁹⁷ Neuberger E. (2021). [Szociális lakásügynökség segíthetne biztonságosabbá, igazságosabbá, megfizethetőbbé tenni a bérlést Budapesten](#), 444.hu, márc. 16.

²⁹⁸ [Szakmai szervezetek közös tiltakozása az önkormányzati lakástulajdon kiürítésére ellen](#).

²⁹¹ ULE. [Programjaink](#).

²⁹² Habitat saját nyilvántartása.

²⁹³ [Szolidáris Gazdaság Központ, lakhatás projekt](#).

4.5. Városkutatás Kft. és Periféria Központ – a lakhatási szegények szövetségesei

Szintén nagyon különböző háttérrel, de hasonló küldetéssel indult a mozgalom két szakpolitikai műhelye, a Városkutatás Kft. és a Periféria Központ.

Az 1989-ben alakult **Városkutatás Kft.** Hegedüs József és Tosics Iván irányításával már az 1980-as évek elejétől működő gazdasági munkaközösségből nőtt ki.²⁹⁹ Az új szellemi műhely a rendszerváltás körüli lakásreform vitákban azt az álláspontot képviselte, hogy egy három szektoros – piaci, költségalapú és szociális – bérlakásrendszer kialakítása mellett érdemes csak elkezdni egy lassú, fokozatos privatizációt.³⁰⁰ Ezzel annyira nem voltak népszerűek, hogy VII. kerületi irodájuk postaládájába akasztófát ábrázoló rajzokat kaptak. A Városkutatás munkatársai a demokratikus, piaci alapú modellek felé való átmenet alacsony keresetűeket érintő kihívásaira igyekeztek választ találni. Szakpolitikai anyagokban lakbértámogatási rendszert dolgoztak ki, a hátralékprobléma kezelésére és a lakáshoz jutás támogatott finanszírozására tettek javaslatokat, a privatizációs folyamatok és a lakáspiac átalakulásának társadalmi következményeit elemezték, majd a 2000-es évektől a hajléktalanság és a telepfelszámolás területén is végeznek kutatást. A '90-es évek elejétől kezdve kulcsszereplőknek³⁰¹ csatornázzák be szakpolitikai javaslataikat, amelyek azonban „döcögve”, vagy a politikai érdekek mentén eltorzult formában kerültek megvalósításra. A kutatóműhely nem is tekintette feladatának, hogy a szakpolitika megfogalmazásán túl a legitimációs és implementációs szakaszba is átküzdje javaslatait. A valós politikai támogatás hiányát meg lehetett volna próbálni azzal kompenzálni, hogy összedolgoznak a nyomásgyakorló mozgalmi szereplőkkel, de erre egyik fél részéről sem volt kezdeményezés. Ez a Habitat 2000-es évek eleji irányváltásakor, és az AVM és az ULE színre lépésével kezdett megváltozni – ott az aktivisták a szakpolitika és az alulról szerveződés nyelvét is értették, és hidat tudtak képezni

²⁹⁹ Az összefoglalóban a Városkutatás Kft. társalapítójával és társigazgatójával, Hegedüs Józseffel készített interjúra hagyatkozom.

³⁰⁰ Ez szembement a Világbank által is képviselt és Magyarországon is megvalósult „a lakáspiacot működésbe hozó” (Enabling Housing Market) szemlélettel, melynek elvben a szektor privatizálása és a szociális célú beavatkozások lett volna a két, egymástól világosan elkülönülő pillére. Hegedüs, *Kertesi Gábor 70 éves*, 143.

³⁰¹ Világbank, USAID, Demszky Gábor főpolgármester, '90-es évek erzsébetvárosi vezetése, 1996-2012 Lakáspolitikai Tanács, első Orbán-kormány lakáskonceptió, második MSZP-SZDSZ kormány lakáskonceptió, Karácsony Gergely főpolgármester

a két világ között. A szakmai műhely a Habitattal együttműködésben 2013-ban dolgozta ki a Szociális Lakásügynökség magyar környezethez illeszkedő koncepcióját, és most a Fővárosi Önkormányzattal és az ULE-val közösen budapesti szintű megvalósíthatóságán dolgozik.

A mozgalom szakpolitikai kapacitásait bővíti 2018-tól a mozgalmi gyökerekkel rendelkező **Periféria Központ**. A szervezetet többek között olyan kutatók alapították, akik évek óta közösségi lakhatásban élnek, részt vettek a Zuglói Kollektív Ház Egyesület létrehozásában, a Társadalomelméleti Kollégiumban (TEK), illetve A Város Mindenkiben is. A Kritikai Városkutatás Műhelyből kinőtt közpolitikai és kutatóközpont céljai között szerepel, hogy javaslataikat a közpolitika-alkotás mellett a közösségi érdekérvényesítésbe is becsatornázzák. A háztartások eladósodásában folytatott kutatásukat például arra is használják, hogy összekössék a témában a terepen dolgozó szervezeteket. A magyar bérlői lakásszövetkezeti rendszer felépítéséhez szükséges finanszírozási és intézményi keretek kialakításában pedig az alulról jövő fenntartható kezdeményezéseket támogató SZGK-val működnek együtt.³⁰²

4.6. Otthonvédők – a devizaadósok és kilakoltatás előtt állók szervezetei

2007-ben becslések szerint öt-hatszázmilliárdra rúgott a hazai vállalkozók körbetartozása. A lánc végén a kevésbé tőkeerős kis- és középvállalkozások álltak, akiknek a hosszú jogi eljárások nem tudtak valódi segítséget nyújtani a csőd ellen.³⁰³ Ezeknek a vállalkozásoknak a védelmében alakult 2008 áprilisában a **Vállalkozások Érdekvédelmi Szövetsége (VÉSZ)**. Éliás Ádám alapító építőipari vállalkozóként saját tapasztalatából indult ki: akkor fizették ki a munkáját, ha a nyilvánosság erejével fenyegetett, vagy a tárgyak ellen alkalmazott erőszakot.³⁰⁴ A VÉSZ működési elve az volt, hogy először szakértőkkel megállapította, hogy a megrövidített kivitelező elvégezte-e a munkát, majd

³⁰² [Periféria Központ – Témáink](#).

³⁰³ Cégvezetés (2007). [A körbetartozás](#). 108(5); Origo (2006). [Ezermilliárd is lehet a körbetartozása](#), jún. 1. Noha 2007-ben a kormány [törvényt](#) alkotott, és 2009-ben egy előremutató [programot](#) is elindított a körbetartozások mérséklésére, az alvállalkozók ki nem fizetése később is, [állami megrendelésre történt beruházásoknál](#) is előfordult.

³⁰⁴ Magyar Nemzet, 2008. jún. 21., 71(168):24-25.

jelezte a megrendelőnek, hogy jogos a követelés; ha ez nem használt, akcióba lendült az ún. **Gyorsreagálású Önvédelmi Zóna (GYÖZ)**, azaz az érintett cégek munkatársai kivonultak a helyszínre, és ha kellett, ajtót, szerelvényeket, vagy más épületrészeket vittek el magukkal.³⁰⁵

Ennek a radikális fellépésnek a talaján nőtt ki az „**Otthonvédő társadalmi egyesülés**”. Miután 2009 április végén a VÉSZ bejelentette, hogy a kilakoltatások megakadályozására is létrehozna gyorsreagálású önvédelmi zónákat,³⁰⁶ a **Magyar Szociális Fórum (MSZF)** és más civil szerveződések is csatlakoztak a kezdeményezéshez.³⁰⁷ 2009 májusára több otthonvédő csoport alakult országszerte.³⁰⁸ Működésük alapja az volt, hogy az érintett lakóterületen élők összefognak és a kilakoltatások megakadályozására riadóláncszerűen mozgóztatják egymást. Az első sajtónyilvánosságot kapott (sikertelen) otthonvédő akció Győrben egy önkormányzati bérlő védelmében történt,³⁰⁹ amit aztán több sikeres akció követett – ha mást nem, haladékat sikerült nyerni. Volt, ahol egy telefonhívás elég volt; volt, ahol az otthonvédők „elzavarták” a behajtót, majd nyomást gyakoroltak a végrehajtó cégre az adósság újrastrukturálása érdekében.³¹⁰ A szervezet tagjai árveréseket is megzavartak.³¹¹

A VÉSZ háborús hangulatot idéző retorikával indított akciót a bankok ellen is. 2009 júliusában felszólították a pénzügyintézeteket, hogy nyár végéig az indokoltan fizetésektelenné válók esetében hirdessenek árverezési és kilakoltatási moratóriumot. Ezt követően több bankot is feketelistára tettek, fenyegető levelet írtak nekik, majd felszólították a lakosságot, hogy ne használják

a szolgáltatásaikat, hogy így a bankokat „meg lehessen semmisíteni”.³¹² A vezető Éliást ezután decemberben a pénzügyintézetek feljelentették, majd 2011-ben felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték, ami alól végül 2012-ben mentették fel jogerősen.³¹³ Végül a bíróság 2015-ben azzal az indokkal szüntette meg a szervezetet, hogy a bírósági tiltás ellenére sem hagyta abba az eladósodott vállalkozásokat védő visszabontásos akciókat.³¹⁴

A devizahitelesek érdekérvényesítése jellemzően a szabadságharcos, a magyar nemzetet védelmező narratívába illeszkedett, amibe gyakran radikális nemzeti szimbólumok és szövegek keveredtek.³¹⁵ Ezt a radikálisabb vonalat követte az otthonvédők másik fontos szereplője, a 2012-ben alakult **Koppány csoport**, melynek szervezői a 2006-os Kossuth téri kormányellenes tiltakozások hangadói, többek között Balogh Béla voltak. A szervezet 2012-ben alakult egy sikertelen kilakoltatást megakadályozó akció után. Balogh dühében torzításba fogott, és társaival több száz fős hálózatot épített fel, akikkel 2014-ig élőlánccal vagy a radikális ellenállás más eszközeivel több kilakoltatást is megakadályoztak vagy legalább elhalasztottak.³¹⁶

A szerveződések egymást katalizálták, a Koppány csoport által szervezett otthonvédő akciókat és tüntetéseket más csoportok is látogatták.³¹⁷ Mozgósító erővel bírt a szintén szabadságharcos retorikát használó **Banki Adóssok Érdekvédelmi Szervezetének** elnöke, Kásler Árpád, aki 2012 áprilisában pert nyert az OTP-vel szemben, majd egy előadásokkal és demonstrációkkal tarkított országjárás keretében megalapította a később párttá alakult **Haza Nem Eladó Mozgalom**.³¹⁸ A lakhatási mozgalom otthonvédő szárnyában további több tucat kisebb vagy kiterjedt bázissal rendelkező, olykor politikai szerencsevadászok által félmjelzett szervezet jött létre, amelyek pár éven keresztül pezsgő aktivitást tanúsítottak.³¹⁹

³⁰⁵ Magyar Nemzet, 2008. ápr. 3., 71(91):11.; Magyar Nemzet, 2008. szept. 12., 71(250):13.; Magyar Nemzet, 2009. máj. 21., 72(138):13.; Magyar Nemzet, 2009. szept. 25., 72(263):13.; Magyar Nemzet, 2010. ápr. 21., 73(108):11.

³⁰⁶ Magyar Demokrata, 2009. ápr. 29., 13(17):16-19.; Magyar Hírlap, 2009. máj. 8., 42(107):7.; [A Gyorsreagálású Önvédelmi Zónák 12 pontja](#), [veszov.hu](#); [Origo](#), 2009. máj. 29.; Az eladósodott kis- és középvállalkozók többször a lakásukra terhelték az adósságaikat, így a VÉSZ gyorsan szembesült azzal, hogy a két ügy összefügg. A szervezet úgy döntött, kiáll a több százezer lakásvesztéssel fenyegetett családok ügyében is – függetlenül attól, hogy vállalkozók voltak vagy sem. Népszabadság, 2009. máj. 21., 67(118):4.

³⁰⁷ MSZF (2009). [Megalakult az Otthonvédő mozgalom](#), máj. 6.

³⁰⁸ A szervezetek 2009. máj.-i közlése szerint több száz, többek között Szerencsen, Zalaegerszegen, Győrben, Szolnokon és Budapest XI. és XV. kerületében. Népszabadság, 2009. máj. 21., 67(118):4.

³⁰⁹ Magyar Hírlap, 2009. máj. 14., 42(112):20.

³¹⁰ Magyar Hírlap, 2009. júl. 25., 42(173):22; Magyar Nemzet, 2009. aug. 24., 72(231):11.;

³¹¹ Magyar Hírlap, 2010. jan. 28., 43(23):5.

³¹² Magyar Nemzet, 2009. szept. 3., 72(241):2.; Népszabadság, 2009. szept. 3., 67(206):17.

³¹³ [Veszov.hu](#); Fejér Megyei Hírlap, 2011. márc. 31., 56(75):2; Magyar Nemzet, 2012. ápr. 14., 75(102):2.

³¹⁴ [HVG](#), 2015. nov. 30.

³¹⁵ Zubor Z. (2013). [Zaklatott lázadók vezetnék a népet a devizahitelek ellen](#). [HVG.hu](#), aug. 23.

³¹⁶ Szabó N. (2018). *We are the State, We are the People: Forex Loan Debtors' Struggles for Citizenship in Hungary*. Thesis. Budapest: CEU, Dep. of Sociology and Social Anthropology, 32.; Az elnök 2013-as közlése szerint 1500-2000 tagot gyűjtöttek, és 16 megyében lett képviselőjük, [Origo](#), 2013. júl. 1.; [HVG](#), 2013. szept. 18.

³¹⁷ Szabó, *We are the State*, 31-37.

³¹⁸ Délvilág, 2012. ápr. 27., 68(99):3.; Fejér Megyei Hírlap, 2013. jún. 13., 58(136):4.; [Összefog a nemzet](#), [eger.hu](#)

³¹⁹ A Kispeszt GYÖZ Mozgalom és a Mozdulj Magyarország Összefogás blokádja, [Videó](#).

A devizaadósok számára sokszor ezek a szervezetek jelentették a lelki támogatást és az információforrást. Ahogy azt a **Jogállamért**, illetve a **Nem Adom a Házam** aktivistái elmondják: „Ide-oda mászkáltam és mentem a tüntetésekre, hogy legalább információhoz jussak. És aztán ott ültünk a tüntetéseken órákon át a földön, és csak beszélgettünk és beszélgettünk...” „Aztán valaki szólt, hogy vannak ezek a tüntetések, és aztán láttam, hogy nem vagyok egyedül. Addig büntudatot éreztem, de aztán meglepődtem, mennyi embert érint ugyanaz a probléma, és elkezdtem rendszeresen járni ezekre a megmozdulásokra.”³²⁰ Jó pár szervezet, pl. a 2011-ben alakult **Devizaadósok Érdekvédelmi Szövetsége (DÉSZ)** vagy a **Hiteles Mozgalom** önszervező csoportként indult, ahol a devizaadósok autodidakta módon képezték magukat, és találták ki az érdekérvényesítés módját. Az információhiányos devizahitel-károsultaknak hiánypótló segítséget nyújtott a **Menhely Alapítvány** 2011-ben indult, egyéni esetkezelésen alapuló Kulcs-tartó programja. Munkatársai szintén a lelki közösség és az együtt gondolkodás erejét emelték ki a problémamegoldás útján.³²¹

A demonstrációkon nyomokban rendszerkritikus baloldali aktivisták is részt vettek,³²² de végül egyedülálló módon a 2008-as devizahitel-válságot Magyarországon a jobboldal tematizálta.³²³

4.7. A negyedik korszak tanulságai

Polarizálódik a mozgalom. A 2008-as gazdasági válság után – pár éven át – világosan körülhatárolható volt a lakhatási mozgalom baloldali és jobboldali szárnya. A baloldali blokk (továbbra is) a leghátrányosabb helyzetű lakhatási szegények képviselését vitte, míg a valamivel jobb helyzetben lévő devizaadósok ügyét a jellemzően jobboldali narratívát használó szerveződések vállalták fel. A két blokk között nem nagyon volt átjárás, ügyek, érdekcsoportok és

beszédmód mentén is elkülönültek. A baloldal teljesen lemaradt az évtized egyik legfontosabb lakhatási ügyének tematizálásáról.

Erősödik a mozgalmi infrastruktúra. A jobboldali lakhatási szerveződések nem tudtak tartós mozgalmi intézményeket létrehozni, míg a politikai értékek szempontjából inkább baloldalinak mondható szervezetek sora jó pár új szereplővel bővült. Az AVM közel tíz évig formálta aktívan a közgondolkodást a lakhatási válságról, és megvalósította a hajléktalan emberek önszerveződését, amit elődeik '89-ben nem tudtak kiteljesíteni. A mozgalomnak az Utcajogással újra lett jogsegélyszolgálat, illetve lakhatási és szociális jogokat védő szervezete, a Közélet Iskolájával pedig oktatási intézménye. Az innovatív szolgáltatásokat, fejlesztéseket nyújtó szervezetek és a kutatóműhelyek sora is bővült; a Periféria Központtal és a Városkutatás Kft.-vel a szakpolitika ismerete is talán jobban a mozgalom szolgálatába állítható.

Nem látszik a lakhatási szegénységben érintett csoportok sokasága. A devizaadósok életébe özvívyszerűen tört be a lakhatási válság, de a mozgalom sem volt rá felkészülve. Jellemző, hogy kezdetben egy másik eladósodott csoport, a kis- és középvállalkozókat tömörítő VÉSZ vállalt szolidaritást a devizahitelekkel. Elképzelhető, hogy a jövőben – pl. a koronavírus-járvány következményeként – újabb, eddig kevés szervezeti képvisellel rendelkező rétegeknek (pl. albérlők) kell szembenéznie az elmúlt évtizedek hibás lakáspolitikájának a következményeivel. Ez vezethet a mozgalom polarizálódásához, ahogy 2008 után, vagy a mozgalom egységét is erősítheti. A negyedik korszak áttekintése során láttuk, hogy néhány szervezet elkezdett új ügyeket és érdekcsoportokat képviselni, pl. a Habitat az albérlőket, illetve a Periféria Központ (a bérlői lakásszövetkezettel) a stabil, de alacsony jövedelemmel rendelkező embereket igyekszik megszólítani. Ennek a korszaknak a tapasztalatai azt mutatják, hogy érdekcsoportonként megszervezett érdekvédelemre van szükség, mert bizonyos lakhatási problémában érintett csoport csak bizonyos áron és korlátokkal tudja felvállalni egy másik célcsoport érdekeit.

³²⁰ Szabó, *We are the State*, 36-37.

³²¹ Habitat (2013). [Otthon megtartó Kulcs-tartó program a Menhely Alapítványnál](#), nov. 21.

³²² A HaHa és a Koppány csoport közös tüntetése, Magyar Nemzet, 2013. aug. 17., 76(224):3.; HVG, 2013. aug. 16.; Népszabadság, 2013. júl. 5., 71(155):9.; Szabó József (Hiteles Mozg.) beszéde az AVM tüntetésén, 2012. dec. 21.

³²³ Mikecz D. (2014). [A Koppány-csoport és a tiltakozás kultúrája](#). *Dinamó Műhely blog*, jan. 14.; Gagyí Á., Jelinek Cs. (2017). [Bringing Back Uneven Development to the Urbanization of Politics: Understanding Right Wing Reactions to the Forex Mortgage Crisis in Hungary](#). Annual RC21 Conference Paper.

5. Zárógondolatok

Szoktuk mondani, hogy ma Magyarországon lakhatási válság van. Pedig valójában a helyzet nem sokat változott a '90-es évekhez képest; még a lakhatási szegények száma is nagyságrendileg megegyezik, 2-3 millió. Gyakorlatilag évtizedek óta ugyanazokat a problémákat görgetjük – nincs kiterjedt szociális bérlakásszektor vagy más széles körben hozzáférhető megfizethető lakhatási alternatíva, így a fizetésektől valóra gyökeresre gyakran az elhelyezés nélküli kilakoltatás a válasz; erre sokszor a túlterhelt és alulfinanszírozott szociális ellátórendszer sem tud valós megoldásokat nyújtani. Az elmúlt bő 30 év rámutat arra, hogy az évtizedek során elhanyagolt, szőnyeg alá söpört lakhatási válság hogyan válik időről időre szabad szemmel is láthatóvá az utcán alvó hajléktalan emberek, a kilakoltatottak, a nyomortelepeken élők vagy a kockázatos hitelekbe hajszolt alacsony keresetű emberek gondjain keresztül. De ahhoz sem kell felvenni a tudós szemüveget, hogy megértsük, az elhibázott vagy nem elkötelezetten végigvitt lakáspolitikai intézkedések hogyan termelik újra a lakásszegénységet.

Ahhoz, hogy a lakhatási válságon ténylegesen változtatni tudjunk, a politikai pártok elköteleződésére és együttműködésére is szükség van. Az innovatív, évek során kikísérletezett civil kezdeményezések ugyanis megfelelő anyagi és jogi környezet nélkül nem tudnak kellő nagyságrendben választ nyújtani. A politika támogatását a mozgalom újra és újra – ahogy a 2019-es önkormányzati választások alkalmával is – azzal is próbálja kivívni, hogy egyes vezéralakjai választott képviselőként vagy egy politikai vezető közelében kezdenek el dolgozni. A politikai döntések azonban hatalmi játszmák közepette születnek, ezért rengeteg kompromisszumot vagy megalkuvást kívánnak. Ahhoz, hogy a „bent” lévők hűek tudjanak maradni elveikhez és elkötelezetten végig tudjanak vinni egy-egy lakáspolitikai intézkedést, szükség van arra, hogy a mozgalmi szereplők „kívülről” szükség esetén nyomást tudjanak gyakorolni a változás kerékkötőire, fel tudják mutatni az ügy társadalmi támogatottságát. Különböző félő, hogy az ígéretes szakpolitikák döcögve, kevés erőforrással, vagy a politikai érdekek mentén, eltorzulva kerülnek megvalósításra, ahogy sok esetben eddig is.

A nagyobb befolyás érdekében végiggondolandó, hogyan tehető hatékonyabbá a mozgalmi építkezés. Fel tudná-e vállalni további lakhatási szegénységben érintett csoportok képviseletét a mozgalom? Milyen erőforrásokra volna ehhez szükség? Kellő arányban vannak a különböző stratégiával dolgozó – szolgáltatásnyújtó, szakpolitikai, jogvédő, képző és közösségi érdekérvényesítő – szervezetek? Még mindig ott vannak köztük az együttműködést gátló sorompók, vagy látják egymásban a szövetségest? Elmondható, hogy a mozgalom érintett emberek részvételével konkrét érdekeket képvisel, és nem „csak” értékeket és szakmai véleményt közvetít?

Az egészséges „mozgalmi infrastruktúra” egyik függvénye egymás munkájának megismerése és a kölcsönös nyitottság még akkor is, ha nagyon eltérő elképzeléseink vannak arról, milyen utak, stratégiák vezethetnek a változáshoz. Atomizálódott társadalmunkban azonban nem csak kapcsolataink, de mozgalmi küzdelmeink is elemeire bomlottak. Sokszor nem is tudunk egymás erőfeszítéseiről, és azt sem látjuk, hogy munkánk hogyan illeszkedik abba a nagyobb küzdelembe, amit előttünk már mások elkezdtek. Emiatt azonban elődeink hibáiból sem tudunk tanulni, vagy sikereikből erőt meríteni, megérteni azt a történelmi hagyományt, amibe akarva-akaratlan, de illeszkedünk. Pedig ugyanabban a küzdelemben vagyunk, és erőfeszítéseink kiegészíthetnék egymást. Kulcskérdés, hogy a mozgalmi szereplők meg tudják-e teremteni azt a tudatot, hogy közösen építenek valamit.

A szerző leírása a módszertanról

A történet feldolgozásához kvalitatív módszereket használtam. A vonatkozó irodalom mellett áttekintettem egy, a magyar civil társadalom két évtizedének tiltakozásait feldolgozó adatbázist³²⁴ és a KSH civil szervezeti adatbázisát,³²⁵ feldolgoztam és rendszereztem több mint 800 sajtócikket (Arcanum Digitheca), korabeli videófelveteleket (OSA - Fekete Doboz, Mihályfy László - Rongyos-forradalom, NAVA.hu), és készítettem 10 félig strukturált interjút a mozgalom vezető szereplőivel. A különböző forrásból származó adatokat összevettem egymással (adat alapú trianguláció). Végül, de nem utolsó sorban saját résztvevő megfigyeléseim eredményeire támaszkodtam. 2009-2017 között aktivistaként részt vállaltam A Város Mindenkié lakhatási érdekvédő csoport alapításában és szervezésében, így abban az időszakban közelről követhettem nyomon a mozgalom tevékenységét és belső dinamikáit. A történet bemutatása során arra törekedtem, hogy a már meglévő elemzéseket, létező narratívákat ne egyszerűen megismételjem, hanem kiegészítsem, hozzájárulva egy mélyebb megértéshez. Diani mozgalomdefiníciójával dolgoztam, mely a mozgalmat egyének és szervezetek hálózataként írja le (ld. 7. lábjegyzet). Ebben a fejezetben a lakhatás területén dolgozó civil szerveződések összeségét tekintem mozgalomnak (függetlenül szakpolitikai vagy politikai irányultságuktól), és a hátrányos helyzetű embereket képviselő szervezetek szerepét a bemutatott példákon keresztül értékelem. Elsősorban az erőforrás-mobilizációs elméletre (erőforrások, szerveződési modell) és a politikai lehetőségek elméletére (politikai kontextus mozgalmakra gyakorolt hatása) támaszkodtam, a keretezés, narratíva erejére ritkán tudtam reflektálni. Igyekeztem kitérni a mozgalom szakpolitikai hatására és a szereplők közötti kapcsolatokra, de a jelen munka keretei között ennek lehetősége korlátozott. Az elmúlt 30 év történetét négy korszakra osztottam, a határokat a mozgalom szervezeti összetétele és a szakpolitikák változása alapján határoztam meg.

³²⁴ Greskovits, B., Wittenberg, J. (2016). *Civil Society and Democratic Consolidation in Hungary in the 1990s and 2000s*, febr. 27.

³²⁵ Központi Statisztikai Hivatal (www.ksh.hu). *Nonprofit szervezetek - egyedi kérésre összeállított táblázatos adatállomány*. Ezúton is köszönet Sebestény Istvánnak a munkájáért.